

T.C. Başbakanlık
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Araştırma Merkezi

Muş Alparslan
Üniversitesi

TARİH VE KÜLTÜR BAĞLAMINDA MUŞ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MUŞ IN THE CONTEXT OF HISTORY AND CULTURE

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTAPÇIĞI
BOOK OF PAPER ABSTRACTS

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

**TARİH VE KÜLTÜR BAĞLAMINDA MUŞ
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU**

*INTERNATIONAL SYPOSIUM ON MUŞ
IN THE CONTEXT OF HISTORY AND CULTURE*

10-12 MAYIS 2018

MUŞ

BİLDİRİ ÖZETLERİ

Yayına Hazırlayan
Arzu GÜVENÇ SAYGIN

ANKARA - 2018

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları **Atatürk Araştırma Merkezi**'ne aittir.

KİTAP SATIŞI:

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Mağaza : Bayındır 1 Sok. Nu: 24/6 Kızılay / ANKARA
Kurum : Ziyabey Cad. Nu: 19 Balgat - Çankaya / ANKARA
Tel : 009 (0312) 285 55 12
Belgegeçer : 009 (0312) 285 65 73
e-posta : bilgi@atam.gov.tr
web : <http://www.atam.gov.tr>
e-mağaza : e-magaza.atam.gov.tr

ISBN : 978-975-16-3498-6

İLESAM : 18.06.Y.0150-561

MİZANPAJ : Erdal Basım Yayın Dağıtım
0532 673 95 18

İÇİNDEKİLER

SEMPOZYUM KURULLARI XVII

Bir Bilim Yuvası Olarak Muş Alparslan Üniversitesi / *Muş Alparslan University as a Centre of Science*

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT 2

Cumhuriyet Döneminde Muş'ta Eğitimin Tarihi Gelişimi / *The Historical Development of Education in the Republic Period in Muş*

Prof. Dr. Yüksel KAŞTAN 6

Muş Alparslan Üniversitesi'nin Halk Nezdindeki İmajı / *The Public Image of Muş Alparslan University*

Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK

Arş. Gör. Vedat ALMALI

Öğr. Gör. Ahmet ÇİÇEK 8

Metaforların İzinde Muşlu Bir Şairin Kavramlar Dünyasına Giriş:
Tahsin Saraç'ın Şiirlerinde Bazı Metaforlar Üzerine / *Introduction to the Conceptual Realm of Poet From Muş Tracking Metaphors: on the Use of Metaphors in the Poetry of Tahsin Saraç*

Prof. Dr. Hasan KAVRUK

Dr. Öğr. Üyesi Nurcihan GÜNEŞ 12

Şiir Sanatında Sıfat, Sıfat Takımları ve Özgün Sözcükler Tasarrufu,
Muşlu Şair Tahsin Saraç Örneği / *Adjectives, Adjectival Phrases and Authentic Word Choices in Poetry, Example of Poet Tahsin Saraç from Muş Province*

Dr. Öğr. Üyesi Rabia Şenay ŞİŞMAN 14

Modern Türk Şiirinde Muş'a Ait Dikkatler / *Images Inherent to Muş in Modern Turkish Poetry*

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU 18

Âşık Ali Teker'in (Temiroğlu) Şiirlerinde Muş Şehri / *Muş City in the Poems of Âşık Ali Tekir (Temiroğlu)*

Öğr. Gör. İbrahim Burçin ASNA.....21

İmparatorlukların Gölgesinde ve Kendi Halinde: Ortaçağ'da Muş'un Toplumsal Hareketliliği ve Ekonomik Yapısı / *Under the Shadow of the Empires and on its Own: Social Mobility and Economic Structure of the Muş in Medieval*

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nurullah ÖZDAL 23

1071 Yılı Malazgirt Savaşında Rusların İştiraki / *The Participation of the Russian in 1071 Year's Malazgirt Battle*

Dr. Öğr. Üyesi Nazile MAMEDOVA 27

Sökmenli Hâkimiyetinde Muş'un Tarihi Gelişimi / *Historical Development of Muş Under the Domination of Sökmenid*

Dr. Hüseyin KAYHAN.....31

Nahiyeden Sancağa: 16. Yüzyılda Muş / *From Nahiye to the Sanjak: Muş in the Sixteenth Century*

Dr. Murat ALANOĞLU.....35

Şeref Han Bitlisi'nin "Şerefname" Adlı Eserinde Muş'un Tarihi / *History of Muş in Şeref Han Bitlisi's Work Titled "Şerefname"*

Doç. Dr. Yegane ÇAĞLAYAN
Doktora Öğrencisi Erhan ÇAĞLAYAN 39

19. Yüzyılda Muş Köylerinde Sosyal ve Ekonomik Yapı / *Social and Economic Structure in Muş Villages in the Nineteenth Century*

Dr. Öğr. Üyesi Tarık Ziya ARVAS.....43

Sultan II. Abdülhamid Dönemi Salnamelerinde Muş / *Muş in Annuals of Abdulhamid II Period*

Dr. Öğr. Üyesi Hidayet KARA 47

19. Yüzyılda Muş'un İdari Yapısındaki Değişikliklerin Tespiti / <i>Determination of Changes in Administrative Structure of Muş in the Nineteenth Century</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Ela ÖZKAN	51
Atatürk Dönemi Muş Valileri ve Milletvekilleri / <i>Muş Deputies and Governors in the Period of Atatürk</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Şahin YEDEK Doç. Dr. Savaş SERTEL	54
Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İki Farklı Milletin Temsili - Muş Milletvekilleri Kigam Der Karabetyan ve Hacı İlyas Sami Bey / <i>Representation of Two Different Nations in the Ottoman Parliament Muş Parliamentarians Kegam Der Karabetyan and Hacı Ilyas Sami Bey</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Hacer GÖL	56
Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Muşlu Memurlar (1879-1909) / <i>Official Officers in the End of Ottoman Government According to the Regional Books (1879- 1909)</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Necati ÇAVDAR	59
II. Meşrutiyet Döneminde Muş'ta Siyasi Hayat (1908-1918) / <i>Political Life in Muş During the Second Constitutional Era (1908-1918)</i>	
Öğr. Gör. Zikrullah AYKAÇ	63
Ermenilerce Muş Sancağı'nda Yapılan Zulüm Ve Katliamların Şekil ve Yöntemleri / <i>The Form and Methods of the Persecutions and Slaughters Carried out by Armenians in the Muş District</i>	
Prof. Dr. Osman AKANDERE	57

- Sovyet Askeri Tarihçilerinin Araştırmalarında Kafkas Cephesi, Rus ve Ermeni Çeteleri Tarafından Muş'un İstilasası / *Soviet Military Historians' Research on the Caucasus Front, Russian Unions, and Muş's Invasion by the Armenian Gangs*
Doç. Dr. Cavid QASIMOV 71
- Atatürk'ün Diyarbakır ve Muş Bölgesindeki Muharebelerinin Askerî Açından Değerlendirmesi / *Ataturk's Wars in Diyarbakir and Muş Region and Military Appraisal*
Dr. (E) Alb. Suat AKGÜL 73
- Yitik Bir Kahraman Halil Ağa / *A Lost Hero Halil Aga*
Müdür Başyardımcısı Öğretmen Mehmet Nuri ÇELİK 78
- 1950- 1970 Yıllarında Muş'ta Devlet Yatırımları / *State Investment in Muş Between 1950-1970*
Doç. Dr. Cengiz ATLI 80
- Kalkınmada Öncelikli Yörelere Çerçevesinde Muş'a Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1963-1981) / *Public Expenditures and Investments in Muş in the Framework of Regions with Development Priority (1963-1981)*
Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN 86
- Muş'a Demiryolunun Gelişi / *The Construction of Muş Railway*
Dr. Öğr. Üyesi İhsan Seddar KAYNAR 87
- Muş Ekonomisinin Genel Durumunun Sektörel Banka Kredileri Yönüyle İncelenmesi: 2010-2016 Arası Bankacılık Verilerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi / *Examination of the General Situation of the Muş Economy by Sectoral Bank Credit: A Comparative Analysis of Banking Between 2010-2016*
Öğr. Gör. Safa ACAR..... 90

İngiliz Seyyah Lynch'in Seyahat Notlarına Göre Muş ve Çevresi / <i>Muş and Its Environs According to the English Traveler Lynch's Travel Notes</i>	
Doç. Dr. Mustafa ALİCAN	94
Hurûf-I Heca Defterlerine Göre Muş Sancağında Cürüm ve Mücrim (1908-1913) / <i>According to Hurûf-I Heca Books, Crime and Culprit in Muş Province (1908-1913)</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Cem KARAKILIÇ	98
Vilâyet Salnâmeleri'ne Göre: "Muş'un Sosyal, Kültürel ve Dini Yapısı" / " <i>Social, Cultural and Religious Structure of Muş</i> " According to <i>Municipality Yearbooks</i>	
Enstitü Sekreteri Arif KAYA	101
Norveç'ten Muş'a Protestan Bir Misyoner: Bodil Biørn / <i>From Norway to Muş: A Protestant Missionar: Bodil Biørn</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Celal ÖNEY	104
Alman Yardım Birliği'nin Muş'ta Yürüttüğü Faaliyetler / <i>The Activities of German Relief Organization in Muş</i>	
Dr. Muttalip ŞİMŞEK	107
Sosyal Kontrol Mekanizmasını Sağlaması Açısından Muş ve Siirt Menkıbelerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi / <i>A Comparative Study of Muş and Siirt Hagiographies in Terms of Provision of Social Control Mechanism</i>	
Arş. Gör. Erdem AKIN	110
Muş Manilerinde Kadın ve Aile İzleği / <i>Theme of Family and Woman in Muş Folk Poems</i>	
Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ	114

- Benzer Motifli Muş ve Siirt Menkıbeleri Üzerine Bir İnceleme / *An Analysis on Muş and Siirt Hagiographies which have Similar Motifs*
Doç. Dr. Rezan KARAKAŞ 117
- Muş Manilerinde Sevgili Tasviri / *Beloved Description in Muş "Manis" (Poems)*
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin BARS 121
- Dengbejlkte Nasihat Olgusu (Muş Yöresi Örneği) / *The Fact of Advice in Dengbêjî (Muş Region Sample)*
Araştırmacı-Yazar Gülistan ÇOBAN EMİNOĞLU
Öğr. Gör. Nevzat EMİNOĞLU 124
- Muş Türkülerinde Motifsel Nitelik Taşıyan Çiçek, Hayvan, Renk Adları İle Kıyafet ve Aksesuarlar / *Motifical Flowers, Animals, Colors Names and Dresses, Accessories in Muş Folk Music Songs*
Prof. Dr. Feyzan GÖHER VURAL..... 127
- Muş'tan Niksar'a "Kalenin Bedenleri" Türküsü / *"Kalenin Bedenleri" Song from Muş to Niksar*
Doç. Dr. Timur VURAL..... 130
- Muş Türkülerinde Toplumsal Hayat / *Social Life in Muş Folk Songs*
Doç. Dr. Seyit Battal UĞURLU 134
- "Lawiko Mele İsa" Adlı Muş Türküsünün Halkbilimi Kuramlarından Performans Teori'ye Göre Değerlendirilmesi / *Evaluation of a Muş Folk Song "Lawiko Mele Issa" Via Performance Theory which is One of Turkish-Old Halogism Theories*
Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ
Okt. Ferhat ÇİFTÇİ..... 138
- Muşlu Âlimler ve Devlet Adamları / *Scholars and Statesmen of Muş*
Prof. Dr. Recep DİKİCİ 141

Mehmet Şerif Fırat'ın "Doğu İlleri ve Varto Tarihi" Adlı Eserinin Bölge Tarihi Açısından Ehemmiyeti ve Tanıklık Ettiği Olaylar / *A Village Teacher Mehmet Şerif Fırat's "Eastern Provinces and History of Varto" S Historical Importance and Evaluation of Events He Has Witnessed in National and Local Aspect*

Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR 143

Mehmet Şerif Fırat'ın Varto'su / *Varto in Mehmet Şerif Fırat's Description*

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin DİNÇ 147

Sadakatle İhanet Arasında Bir İdarecinin Serencamı: Son Osmanlı-İran Savaşında Muş Mutasarrıfı Selim Paşa / *Adventure of a Governor Between Loyalty and Betrayal: Mus Governor Selim Pasha in the Last Ottoman-Persian War*

Araştırmacı Eralp Yaşar AZAP 150

Kültür ve Edebiyat Bağlamında Kotalili Molla Abdullah / *Kotalian Mullah Abdullah in the Context of Culture and Literature*

Dr. Öğr. Üyesi Nesim SÖNMEZ..... 154

Kotalili Molla Abdullah'ın İlmi Kişiliği / *Kotalili Molla Abdullah's Scholarly Personality*

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut DÜNDAR..... 156

Malazgirtli Ünlü Âlim Ebû Ali El-Kâlî / *A Famous Scholar from Malazgirt, Abû Ali Al-Qâlî*

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GEMİ 158

Müştâk Baba Divanı'nda Hikemi İzler / *Wisely Tracks in Müştâk Baba Divan*

Dr. Öğr. Üyesi Murat KEKLİK 159

Muş İli Örneğinde Kadının Toplumsal Konumu / *Social Position of Women in Mus Province*

Dr. Öğr. Üyesi Atik ASLAN

Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ 161

Yoksulluk Olgusu ve Ekonomik Politikalar Işığında Kadın: Muş Örneği / *Woman in the Consideration of the Fact of Poverty and Economic Policies: Muş Case*

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Müjde SAKAR 164

TUİK Verilerine Göre 1927-1950 Döneminde Muş İlinin Çeşitli Parametrelere Dayalı Demografik Yapısı / *The Demographic Structure of Muş in the 1927-1950 Period Based on Various Parameters according to the TSI Data*

Dr. Nursal KUMAŞ 168

Kentleşme Sürecinde Çocuk ve Kimlik Arayışı: Muş Örneği / *Children in the Process of Urbanization and Quest for Identity: The Case of Muş*

Öğr. Gör. Mehmet Fatih IŞIK

Felsefe Öğrencisi Rahşan SAĞINÇ 172

Muş Türküleri ve Azerbaycan El Havalarna Poetik Bir Yaklaşım / *A Poetic Approach to Muş Folk Songs and Azerbaijan "El Havasi" Songs*

Prof. Dr. Tamilla ALİYEVA 175

Anadolu'da Çözülen Maddi Kültürün Bir unsuru "Isınma, Pişirme ve Toplanma Yeri Tandır Kültürü" nün Muş ve İçinde Olduğu Bölgelerde Sürdürülme ve Yeniden Üretilme Pratikleri / *A Part of Old Traditional Material Culture: Using and Repruding "Tandoor" as a Warming, Cooking and Meeting Place in City of Muş and Provinces Nearby*

Prof. Dr. Gülcan SEÇKİN 179

Muş Türkülerinde Söz Varlığı ve Buna Halkbilimsel Yaklaşım / *Vocabulary in the Muş Folk Songs and the Folkloric Approach to This*

Doç. Dr. Rezan KARAKAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKIN 183

Türk Kültüründeki Mitolojik Sembollerde Yer Alan Hayvan Kültürünün Muş El Sanatlarına Yansıması / *Reflections of Animal Cult that Appear on Mythological Symbols in Turkish Culture on Mus Handicrafts*

Dr. Öğr. Üyesi Gonca H. YAYAN

Sanatta Yeterlilik Öğrencisi Ezgi DENİZASLANI 185

1953-1960 Dönemi'nde Demokrat Parti Siyaset ve İcraatının Muş Yerel Basınındaki Yansımaları: Muş Altınova Gazetesi Örneği / *The Reflections of Democrat Party's Policies and Actions on the Local Press of Muş Province between 1953-1960: The Example of Muş Altınova Newspaper*

Dr. Öğr. Üyesi Fadime TOSİK DİNÇ 189

Cumhuriyetin Anadolu'da Modernleşme Atılımları: Malazgirt ve Bulanık Halkevleri Örneği / *Modernization Attempts of the Republic in Anatolia: The Case of Malazgirt and Bulanık Halkevleri (Public Houses)*

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZALPER 193

Milli Kimlik İnşasında Edebiyatın İşlevi ve Malazgirt Edebiyatı / *The Function of Literature in the Context of National Identity Building and Malazgirt Literature*

Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER..... 196

Muş'un Kültürel Hayatına Bir Bakış: Muş'ta Yerel Gazeteciliğin İlk Örnekleri / *A Look at the Cultural Life of Muş Province: The Local Journalism in Muş, Its First Examples and Reflections*

Öğr. Gör. Ümit IŞIK

Öğr. Gör. Nevzat ERDOĞAN..... 199

Ayrancılar'da Yaşayan Üçtepeliler Terekemelerin Ağız Durumu / *Dialect Situation of Terekeme's from Üçtepe Living in Ayrancılar*

Dr. Öğr. Üyesi Serpil ERSÖZ

Öğrenci Zeliha TANIŞ 203

Günümüzde Muş ve Azerbaycan'da Meydan Gösterileri ve Çocuk Oyunları / *Square Show and the Children's Games Nowadays in Muş and Azerbaijan at Present*

Dr. Aynur İBRAHİMOVA 207

- Masallar Evrensel Midir? Ukrayna ve Türk (Muş) Masallarından Üçer Örnek Üzerinde Bir Karşılaştırma / *Are the Tales Universal? A Comparison on Three Samples of Folk Tales of Ukraine and Muş*
Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz IRMAK
Dr. Nadiya SENÇİLO 211
- Fasih Arapça'nın Muş İline Bağlı Hasköy İlçesinde Konuşulan Mahalli Arapça İle Olan Benzerlik ve Farklılıkları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz / *A Comparative Analysis on the Similarity and Differences of the Fluent Arabic and the Local Arabic Spoken in Haskoy, Muş*
Arş. Gör. Sevda ÇETİN 215
- Seyyid Aynü'l-Melek Hazretleri, Camisi, Vakfiyesi ve Muş Tarihindeki Önemi / *Seyyid Aynu'l-Melek and His Mosque, Foundation and Importance in Mus History*
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sena EKİCİ
Arş. Gör. Mehmet ÖZTÜRK
Araştırmacı Mehmet Sait SELVİ.....219
- Seyyid Aynü'l-Melek Hazretleri Tekkesi, Medresesi ve Muş Tarihindeki Yeri / *Seyyid Aynu'l-Melek and His Tekke, Madrasah and Place in Mus History*
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sena EKİCİ
Arş. Gör. Mehmet ÖZTÜRK
Araştırmacı Mehmet Sait SELVİ.....222
- Şeyh-Mürit İletişiminin Yazma Geleneğine Katkısı: Mela Zahirê Tendûrekî'nin Dîwan'ı / *Contribution of Sheikh-Disciple Communication to the Writing Tradition: Molla Zahir Tendureki's Diwan*
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan TEK.....224

Malazgirtli Âlim Ebû Ali El-Kâlî'nin El-Bâri' Adlı Eserinin Garîbu'l-Hadîs Açısından Değerlendirilmesi / <i>Evaluation of a Scholar from Malazgirt Ebû Ali El-Kâlî's Book Named El-Bâri' in Terms of Garîb Al-Hadith</i>	
Öğr. Gör. Dr. Bayram KANARYA	228
Bir Masal Kahramanın Yolculuğu: Üç Kardeşler Masalı / <i>The Journey of a Tale Hero: A Tale of "Üç Kardeşler"</i>	
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT	231
Kaybolmaya Yüz Tutan Bir Halk Geleneği: Çelüm Çelüm Çemçecük Ya Da Çemçegelin / <i>A Folk Tradition which is Almost Extinct Çelüm Çelüm Çemceçük or Çemçegelin</i>	
Doç. Dr. Kelime ERDAL	235
Muş Folklorunda Geleneksel Halk Veterinerliği Uygulamalarından Örnekler / <i>Examples of Traditional Public Veterinary Practices in Muş Folklore</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ	237
Muş'ta Sanayeleşme Sahesindeki Potensial / <i>Potential in Industrialization Area in Mus</i>	
Doç. Dr. Sadakat AHMADOVA	241
Kaldor Kanunları Kapsamında TRB2 Bölgesinde İstihdam ve Verimlilik İlişisine Yönelik Bir Değerlendirme / <i>An Assessment on the Employment Productivity Relationship in the TRB2 Region in the Context of Kaldor's Laws</i>	
Doç. Dr. Seymur AĞAZADE	243
CHP Bürokratlarının Gözüyle Muş (1942-1945) / <i>Mus from the Perspective of RPP Bureaucrats (1942-1945)</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÇAĞLAYAN	247

Osmanlı Modernleşme Döneminde Muş Sancağı'nda Açılan
Müslüman Eğitim Kurumları / *Muslim Educational Institutions Opened
in the Muş Sanjak during the Period of Ottoman Reform*

Doç. Dr. Hatip YILDIZ 251

Muş Yöresine Ait “Kızıl Ziyaret Efsanesi”nde İletilen Eğitsel
Unsurlar / *Examination of the Educational Elements Transmitted by the
Kızıl Ziyaret (Red Visit) Legend Belonging to Mus Region*

Okt. Ferhat ÇİFTÇİ & Okt. Muhammed Fatih SAYIR 253

Osmanlı Dönemi Muş Sancağı'nda Eğitim (1871-1915) / *Education
in Sanjak of Muş in the Ottoman Period (1871-1915)*

Araştırmacı Tarihçi Necmi BULAKÇİBAŞI 256

SEMPOZYUM KURULLARI

DÜZENLEYEN KURUMLAR / ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT
Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN
Nihat BÜYÜKBAŞ
Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN
Prof. Dr. Necati Fahri TAŞ
Prof. Dr. Abdüllatif TÜZER
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

Prof. Dr. Selma YEL
Dr. Öğr. Üyesi Atik ASLAN
Dr. Öğr. Üyesi Demet DENİZ
Dr. Öğr. Üyesi Fadime TOSİK DİNÇ
Öğr. Gör. Harun DEMİR
Hüseyin TOSUN

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT
Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN
Prof. Dr. Yagub MAHMUDOV
Nihat BÜYÜKBAŞ
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT
Prof. Dr. Hayati AKYOL
Prof. Dr. Sevinç ALİYEVA
Prof. Dr. Tamella ALİYEVA
Prof. Dr. Sait AŞGIN
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR
Prof. Dr. İsmail AYTAÇ
Prof. Dr. Alper BABA
Prof. Dr. Murat BASKICI
Prof. Dr. Tüzin BAYCAN
Prof. Dr. Mustafa BUDAK
Prof. Dr. İhsan BULUT
Prof. Dr. Ahmet BURAN
Prof. Dr. Ercan BURSAL
Prof. Dr. Mehmet CANATAR
Prof. Dr. Bayram COŞKUN
Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK
Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN
Prof. Dr. Mustafa ERGÜN
Prof. Dr. Gayan GABUİDULİNA
Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK
Prof. Dr. Özbay GÜNAY
Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ
Prof. Dr. Jeff JORDAN
Prof. Dr. Songül KARAHASANOĞLU
Prof. Dr. Nilay ÇABUK KAYA
Prof. Dr. Muharrem KESİK
Prof. Dr. Abdullah KIRAN
Prof. Dr. Fatemeh MODARRESİ

Prof. Dr. Celil NAGİYEVA
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN
Prof. Dr. Vahit ÖZMEN
Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR
Prof. Dr. Gülcan SEÇKİN
Prof. Dr. Şerife Bige SÜKAN
Prof. Dr. Hamdi ŞAHİN
Prof. Dr. Necati Fahri TAŞ
Prof. Dr. Abdüllatif TÜZER
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Prof. Dr. Selçuk URAL
Prof. Dr. Mehmet YAVUZ
Prof. Dr. Selma YEL
Prof. Dr. Salih YILMAZ
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK
Prof. Dr. Temir ZHOROBKOV
Doç. Dr. Reşat AÇIKGÖZ
Doç. Dr. Gülpınar AKBULUT
Doç. Dr. Murat AKTAŞ
Doç. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ
Doç. Dr. Recep ASLAN
Doç. Dr. Zehra ASLAN
Doç. Dr. Yaşar BAŞ
Doç. Dr. Yusuf BATAR
Doç. Dr. Yegane ÇAĞLAYAN
Doç. Dr. Mithat ESER
Doç. Dr. Nejla GÜNAY
Doç. Dr. Esra KÜRÜM
Doç. Dr. Bakhtiar SAJJADI
Dr. Öğr. Üyesi Ömer ARSLAN
Dr. Öğr. Üyesi Atik ASLAN
Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÇAĞLAYAN
Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIPLAK

Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK
Dr. Öğr. Üyesi Esra DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Demet DENİZ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin DİNÇ
Dr. Öğr. Üyesi Fadime TOSİK DİNÇ
Dr. Öğr. Üyesi İskender DÖLEK
Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER
Dr. Öğr. Üyesi Süheyla YENİDÜNYA
GÜRGEN
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz HAYKIR
Dr. Öğr. Üyesi Hidayet KARA
Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Adem LEVENT
Dr. Öğr. Üyesi Kasım MÜMİNOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Nebahat ARSLAN
ORAN
Dr. Öğr. Üyesi Celal ÖNEY
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Müjde SAKAR
Dr. Öğr. Üyesi İrşad Sami YUCA
Dr. Najmaddin JABBARI
Dr. Hasan SAYILAN
Dr. Enis YETER
Öğr. Gör. Harun DEMİR

SEKRETARYA / SECRETARIAT

Arş. Gör. Abdulmecit YILDIRIM
Arş. Gör. Abdül Samet ÇELİKÇİ
Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ
Arş. Gör. Vedat ALMALI
Arzu GÜVENÇ SAYGIN
Murat SAYGIN

BİLDİRİ ÖZETLERİ

BİR BİLİM YUVASI OLARAK MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ

Fethi Ahmet POLAT*

ÖZET

Muş Alparslan Üniversitesi, 5662 sayılı “Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanununda ve Yükseköğretim Kurumları Öğretim Elemanlarının Kadroları Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye Ekli Cetvellerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun” 29/05/2007 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle kurulan 17 üniversiteden biridir. Üniversitenin kurulduğu tarihteki en önemli amacı, diğer üniversitelerle birlikte, öncelikle yerelin beklentilerine cevap vermek, Muş ve ilçelerinde il dışına çıkma imkânı bulamayan gençlere üniversite okuma fırsatı sunmak, şehrin sosyo-kültürel ve ekonomik gelişimine, gelecek vizyonuna katkı sunmak şeklinde belirlenmiştir. Nitekim kurulduğu andan itibaren bu vizyonu ve misyonu ile hatırı sayılır bir mesafe kat eden Muş Alparslan Üniversitesi, akademisyen portföyü, öğrenci potansiyeli ve fiziki kapasitesi ile bölgesinde kendisinden beklenen performansı göstermeye aday bir eğitim üssüdür.

Üniversitenin akademik birimleri; 7 fakülte, 2 enstitü, 2 yüksekokul ve 3 meslek yüksekokulu şeklindedir. Öte yandan her biri alanında önemli bir boşluğu dolduracak merkezleri ve genç akademisyenlerin bilimsel çalışmalarını domine edecek araştırma laboratuvarları, hem araştırmacılara hem de şehre hitap eden oldukça geniş kütüphanesi, bölgenin en kapsamlı kongre ve kültür merkezi ve yine

---

* Prof. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı, fethiahmetpolat1@gmail.com.

bölgenin en büyüklerinden olan açık-kapalı spor tesisleri ile Muş Alparslan Üniversitesi önümüzdeki dönemde adından söz ettirecektir. Bugüne kadar yapılan onlarca ulusal ve uluslararası sempozyum, bunlara dair basılı eserler ve gerek Türkiye’de gerekse yurt dışında akademisyenlerimizin katıldığı sayısız bilimsel etkinlik, butik bir üniversite olma yolundaki Muş Alparslan Üniversitesinin başarıları hanesine yazılacaktır.

Tebliğin temel hedefi, Muş Alparslan Üniversitesinin tarihi gelişimini, vizyon ve misyonuna uygun yapılanmasını ve mevcut durumu ile gelecek perspektifini ele almak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muş, Muş Alparslan Üniversitesi, Medrese, Eğitim, Yükseköğretim.

MUŞ ALPARSLAN UNIVERSITY AS A CENTRE OF SCIENCE

ABSTRACT

Muş Alparslan University is one of the 17 universities established according to the Law No. 5662 (The Law Related to Making Amendments on the Organization of Higher Education Institutions and the Decree Law on the Privileges of the Teaching Staff of the Higher Education Institutions and the Decree Law on the General Staff and Attached Tables). Actually, when Muş Alparslan University was established in 2007, it was mainly aimed at responding primarily to the demands at local level with other universities, offering the opportunity to study at a university to young people who have never had the chance of being out of the province and contributing to the social, cultural and economic development of the city and especially to the city's future vision. As a matter of fact, Muş Alparslan University as an education base, which has made a considerable progress with this vision and mission since its establishment, is proud to show the expected performance in the region with its academic portfolio, student potential and physical capacity.

MSU consists of 7 faculties, 2 institutes, 2 high schools and 3 vocational schools. In addition, the University has its own centers each one of which will meet all the needs related to that field, research labs that will dominate scientific works of young academics, a very large library serving both researchers and the residents, the biggest congress and cultural center and one of the largest indoor-outdoor sports facilities in the region.

Among the achievements of Muş Alparslan University - a boutique-style university- are dozens of national and international symposiums, proceedings of these organizations, and scientific activities joined by scholars both at home and abroad.

The main objective of our communique is to handle the historical development of Muş Alparslan University, to examine its institutional structuring in line with its vision and mission and to analyze its current situation and future perspectives.

Key Words: Muş, Muş Alparslan University, Madrasa, Education, High Education.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE MUŞ'TA EĞİTİMİN TARİHİ GELİŞİMİ

Yüksel KAŞTAN*

ÖZET

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türk ulusunun siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki yapısında olduğu gibi eğitim alanında da önemli gelişmeler olur. Mustafa Kemal Atatürk, gerçekleştirdiği inkılapların halk tarafından anlaşılması ve benimsenmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin muasır medeniyetler seviyesine çıkması açısından eğitime daha büyük bir önem göstermiş, bu kapsamda ülkenin çağdaş ülkeler seviyesine ulaşabilmesi için millî ve laik bir eğitimi hedeflemiştir.

Bu araştırma nitel araştırma deseninde doküman analizi metodu içinde tarama tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma Türkiye Cumhuriyeti sürecinde Devlet İstatistik Enstitüsü Nüfus Sayımı Verileri ve Devlet Planlama Teşkilatı verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Cumhuriyet Dönemi'nde Muş'ta eğitimin tarihi gelişimi, okuryazar oranı, okul ve öğrenci sayıları, okul ve öğretmen başına düşen öğrenci sayıları, eğitim alanındaki gelişmeleri içeren verilerle sonuca varmak amaçlanmıştır. Çalışmanın sonunda Cumhuriyet Dönemi'nde Muş'ta eğitim göstergelerinin Türkiye ortalamasına göre gelişimi ile bu göstergelerin Muş'un gelişimine etkisine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Dönem, Muş, Tarih, Eğitim, Gelişme.

---

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, kstanyuksel@hotmail.com .

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE REPUBLIC PERIOD IN MUŞ

ABSTRACT

As well as being in the political, social, economic and legal structure of the Turkish nation along with the declaration of the Republic, significant developments also occurred in the field of education. Mustafa Kemal Atatürk emphasized the importance of educating the public in order to understand and adopt the revolutions and to raise the level of the Republic of Turkey to the level of contemporary civilizations and aimed at national and secular education in order to reach the contemporary level of the country.

This research was carried out using a scanning technique in the document analysis method in the qualitative research design. The study was carried out in the Republic of Turkey using data from the State Institute of Statistics Population Censuses and the State Planning Organization. The aim of the study was to reach the final result of education in Muş in the Republican Period, including historical development, literacy rate, number of students and students, number of students per school and teacher, and developments in education. At the end of the study, the development of the education indicators in Muş in the Republican period according to the average of Turkey and the influence of these indicators on the development of Muş are revealed.

Key Words: Republic, Period, Muş, Education, Development.

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ'NİN HALK NEZDİNDEKİ İMAJI*

Berat ÇİÇEK** - Vedat ALMALI*** - Ahmet ÇİÇEK****

ÖZET

Topluma hizmet amacıyla kurulan kurumlar aslında bir gereksinimin sonucunda ortaya çıkmaktadırlar. Üniversitelere bakacak olursanız; üniversiteler, yalnızca öğrenci yetiştirme kurumları değildir. Üniversitelerden beklenen, bilginin aktarılmasıyla birlikte bilginin üretimi işlevidir de. Bu çok önemli işlevlerinin yanı sıra gerek içinde bulunduğu topluma gerekse de öğrencilerine karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu başkaca misyonları da vardır. Bu bağlamda üniversitelerin özellikle öğrencilerinin ve içinde bulunduğu toplumun kültürel ve sosyolojik yapısına, entelektüel sermayesine, sosyal iletişim ağlarının gelişimine önemli katkılar sunması beklenmektedir. Bu temel misyonlarla yola çıkılarak özellikle son on yıl içerisinde ülkemizde çok ciddi üniversite yatırımları yapılmıştır. Böylelikle üniversitesiz il kalmamış, ülkedeki üniversite sayısı iki mislinden fazla artmıştır. Yapılan bu yatırımların, kentlerin sosyo-ekonomik yapılarına katkı sunması da beklenmektedir. Buradan hareketle ortaya bir sorunsal çıkmıştır. Buna göre, kurulan bu üniversitelerin yukarıda bahsedilen amaçlara ne kadar hizmet edebildikleri ve üniversitelerde

---

* Bu çalışma Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'nce desteklenmiştir. Proje Numarası: BAP-17-İİBF- 4901-12.

** Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İşletme Bölümü, b.cicek@alparslan.edu.tr.

*** Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, v.almali@alparslan.edu.tr.

**** Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, a.cicek@alparslan.edu.tr.

gerçekleşen faaliyetlerin toplum nezdinde ne oranda kabul ve takdir gördüğü tartışma konusu olmuştur.

Yapılan bu çalışmada, son on yıl içerisinde kurulan üniversite-lerden biri olan Muş Alparslan Üniversitesi'nin halk nezdindeki kurumsal itibar algısının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda nicel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya veri toplamak amacıyla Fombrun ve arkadaşları tarafından geliştirilen kurumsal itibar ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada Muş ilinde faaliyette bulunan işletme sahiplerini, Muş'ta görevli kamu ve özel kesim çalışanlarını, ev hanımlarını ve Muş Alparslan Üniversitesi'nin müstakbel öğrencileri olan lise öğrencilerini kapsayan Muş il merkezinde ve ilçelerinde bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara, demografik soruların yanı sıra kurumsal itibarın alt boyutları olan; *duygusal çekicilik, yönetim kabiliyeti, stratejiliklik, ayırt edicilik* ve *toplumsal sorumluluk* boyutlarını ölçmeye yönelik sorular sorulmuştur. Yapılan araştırmanın bulgularına göre, bazı demografik değişkenler açısından kurumsal itibar algısında farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, İmaj, Kurumsal İtibar.

THE PUBLIC IMAGE OF MUŞ ALPARSLAN UNIVERSITY

ABSTRACT

Institutions established for public service actually arise from a need. Universities, for example, are not just student training institutions. What is expected of universities is the function of information production and of information transfer. In addition to these very important functions, there are other missions that universities are obliged to carry out for their students and the public. Thus, universities are expected to make significant contributions to the cultural and sociological structure and intellectual capital of their students and of the society they belong to, and to the development of social communication networks. In line with these basic missions, very substantial university investments have been made in Turkey over the last ten years. Thus, there are now no provinces without university; the number of universities across the country has more than doubled. These investments are expected to contribute to the socio-economic structures of cities. However, a problem has emerged. There has been an ongoing discussion on the extent to which universities are able to serve the above-mentioned objectives and the extent to which activities in universities are accepted and appreciated by the society.

This study aims to reveal the public's perception of the corporate reputation of Muş Alparslan University, one of the universities established over the last ten years. It uses a quantitative research design. The data were collected using the Reputation Quotient (RQ) developed by Fombrun et al. The study carried out a survey covering business owners, public and private sector employees, housewives, and high school students, who are prospective students of Muş Alparslan University, in the city center and districts of Muş. The participants were asked to respond to demographic questions as well as those aiming to measure the dimensions of corporate reputation including *emotional appeal, leadership, strategic vision, distinguishability, and social*

responsibility. Based on the research results, there are differences in perceived corporate reputation according to some demographic variables.

Key Words: University, Image, Corporate Reputation.

METAFORLARIN İZİNDE MUŞLU BİR ŞAİRİN KAVRAMLAR DÜNYASINA GİRİŞ: TAHSİN SARAÇ'IN ŞİİRLERİNDE BAZI METAFORLAR ÜZERİNE

Hasan KAVRUK* - Nurcihan GÜNEŞ**

ÖZET

Bu bildiride, son yüzyılda yaşamış başta şiir olmak üzere değişik pek çok konuda eserler vermiş olan Tahsin Saraç'ın, yayımlanmış önemli şiirleri incelenerek tespit edilen metaforlar, idrak anlambilimi bakımından incelenmiştir. Çalışmada, idrak anlambiliminin teorisini kuran G. Lakoff ve M. Johnson'ın geliştirdiği metaforlar esas alınmış, konu tarama yöntemi çerçevesinde ele alınarak Saraç'ın şiirlerindeki metaforların kavramsal incelemesi yapılmıştır. Aynı zamanda metaforların epistemik ve ontolojik uygunlukları göz önüne alınarak, şemalandıkları kavramla ilgili haritalamalar yapılmış, kaynak ve hedef alanları belirtilerek malzeme incelemeye tabi tutulmuştur. Bulgulara bağlı olarak Tahsin Saraç'ın şiirlerinde karşımıza çıkan zengin metaforların ilginç örneklerinde idrak anlambilimi bakımından yaratıcılığın yüksek gücü görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tahsin Saraç, Anlam Olayları, Mecaz, Metafor, Muş, Şiir.

---

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitim Bölümü, hasan.kavruk@inonu.edu.tr.

** Dr. Öğr. Üyesi, Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, n.gunes@alparslan.edu.tr.

**INTRODUCTION TO THE CONCEPTUAL REALM OF A POET
FROM MUŞ TRACKING METAPHORS: ON THE USE OF
METAPHORS IN THE POETRY OF TAHSİN SARAÇ**

ABSTRACT

In this paper we analyzed published works and poems of Tahsin Saraç and examined his use of metaphors. We based our study on the metaphors developed by the founders of cognitive semantic studies, G. Lakoff and M. Johnson and analyzed those metaphors using a subject screening method. We also tried to provide a semantic map of those metaphors considering their epistemic and ontological suitability between the target and source fields. We discussed our findings through a descriptive analysis. From a cognitive semantic perspective, we can argue that Tahsin Saraç has high creative capacity as seen in his use of highly versatile metaphors

Key Words: Tahsin Saraç, Semantic Relations, Figure of Speech, Metaphor, Muş, Poetry.

ŞİİR SANATINDA SIFAT, SIFAT TAKIMLARI VE ÖZGÜN SÖZCÜKLER TASARRUFU, MUŞLU ŞAİR TAHSİN SARAÇ ÖRNEĞİ

Rabia Şenay ŞİŞMAN*

ÖZET

Sanatseverlerce yakalanan çağrışımların aracısı kelimeleri ve seçili kelimelerle kurulu sıfatların yarattığı söz gücünün peőı sıra sezdirilen imgeleri özgün bir birleŐimle kendine harç edinen şiir, iletiŐime değil etkileŐime ait estetik bir üründür.

Şiir üretiminde sarf edilen sözcük ve söz gruplarının ozanın amacına hangi düzeyde hizmet ettiği, őiirin her okunuŐta hissettireceği farklı duygu dünyasıyla ölçülebilir. Őiirde resimlenen soyut örüntünün somut olan kelimelerden hareketle aralanması, adı geçen ölçümü mümkün hâle getirebilir. Bunun için de őiirdeki mecaz-gerçek arasındaki alışveriŐin kısmen de olsa çözümlenebilmesi adına sıfat ve sıfat birlikteliklerinin ve yeni söz ve ses oluşumlarının izini takip etmek gereklidir.

Bu gereklilikten yola çıkılarak Muş doğumlu Saraç'ın 1964-1989 yılları arasında yayımlanmış şiirleri araştırma evreni olarak belirlenmiştir. İncelemede sıfat ve sıfat takımları somuta yakın ve soyut olma yönleriyle, yansımali kelimeler taşıdıkları seslerden aldıkları duygu değerleri gücüyle ele alınırken özgün söz buluşlarının izi sürülmüŐtür.

Yansızlık ilkesine uyularak evrenden seçili kırk şiir üzerinden örneklem alma yoluna gidilmiş; sıfat ve sıfat takımlarıyla sözcüklerin,

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparılan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, rs.sisman@alparılan.edu.tr.

alıőılmıőın dıőı olmaları tercih sebebi sayılmıőtır. Kelimelerin sözlük anlamının yanı sıra őiirde kullanıldığı belirlenen duygusal ya da betimleyici anlamın da ses-söz temelinde irdelendiğı çalıőmanın őiir ve anlam konulu disiplinlere fayda sağlayacağı dűőünűlmektedir.

Anahtar Kelimeler: şiir Dili, Ses-Söz İlişkisi, Yinelemeler, Yineleme eőitleri, Sıfat, Sıfat Takımı, Özgün Kelime.

**ADJECTIVES, ADJECTIVAL PHRASES AND AUTHENTIC
WORD CHOICES IN POETRY, EXAMPLE OF POET TAHSİN
SARAÇ FROM MUŞ PROVINCE**

ABSTRACT

In poetry, meaning is not completely conveyed through the real or metaphorical meanings of the words, the true conveyer is the sensation that each reader experiences from those words. Poetry takes its power from the sensations and images that are created with the words that's why it can be said that it is not for communication but for interaction.

To be able to understand the poet's aim in choosing certain words and phrases we can try to identify the different sensations that the reader gets from each reading experience of the poem. In order to do this identification, recognizing the abstract meanings created with concrete words can be helpful. For this purpose it is necessary to understand the relation between metaphorical and real meanings and this can be done by tracking the adjectives, adjectival phrases and new word and sound formations in poetry.

On the basis of this purpose we decided to examine Saraç's poetry, who was born in Muş, published between the years of 1964-1989. In this research adjectives and adjectival phrases are handled with their real and abstract meanings while reflexive words are examined with emotional meanings they get from the sounds they carry. Original and authentic words from Saraç's poetry are also tracked down.

Following the objectivity principle from forty different poems of Saraç a sample group is chosen to examine and adjectives and adjectival phrases that were extraordinary were the reason for preference. Determining and studying the emotional and descriptive meanings of the words different than their dictionary meaning, on the basis of

word-sound relation can also be helpful for the poetry and meaning based disciplines.

Key Words: Poetic Language, Sound-Word Relation, Repeats, Repeat Types, Adjective, Adjectival Phrase, Authentic Word.

MODERN TÜRK ŞİİRİNDE MUŞ'A AİT DİKKATLER

Yusuf AYDOĞDU*

ÖZET

Bu çalışma; modern Türk şiirinde Muş'u merkeze alan, bu şehri çeşitli yönleri ile işleyen şairlere ve bu şairlerin şiirlerindeki Muş imgesine odaklanmıştır.

Muş, tarihsel bağlamda köklü bir geçmişe sahip olmakla beraber, kültürel bağlamda da zengin bir şehirdir. Çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan bu şehir, Türk dünyasının Anadolu ile kucaklaşmasında da önemli bir kapıdır. Ancak zengin kültürel birikimine rağmen edebiyatımızda çok fazla ele alınmamış, işlenmemiştir.

Özellikle geleneksel yaşamın hâlâ devam ettirilmesi, farklı kimliklerin bir arada var ettiği çokkültürlülük, iklimi, coğrafyası, doğal güzellikleri ile edebiyata, şiire önemli bir kaynak sağlayacak kadar zengin bir şehirdir.

Ancak insan ile birlikte edebiyat da büyükşehirlere, metropollere taşınmıştır. Artık taşra şehirlerinin modern edebiyatta yer alması çok nadir rastlanan bir durumdur. Bu sebeple taşraya ait şiirler genellikle o yöreye yolu düşmüş şairlerin yazdıklarından ibarettir. Özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde Muş'a ait bazı şiirlerin yazıldığı görülmektedir. Bu dönemde Muş'a ve çevresine görevle giden sanatçılar ile Muş kökenli edebiyatçılar ve halk ozanları, eserlerinde Muş'tan söz etmişlerdir.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aydogduy0@gmail.com.

Muş'u şiirlerinde işleyen başlıca şairler Ceyhun Atf Kansu, Sennur Sezer, İsmet Özel, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Turgut Uyar'dır.

Ceyhun Atf Kansu'nun "Anadolu", Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Malazgirt Ululaması", İsmet Özel'in Muş'ta Bir Güz İçin "Prelüdlere", Turgut Uyar'ın "Yokuş Yola", Sennur Sezer'in "Kara Türkü II" adlı şiirlerinde Muş ve çevresi çeşitli özellikleri ile şiire konu edilmiştir.

Bunların dışında Muşlu olup memleketine duyduğu sevgiyi, özlemi, bağlılığı dile getiren şairler; Tahsin Saraç, Nihat Aktaş, M. Salih San gibi şairler de şiirlerinde Muş'u işlemişlerdir. Tahsin Saraç'ın "Yalın Acı", Sıcak Anılı Öykü", "Son Mavi Kuş" adlı şiirlerinde, Nihat Aktaş'ın "Muş'um" adlı şiirinde, M. Salih San'ın "Muş'un Kurtuluşu, "Muş" adlı şiirlerinde de şehir, tarihî, kültürel ve doğal yönleri ile ele alınır.

Anahtar Kelimeler: Muş, Modern Türk Edebiyatı, Şiir, İmge, Şair.

IMAGES INHERENT TO MUŞ IN MODERN TURKISH POETRY

ABSTRACT

This work; centered on the city of Mus in modern Turkish poetry, this city is focused on the poetry that works with its various aspects and on the image of Mus in the poetry of these poets.

Mus is a rich city in the cultural context as well as having a long history in the historical context. This city, which has been home to various civilizations, is an important gateway for the Turkish world to embrace Anatolia. Despite its rich cultural background, however, it has not been handled much in our literature.

Especially the continuity of the traditional life, multiculturalism, climate, geography, natural beauties and poetry which different identities are brought together, poetry is rich enough to provide an important resource.

However, literature has also been moved to metropolises with people. Now it is very rare for provincial cities to take part in modern literature. For this reason, provincial poems are usually written by poets who have fallen to that locality. Especially during the republic period, some poems belonging to Muş are written. In this period, the artists who went to Muş and its environs, and the literature poets and poets of Mus origin, mentioned Muş in their works.

Ceyhun Atif Kansu, Sennur Sezer, İsmet Özel, Fazıl Hüsnü Dağlarca and Turgut Uyar are the main poets who work in the poems of Mus city.

Key Words: Muş, Modern Turkish Literature, Poem, Imagery, Poetry.

ÂŞIK ALİ TEKER'İN (TEMİROĞLU) ŞİİRLERİNDE MUŞ ŞEHİRİ

İbrahim Burçin ASNA*

ÖZET

Geçmişten günümüze gelen sözlü kültürün bir yansıması olan Âşıklık geleneğinin temsilcisi Âşık Ali Teker (Temiroğlu); Muş ilinin Varto ilçesinde doğmuştur. Kendisi şiirlerinde “Temiroğlu” mahlasını kullanmıştır. Muş ilinde Halk şiiri geleneğini devam ettiren ozan; Muş ilinin edebiyat, dil ve kültür zenginliğini şiirlerine yansıtmış bir sanatçıdır. Bu yönüyle şiirlerinde Muş şehrine ait imgeler ayrıntılı olarak incelenecektir. Şiirlerinde daha çok sosyal ve dinî konuları ele alan ozan tema olarak; gurbet, tabiat, memleket, Alevilik vb. konularını işlemiştir. Bu çalışmada Âşık Temiroğlu'nun hayatı, âşıklık yolunda karşılaştığı güçlükler, sosyo-kültürel özellikler ve yerel deyişler, coğrafya adları, tarihi şahsiyetler, Muş ilinde vuku bulan önemli tarihi olayların nasıl yer ettiği makalede araştırılacaktır. Şiirlerindeki tematik yapı: “Muş Şehri” başlığı altında incelenerek âşıklık geleneğinin nadir görüldüğü Muş şehrinden çıkan bir aşığı ve eserlerini kültür-edebiyat dünyamıza bu araştırmayla tanıtılmak istenmektedir. Halk şiirine yeni bir soluk getiren şairin birçok dergi ve gazetelerde şiirleri yayınlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk Şiiri, Muş, Ozan, Gurbet, Ahenk, Kültür.

---

* Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, burcinasna@gmail.com.

MUŞ CITY IN THE POEMS OF ÂŞIK ALI TEKİR (TEMIROĞLU)

ABSTRACT

The representative of love tradition, a reflection of oral culture from past to present, Asik Ali Teker (Temiroglu) was born in Mus/Varto. He is a bard who maintained folk poetry tradition in Mus by means of his poems, and also reflected language and cultural richness in his poems. By analyzing imageries regarding Mus in his poems, this article aims to determine how the linguistic and cultural richness of the region were shaped based on local diction. The bard, who generally dealt with social and religious issues in his poems, treated the themes such as love of God, homesickness, nature, hometown etc. In this study, the poems will be analyzed in detail in terms of subject and style. Giving a fresh impulse to folk poetry, the poet has five books of poems published, a compilation and a research-analysis book. In this study, by analyzing thematic structure in his poems, it is aimed to introduce a lover, coming from Mus in which love tradition is rare, and to introduce his works to cultural and literary World.

Key Words: Folk Poetry, Mus, Bard, Homesickness, Harmony, Culture.

İMPARATORLUKLARIN GÖLGESİNDE VE KENDİ HALİNDE: ORTAÇAĞ'DA MUŞ'UN TOPLUMSAL HAREKETLİLİĞİ VE EKONOMİK YAPISI

Ahmet N. ÖZDAL*

ÖZET

Ortaçağ'da Muş, Bizans hâkimiyetinin ve yerel Ermeni krallıklarının yanı sıra Emevîler, Abbasîler, Hamdânîler, Mervânîler, Selçuklular, kısmen Artuklular ve Ahlatşahlar, Harezmsahlar, Eyyubîler, İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular arasında el değiştirmiştir. Bu dönemler boyunca civardaki Malazgirt, Ahlat, Erciş, Meyyafârikîn gibi şehirlerin fark edilir biçimde birer İslam şehri kimliği kazanmalarına rağmen Muş'un en az bir iki yüzyıl daha Ermeni-Hıristiyan görünümünü sürdürdüğü hissedilebilmektedir. Dikkat çeken bir diğer husus, kaynaklarda siyasi-askeri hadiseler zikredilirken Muş'un genel olarak bu hadiselerin odak noktası olmayıp daha çok kıyısında kaldığıdır. Düz bir ovada kurulu olmasına ve büyük şehirleri birbirlerine bağlayan yol güzergâhının üzerinde bulunmasına rağmen Muş'un bu sakin hâli düşündürücüdür. Yine de Muş ovası bazı meydan savaşlarına mekân sahipliği yapmıştır ve şehir de çeşitli istilalardan, yağma hareketlerinden, intikam duygusuyla gerçekleştirilen katliamlardan nasiplenmiştir. Bu tahripler arasında, Bizans-Ermeni çekişmeleri, Halife el-Mütevekkil döneminde yapılan bir Abbasî tedip girişimi, Sultan Celaleddin Harezmsah'ın burada yaptığı bir yağma harekâtı ve Moğol İstilasası bulunmaktadır.

Şehrin demografik yapısıyla ilgili olarak erken dönem İslam kaynakları, halkını Ermenilerin oluşturduğunu nakletmektedirler. İlk

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ahozdal@gmail.com

dönemler için kaynaklarda, burada yaşayan Kürtlere dair neredeyse hiç malumat vermezler. 13. yüzyıldan sonraki dönemlerde civardaki Kürtler hakkında yapılan atıflarda artış görülür. Muş ovasına ve şehre 9. yüzyıldan itibaren Arap (Şeybanî, Benî Kays, Benî Tağlîb kabileleri) yerleşmeleri olmuş, 11. yüzyılda ise bazı Oğuz kabileleri buraları mesken tutmuşlardır. 14. yüzyılda bu alandaki çeşitli noktalara yerleşen diğer bir grup ise bir Moğol kavmi olan Oyratlardır. Yine Zutt halkından (Çingeneler) az sayıda olsa da bu bölgeye yerleşenler olmuştur. Bölgedeki kadim manda yetiştiriciliğinin, bugün de yöre ahali tarafından *Mıtrıp* diye adlandırılan bu topluluk eliyle Muş'a tanıtıldığını tahmin edebiliriz. Muş'un bir diğer etnik / dinî topluluğu ise Yakubî-Süryanîlerdir.

Ortaçağ'da Muş ovasında hayvancılık haricinde tahıl tarımı ve pamuk yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bölge, önemsiz olsa da kurşun, demir ve altın rezervine sahiptir. Ayrıca buradaki meşe ormanlarından elde edilen kereste, nehir üzerinden Ortadoğu'nun ağaç fakiri şehirlerine gönderilmekte ve buralardaki üretim atölyelerinin enerji ihtiyacı karşılanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Muş, Muş Ovası, Selçuklular, Şehir Tarihi.

**UNDER THE SHADOW OF THE EMPIRES AND ON ITS OWN:
SOCIAL MOBILITY AND ECONOMIC STRUCTURE OF THE
MUŞ IN THE MIDDLE AGES**

ABSTRACT

In the Middle Ages, Muş changed hands among the Umayyads, Abbasids, Hamdanians, Mervanians, Seljuks, Artukids and Ahlatshahs, Harezmshahs, Ayyubids, Ilkhanids, Karakoyuns and Akkoyuns as well as the Byzantine dominion and the local Armenian Kingdoms. During these periods, even though cities such as Malazgirt, Ahlat, Erçis and Meyyafarik in the neighboring provinces have gained Islamic city identity, Muş continued to feel Armenian-Christian view for at least a few more centuries. Another factor that is noteworthy is that when political-military events were mentioned in the sources, Muş was generally not the focal point of these happenings but rather on the shores. Despite being established on a straight plain and on the roads that connect the great cities to each other, Muş's state of calmness is thought-provoking. Nevertheless, the Muş plain has been the battleground of some pitched wars, and the city has also been subjected to various invasions, looting movements, massacres of revenge. Among these destructions were the Byzantine-Armenian contention, an Abbasid lead initiated during the reign of Halife al-Muteawkil, a plunder operation by Sultan Celaleddin Harzemshah here and a Mongolian occupation.

Regarding the demographic structure of the city, early Islamic sources indicate that the people are formed by the Armenians. The early period sources hardly gave information about the Kurds who lived there. In the periods after the 13th century, references for the Kurds in this region increased. From the 9th century onwards, the Arabs (Shaybani, Beni Kays, Beni Taliib tribes) had been settled in Muş plains and towns, and some Oguz tribes settled there in the 11th century. Another group that settled in this area during the 14th century was the Oyrats, a Mongol tribe. Despite the fact that they were

a small number of people, Zutt people (Gypsies) have settled in this region. We can imagine that old buffalo breeding in the region was introduced to Muş local people today by this community who were called Mitrip. Another ethnic/religious community of Muş was the Yakubi-Syrians.

Besides the livestock raising, grain farming and cotton farming were carried out in Muş plain in the Middle Ages. The region, though unimportant, has lead, iron and gold reserves. In addition, the timber obtained from these oak forests was transported over the river to the wood-poor cities of the Middle East and the energy needs of the production workshops were met there.

Key Words: Medieval, Muş, Muş Plain, Seljuks, City History.

1071 YILI MALAZGİRT SAVAŞI'NA RUSLARIN İŞTİRAKI

Nazile MAMEDOVA*

ÖZET

Tarih edebiyatında 1071 yılı Malazgirt Savaşı ile ilgili çok yazılmıştır. Buna rağmen bazı meselelerle bağlı tartışmalar daha bitmemiştir. Özellikle Malazgirt savaşında Bizans ve Türk ordularının sayı, gücü, savaş zamanı kullanılan silahlar, taktik yöntemler vb. konular halen tarihçilerin dikkatini çekmektedir.

1071 yılı Malazgirt Savaşı'nda Bizans tarafında savaşan askerlerin sayı ve kökeni de bahsettiğimiz konular içerisindedir. Özellikle Rusya tarihçileri Rusların Bizans tarihinde oynadığı rolün yüksek olduğunu göstermek, Rus kültürünün ve Rus uygarlığının Bizansın varisi olduğunu ispatlamak için bu konuyu daha geniş bir şekilde araştırmışlar.

Rusların Bizans ordusunda savaşması ile ilgili Rusya tarihçilerinin araştırmalarında ilgi çeken meselelerden biri de imparator Romanus Diogenus'un Konstantinopolis'e geri döndükten sonra hâkimiyetten uzaklaştırılmasında Rusların rolü meselesidir. Şöyle ki İbn el-Esir ve Yunan tarihçilerinin verdikleri bilgilere göre, Türk esirliğinden geri dönen Romanus Diogenus'a karşı Bizans sarayında güçlü bir mühalefet oluşmuş ve bu mühalefeti destekleyen güçler içerisinde Rus askerleri de olmuştur.

Elbette İbn el-Esir dönemin çok meşhur ve güvenilir bir tarihçisidir. Onun verdiği bilgiler bu gün de önemini kaybetmemiştir. Fakat İbn el-Esir'in kitabında 1071 yılı Malazgirt Savaşı ile ilgili verdiği malumatlarda adı geçen Rusların bu günkü Ruslar olduğu tarihçiler

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Bakü Devlet Üniversitesi, nazile_mamedova@inbox.ru.

tarafından çok tartışılmaktadır. Bellidir ki Ortaçağ Müslüman kaynaklarında “Rus” adı altında çok zaman Normanlar kastediliyordu. O yüzden İbn el-Esir’in 1071 yılı Malazgirt savaşında Rusların Bizans tarafında savaştığı hakkında verdiği bilgileri daha detaylı bir şekilde araştırmak gerekiyor.

Bu bildirinin de amacı Müslüman ve Bizans kaynaklarında 1071 yılı Malazgirt Savaşı ile ilgili bilgileri kıyaslamak ve araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Malazgirt, Bizans, Ruslar, Normanlar.

THE PARTICIPATION OF THE RUSSIANS IN 1071 YEAR'S MALAZGIRT BATTLE

ABSTRACT

It is much written in the historical literature about the Malazgirt battle. However, disputes related to some issues have not finished yet. Especially the force level, power, weapons used in the battle, tactical methods of Byzantine and Turkish armies in Malazgirt battle and other issues still attract attention of historians.

The strength and origins of the soldiers who fought on the Byzantine side in the 1071 year's Malazgirt battle are among the above-mentioned issues. In particular, Russian historians have explored this issue more broadly in order to demonstrate that Russians' role in Byzantine history and that Russian culture and Russian civilizations are the Byzantine heirs.

One of the issues of interest in the research of the Russian historians concerning the Russians' fighting in the Byzantine army is the role of the Russians in the removal of the emperor Romanus Diogenus from the power after returning to Constantinople. According to the information given by Ibn al-Athir and the Greek historians, there was a strong opposition in the Byzantine court against Romanus Diogenus, who returned from the Turkish captivity, and Russian forces were among the forces that supported this opposition.

Of course, Ibn al-Athir is a very famous and reliable historian of the time. His information has not lost its importance today. But in the book of Ibn al-Athir, many historians have argued that this day's Russian is the Russian mentioned in the data related to the battle of Malazgirt in 1071. It is known that in the medieval Muslim sources it was often referred to the Normans" under the name of "Rus". It is therefore necessary to investigate in more detail the information given by Ibn al-Athir on fighting of the Russian on Byzantine side in the battle of Malazgirt of the year of 1071.

The aim of this article is to compare and investigate the information about the battle of Malazgirt in the Muslim and Byzantine sources in 1071.

Key Words: Malazgirt, Byzantine, Russians, Normans.

SÖKMENLİ HÂKİMİYETİNDE MUŞ'UN TARİHİ GELİŞİMİ

Hüseyin KAYHAN*

ÖZET

Muş, 1100 yılında Selçuklu komutanı Sökmen'in hâkimiyetine girdiği andan, 1208'de Eyyûbî hükümdarı Necmeddin'in ele geçirdiği zamana kadar 110 yıl Sökmenli hâkimiyetinde kalmıştır. Şehir bu zaman dilimi içerisinde Sökmenli'lerin önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Sökmenli hükümdarları Sökmen el-Kutbî, Zahîreddin İbrahim, Ahmed, II. Sökmen, Seyfeddin Bektemür, Bedreddin Aksungur Muhammed ve İzzeddin Balaban'ın hâkimiyetleri zamanında şehrin önemi artarak devam etmiştir.

Muş, dinî, sosyal ve askerî yapıları bünyesinde barındıran önemli bir şehirdi. Sökmenliler, kendilerine intikal eden yapıları korudukları gibi, onlara yenilerini katmak suretiyle şehri daha da geliştirdiler. II. Sökmen, şehrin güvenliğinin tam olarak sağladıktan sonra şehri imar ederek yeniden canlandırmış, ondan sonra gelen diğer Sökmenli hükümdarları da onun bıraktığı yerden alarak burayı çevrenin önemli kültür ve ticaret merkezi haline getirmişlerdir.

Bu araştırmamızda amacımız Muş'un XII. yüzyıldaki siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve dinî gelişimini ortaya koymaktır. Mukaddesî, Yâkût el-Hamevî, Hamdullah Mustevfî Kazvînî, Ebû'l-Fidâ gibi İslâm coğrafyacılarının yanında; İbnu'l-Ezrak, İbnu'l-Esîr, İbn Şeddâd gibi İslam tarihçileri; Urfalı Mateos, Süryani Mihael, Abû'l-Farac gibi Hıristiyan tarihçiler; Nâsır-ı Husrev, İbn Cubeyr, Marko Polo, Evliya Çelebi gibi gezginler; T.C. Kültür Bakanlığı'nın periyo-

---

* Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, hukaturk@hotmail.com.

dik olarak düzenlediği Kazı Sonuçları Toplantıları Tutanakları; Osman Turan, Claude Cahen, Guy Le Strange, Faruk Sümer gibi modern tarihçilerin eserleri incelenerek konumuzla ilgili bilgiler eleştirel tarih metodolojisi çerçevesinde ele alınıp Muş'un Sökmenliler asrındaki tarihi gelişimi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Nasıl bulgularla karşılaşacağımız konusunda kesin bir yargıda bulunmak mümkün olmamakla birlikte, bölgedeki diğer şehirlerin gelişiminden farklı sonuçlara ulaşılacağını tahmin etmek yanlış olacaktır. Bu tebliğimin, Artukluların başkentleri Meyyâfârikîn ve Hısn Keyfâ ile ilgili yaptığım aynı yöndeki çalışmalara ek olacağını da belirtmek istiyorum.

Anahtar Kelimeler: Sökmenliler, II. Sökmen, Muş, Ahlat, Artuklular.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF MUŞ UNDER THE DOMINATION OF SÖKMENİD

ABSTRACT

Muş (an Eastern Anatolian city), had been under the domination of Sökmenid for approximately 110 years between 1100, its seizure by the Seljuk commander Sökmen, and 1208, its seizure by the Ayyūbid ruler Najm al-dīn. The city had been an important settlement for the Sökmenids. The city gained further importance during the reigns of the Sökmenid rulers Sökmen al-Kutbī, Zahīr al-dīn, Ahmed, II. Sökmen, Seyf al-dīn Bektemür, Bedre al-dīn Aksungur Muhammed and İzz al-dīn Balaban.

Muş was an important city with regards to its religious, social, and military structures. As they had protected the structures that had been passed on to them, the Sökmenids had further improved the city by adding new ones. The Sökmen revived the city by reconstructing it after fully ensuring the protection and safety of the city. Following Sökmenid rulers continued this reconstruction turning this city to an important cultural and commercial center of the region.

In this research study, our objective is to present the political, social, economic, cultural, and religious improvements of Muş city in the 12th century. The works and studies of Muslim historians such as İbn al-Azrak, İbn al-Athīr, İbn Sheddād, and Christian historians such as Mateos from Urfa, Assyrian Mihael, Abā al-Faraj, Muslim geographers such as Mukaddasī, Yākūt el-Hamavī, Hamdullah Mustevfī Kazvīnī, Ebū al-Fidā, wanderers such as Nāsır-ı Husrev, İbn Jubeyr, Marko Polo, Evliya Chelebi, modern historians such as Osman Turan, Claude Cahen, Guy Le Strange, Faruk Sümer, and Minutes of Excavation Results Meetings periodically held by Ministry of Culture of Turkish Republic were all analyzed and information regarding our topic was held in the perspective of critical history methodology, thus the historical improvement of Muş under the reign of the Sökmenlis will be presented.

It is not possible to mention what kinds of findings we will find out, however; it will be wrong to estimate finding results different from the improvement of the cities in its environs. I would like to mention that this paper of mine will be supplementary to my studies on Meyyāfārikīn and Hısn Kayfā, which were the capital cities of the Artuqids.

Key Words: The Sökmenids, Sökmen II, Muş, Ahlat, Artuqids.

NAHIYEDEN SANCAĞA: 16. YÜZYILDA MUŞ

Murat ALANOĞLU*

ÖZET

Muş bölgesi, Osmanlı idaresine Çaldıran Savaşı akabinde Bitlis beylerinin Osmanlı'ya iltihak etmesi ve 1515'te Safevilerin bölgeden çıkarılmasıyla girdi. İlk idari taksimatta Muş, Bitlis'e bağlı bir nahiye olarak kayıtlara geçmiştir. Topkapı Sarayı'nda mahfuz ilk dönem idarî teşkilatını gösteren defterlerde eyalet (hükûmet sancak) olarak kaydedilen Bitlis, Diyarbekir Beylerbeyliği'ne bağlı olmakla birlikte tumar sistemi uygulanmayan ve tahrire tabi tutulmayan yerlerdendi. Dolayısıyla Osmanlı merkezince kaydı tutulmayan bu bölgenin gelirleri, Bitlis hâkimlerine bırakılmıştı. Bunun karşılığında Bitlis hâkimleri merkezi hükûmete asker ve vergi vermekle yükümlü tutulmuşlardı. Böylelikle diğer birkaç yerleşim yeri ile birlikte Muş nahiyesi, Bitlis beylerinin önemli gelir kalemlerinden ve asker kaynaklarından olacaktı.

1534 yılında Bitlis hâkimi Şemseddin Bey, topraklarının Ulama Han'a verilmesine tepki göstererek aşiretleri ile birlikte Safevi tarafına geçti. Bu olay üzerine Bitlis, statüsü değiştirilerek klasik Osmanlı sancağı haline getirildi. Klasik Osmanlı sancağı olarak tumar sistemine dâhil edildi ve tahriri yapıldı. 1537 yılında yapılan ilk tahrir kaydında Muş nahiyesi Bitlis'e bağlıydı. 1548'de Van'ın ele geçirilmesi ile Osmanlı sınırları Van Gölü'nün doğusuna kadar genişledi. Buradaki sancaklar da Van Beylerbeyliği altında teşkilatlandırıldı. Bu teşkilatlanmaya göre Van Beylerbeyliği'ne tabii on iki sancaktan biri de Muş olacaktı. Muş'un bir idarî birim olarak sancak statüsü

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Tarih Bölümü, muratalanoglu@gmail.com.

birkaç fasıla dışında 1578 yılına kadar devam etti. Zira 1579 yılında Bitlis beylerinden Şeref Han, aşiretleri ile birlikte Osmanlı'ya tabi oldu ve kendi ata yurdu olan Bitlis ile çevresi yurtluk-ocaklık olarak kendisine tevcih edildi. Bu gelişme ile birlikte Muş'un sancak statüsü kaldırıldı ve tekrar nahiye haline getirildi. Buranın gelirleri de Şeref Han'ın haslarına dâhil edildi. Ancak bir süre sonra Muş'un liva başlığıyla kaydedilen sancak olduğu belirtilmişti. Nitekim 1604-1605 yıllarına tarihlenen icmal tahrir defterinde Muş, sancak olarak kaydedilmişti. Görüldüğü üzere Muş bölgesi 1515'ten 1605'e kadar birkaç defa sancak ile nahiye arasında idarî statü değişimine uğramıştır. Bu değişimin nedenleri, incelenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muş'un idarî, iktisadî, sosyal ve demografik yapısını incelemeyi amaçlayan bu çalışmanın temel malzemesi Başbakanlık Osmanlı Arşivi belge koleksiyonları içerisinde yer alan mühimme, ruûs, tahvil, ahkâm, tahrir ve timar ruznamçe defterleri ile Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde mahfuz tahrir ve timar ruznamçe defterleri olacaktır. Bunların yanı sıra çalışmada dönemin Osmanlı kronikleri ile yerelden bilgiler de veren Şeref Han'ın Şerefnâmesi kullanılacaktır.

Çalışma neticesinde bugüne kadar çok sınırlı araştırmaya konu olan Muş'un 16. yüzyıldaki idarî yapısı, şehirdeki iktisadî faaliyetler, nüfusun toplumsal tabakalara ve topoğrafyaya dağılımı ile birlikte sosyal etkinlikler irdelenmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Muş, Bitlis, Sancak, Tımar.

FROM NAHIYE TO THE SANJAK: MUŞ IN THE SIXTEENTH CENTURY

ABSTRACT

The Mus region entered the Ottoman administration after the Battle of Chaldiran, with the adherence of the Ottomans to Bitlis tribe's chief and the removal of the Safavides from the region in 1515. In the first administrative order, Mus was registered as a *nahiye* affiliated to Bitlis. Bitlis, which was recorded as the province (government sancak) in the *defters* showing the first period administrative organization registered in the Topkapi Palace, was the administrations that were not subject to the *timar system* and not subject to register as well as being affiliated to *Diyarbakir Beylerbeylik*. Consequently, the income of this region, which was not kept in the Ottoman center, was left to the *hâkims* of Bitlis. In return, Bitlis *hâkims* were obliged to give troops and taxes to the central government. Thus, along with several other settlements, Mus will be important income items and military resources of Bitlis *hâkims*.

In 1534, Semseddin Bey, the *hâkim* of the Bitlis, reacted to the fact that his lands were given to Ulama Han and he passed to Safavid with his tribes. On this occasion, Bitlis was changed into a classical Ottoman sanjak by changing its status. As a classical Ottoman sanjak, it was included in the *timar system* and registered. In the first registered record in 1537, *nahiye* of Mus was connected to Bitlis. With the subjugate of Van in 1548, the Ottoman borders expanded to the east of Van Lake. The sanjaks of this region were also organized under *Van Beylerbeylik*. According to these organizations, one of the twelve sanjaks of Van Beylerbeylik was Mus. As an administrative unit of Mus' sancak status continued until 1578, except for a few hiatus. Because in 1579, Sharaf Khan, one of Bitlis's *hâkims*, was subjected to the Ottoman Empire along with his tribes and Bitlis, which was his ancestral homeland, and its neighboring area given to him as hereditary. With this occasion, the sanjak status of Mus was abolished and

it turned into a *nahiye*. The incomes of Mus were also included in Sharaf Khan's revenue. However, after a while it was recorded that Mus was a sanjak with the title of liva. Hence, Mus was recorded as a sanjak in the *ıcmal tahrir defter* dated to 1604-1605. As one can see, from 1515 to 1605, Mus had a change of administrative status between the sanjak and the *nahiye* several times. The reasons of this changes are confronted as a subject that needs to be examined.

The main materials of this study, which aims to examine the administrative, economic, social and demographic structure of Mus, will be the *mühimme, ruûs, tahvil, ahkâm ve tahrir defters* in the collection of Ottoman Archive and the defters of tahrir and timar ruzname in the Archives of General Directorate of Land Registry. In addition to these documents, Ottoman chronicles and Sharaf Khan's Sharfname, which gives information about the local history will be used.

As result of this study, the administrative structure, economic activities in the city, spread of social strata and topography of the population and social activities of Mus in the 16th century will be examined.

Key Words: Ottoman, Muş, Bitlis, Timar.

ŞEREF HAN BİTLİSİ'NİN “ŞEREFNAME” ESERİNDE MUŞ'UN TARİHİ

Yegane ÇAĞLAYAN* - Erhan ÇAĞLAYAN**

ÖZET

XVI. Yüzyılın ünlü tarihçilerinden olan Şeref Han Bitlisi'nin “Şerefname” eseri Yakın ve Orta Doğu'nun tarihini araştıran âlimler için bu gün de önemini korumaktadır.

Birçok belgelere ve saray kütüphanelerine kolayca ulaşabilen Şeref Han Bitlisi 1588-1596 yılları arasında kitabı için çok sayıda kaynak toplamış, 1597 yılında kitabın birinci bölümünü, 1599 yılında ise eserin tümünü tamamlamıştır.

Şeref Han Bitlisi'nin “Şerefname” eseri İslam tarih biliminde çok önemli bir yere sahiptir. “Şerefname”de Osmanlı ve Safevi devletlerinin askerî, siyasi, ekonomik ve kültürel hayatı ile birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun tarihi de detaylı bir şekilde verilmiştir.

Kitapta bahsedilen bölgelerin tarihi verilirken Muş'a da geniş yer ayrılmış, Muş ve çevresindeki toprakların tarihi İslam dünyasının bir parçası olarak verilmiştir. Muş hakkında ilginç bilgiler veren Şeref Han Bitlisi, şehrin kurulma tarihi, coğrafyası, doğal kaynakları, iklimi, halkı, İslamiyetin bu bölgede yayılması, halkın gelenekleri, örf ve adetleri, sosyal ve kültürel hayatını detaylı bir şekilde anlatmıştır. “Şerefname”de Muş ve çevresindeki bölgeler örneğin; Muş ovası, Bulanık ve Malazgirt ile birlikte Muş'un bazı köyleri hakkında da bilgiler verilmektedir.

---

* Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, y.caglayan@alparslan.edu.tr.

** Doktora Öğrencisi, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Tarihi Enstitüsü, caglayan49@hotmail.com.

Şeref Han bir devlet adamı olarak Muş'un ekonomik durumunu, hazineye ödediği haraç ve cizyenin miktarını, çevredeki köylerin tasarrufatını da tasvir etmeyi unutmamıŐtır. Muş hakkında bu kadar detaylı bilgiye dönemin başka kaynaklarında hiç rastlanılmamaktadır.

Şeref Han Bitlisi'nin eserini bizim için önemli kılan bir özelliği daha kitapta Muş'un farklı hâkimiyetler altında (Timur İmparatorluğu, Akkoyunlu, Osmanlı, Safevi) tarihini çok sistematik bir Şekilde vermesidir. Ayrıca Muş'u ele geçirmek için bu devletler arasındaki savaşlar, savaŐların sonuçları da Şeref Han tarafından mümkün olduğunca tarafsız verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muş, Malazgirt, Muş Ovası, İslamiyetin Yayılması, İslam Kültürü.

HISTORY OF MUŞ IN ŞEREF HAN BİTLİSİ'S WORK TITLED "ŞEREFNAME"

ABSTRACT

"Şerefname" of Şeref Han Bitlisi, who is one of the most famous historians of the 16th century, is still an important work for scholars investigating the history of the Near East and the Middle East.

Şeref Han Bitlisi, who could easily reach many documents and palace libraries, collected a lot of resources for the book between 1588 and 1596, completed the first part of the book in 1597, and completed the entire work in 1599.

Şeref Han Bitlisi's "Şerefname" has a very important place in Muslim historiography. "Şerefname" also details the history of the Ottoman and Safavid states as well as the military, political, economic and cultural life along with the history of the Eastern and Southeastern Anatolia.

When the history of the abovementioned regions are mentioned in the book, Muş is also widely explained as a part of Islamic world with the history of the province itself and the surrounding lands. Şeref Han Bitlisi offering interesting information about Muş, detailed the name of the city and its history, geography, natural resources, climate, the people living there, the spread of Islam in this region, the traditions, customs and customs of their people and their social and cultural life. "Şerefname" also includes information about Muş and its surrounding areas, such as Muş plain, Bulanık and Malazgirt, as well as some villages of Muş.

As a statesman, Şeref Han did not forget to describe the economic situation of Muş, the amount of tribute and treasure that Muş paid to the treasury, and the savings of the surrounding villages. We have never seen so much detailed information about Muş in other sources of the period.

Another important feature of Şeref Han Bitlisi's work is that it offers the history of Muş under various reigns (Timur Empire, Akkoyunlu, Ottoman and Safavids) in a very systematic way. Moreover, the wars between these states to conquer Muş, the results of the wars were written as objectively as possible by Şeref Han.

Key Words: Muş, Malazgirt, Muş Plain, Spread of Islam, Islamic Culture.

19. YÜZYILDA MUŞ KÖYLERİNDE SOSYAL VE EKONOMİK YAPI

Tarık Ziya ARVAS*

ÖZET

Muş 19. yüzyılda liva, kaza ve sancak isimleriyle farklı tarihlerde Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerine bağlı idari bir ünite olarak varlığını sürdürmüştür. Doğu Anadolu Bölgesi'nin tipik özelliklerini taşıyan Muş ve köylerinde, ekonomik yapı, coğrafi ve tarihî nedenlerle çok ağır ilerlediğinden Osmanlı hâkimiyeti boyunca halkın sosyal ve ekonomik yaşamında önemli değişim ve gelişmeler meydana gelmediği anlaşılmaktadır. 19. yüzyılda bölge ile birlikte Muş köy ve kasabalarını dolaşan seyyahlar, sosyal ve iktisadi yaşamda, geçmiş zamanlardan beri birçok şeyin değişmeden sürdüğünden bahsetmişlerdir. Buna göre gerek günlük hayat ve gerekse de maddi varlıklar bakımından insanlar iptidai bir yaşam sürdürmektedir. Köy toplumunu teşkil eden Müslüman Kürtler ve Hıristiyan Ermeniler, bazen aynı köyde bazen de komşu köyler şeklinde birlikte yaşamaktadır. Müslüman ve Ermeni halk arasındaki ilişkilerde din değil, gelenekler belirleyici role sahiptir. Ermeniler yerleşik bir hayat biçimine sahip olup tarım ve hayvancılıkla geçinmektedir. Kürtler ise bireylerin kuvvetli bir sosyal dayanışma içinde olduğu aşiretler şeklinde yaşamaktadır. Kürtlerde daha ziyade yarı göçebe yaşam mevcut olup esas geçim kaynakları besledikleri hayvan sürüleridir. Köyler ve köylüler göçebe aşiretlerin baskıları, birtakım eşkıyalık hareketleri ve ağır vergi yükünden muzdariptirler. Merkezi otoritenin giderek kuvvetlenmesi neticesinde, yerel beylerin köylüler üzerindeki hâkimiyeti

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı, tzarvas@hotmail.com.

zayıflamıştır. Bu da gerek verginin tarh, tevzi' ve cibâyetinde gerekse de askerlik hizmetleri talebinde, köylüyü resmî görevliler vasıtasıyla devletle daha fazla muhatap etmiştir. Savaşlar, asayiş hadiseleri ve aşiretlerin iskânı nüfus bileşimini tedricen değiştirmiştir. Zikredilen gelişmeler ve ardından Sultan II. Abdülhamid döneminde teşkil edilen Hamidiye Alayları, mevcut geleneksel yapıyı önemli ölçüde değişim ve dönüşüme uğratmıştır. Aşiret çarpışmaları dışında nispeten süren huzur ortamı, 93 harbinden sonraki zaman sürecinde dışarıdan gelen ve kendilerine ihtilalcı diyen Ermeni bozguncuların faaliyetleriyle bozulmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Müslümanlar ile Ermeniler arasında bazı köylerde sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Yörenin geneline yayılan bazı olaylar neticesinde Ermenilerin bir kısmı köylerini terk ederek yurt dışına veya yurt içinde başka yerlere göç etmişlerdir. Bu da eskiden beri belirli bir şekil alan ve yüzyıllardır çok az değişen ekonomik ve sosyal yapı üzerinde az veya çok etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muş, Köy, Osmanlı, 19. Yüzyıl, Tarım, Hayvancılık.

SOCIAL AND ECONOMIC STRUCTURE IN MUŞ VILLAGES IN THE NINETEENTH CENTURY

ABSTRACT

In the last century of the Ottoman State, Muş continued its existence as an administrative unit connected to the Erzurum, Van, and Bitlis provinces with the names *liva*, *kaza* and *sancak* in the different periods. It is understood that in Muş and its villages, which are characteristic features of the Eastern Anatolian Region, significant changes and developments in the social and economic life of people have not occurred. Because during the Ottoman domination economic structure progressed so slowly due to geographical and historical reasons. In the 19th century, travelers traveling around Muş villages and towns along with the region talked about the fact that many things in the social and economic life had remained unchanged since the ancient times. According to this, people were living a pitiful life in terms of daily life and corporeal goods. Muslim Kurds and Christian Armenians constituting the village community sometimes lived together in the same village, sometimes in the form of neighboring villages. Traditions, not religion, had a decisive role in the relations between Muslim and Armenian societies. The Armenians had settled life style and lived on agriculture and animal husbandary. The Kurds lived in the form of tribes where individuals were in a strong social solidarity. In the Kurds, there were more semi-nomadic tribes and the main source of livelihood was the animals that they fed. The villagers and the peasants suffered from the pressure of nomadic tribes, some banditry movements and heavy tax burdens. As the central authority became more and more strengthened, the dominance of the landlord over the peasants weakened. This required both the determination and collection of tax, but also the demand for military service, the peasantry had more contact with the state through officials. Wars, public order incidents and settle-

ment of tribes gradually changed the population composition. Mentioned developments and then Hamidiye Regiments, formed during Sultan II. Abdulhamid period, have changed and transformed significantly traditional structure. Relatively peaceful environment apart from tribal collisions began to deteriorate with the activities of the Armenian defeatist who came from outside and were calling themselves revolutionaries after the 93 War. From this date on, problems began to be experienced in some villages between some Muslims and Armenians. Some of the Armenian peasants believed in the promises of Armenian committees, who came from abroad or from outside the region and have little knowledge of the region. As a result, some of them had to leave their villages coming out a loser. It has been more or less effective on the economic and social structure which has been a certain form from of old and has changed little over centuries.

Key Words: Muş, Village, Ottoman, the Nineteenth Century, Agriculture, Animal Husbandry.

SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SALNAMESLERİNDE MUŞ

Hidayet KARA*

ÖZET

Günümüz tarihçilerinin en önemli araştırma alanlarından birini kuşkusuz şehir tarihleri teşkil etmektedir. Son dönemde yüksek lisans, doktora ve kitap çalışması olarak birçok şehirle ilgili kıymetli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Tarihin bir konusu olarak şehir çalışmaları, bir bölgenin “sosyo-politik, ekonomik, idarî ve askerî” yapısının ortaya çıkarılması açısından önemlidir. Ayrıca yapılan çalışmalar sadece konu edilen şehirle ilgili değil, kısmen şehrin bulunduğu bölgeye dair de yukarıda zikredilen başlıklara dair önemli bilgiler edinmemizi sağlar. Sosyal tarih açısından kuşkusuz bu tür çalışmaların daha da artması gerekmektedir. Muş ilini şehir çalışmaları açısından değerlendirdiğimizde, konuyla ilgili yeterli bir çalışmanın ve buna dayalı bilgi birikiminin olmadığı görülür. Muş’un sınır komşuları olan Erzurum, Bitlis, Diyarbakır gibi illerle ilgili çok daha fazla çalışmanın olduğu hemen göze çarpar. Bu durum kuşkusuz bu illerin Osmanlı Devleti devrinde vilayet merkezi olmalarıyla doğrudan alakalıdır. Ancak Muş sancağının da uzun bir geçmişinin olduğunu ve önemli bir yerleşim yeri olduğunu belirtmek gerekir. 1514 Çaldıran seferi ile birlikte Osmanlı Devleti’nin toprakları arasına katılmış olan Muş, vilayet merkezi olmamasına rağmen doğuda önemli bir sancak olagelmıştır. Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Van eyaletinin

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, h.kara36@hotmail.com.

bir sancağı olarak idari taksimatta yer alan Muş zaman zaman Erzurum ve Bitlis vilayetlerinin idarî taksimatı içerisinde de yer aldığı bilinmektedir.

Osmanlı Devleti devrinde söz konusu Muş iliyle ilgili bilgi edinelebilecek önemli kaynaklar arasında “Devlet Salnameleri, Vilayet Salnameleri ve Askerî Salnameler” zikredilebilir. Ancak bilindiği üzere Osmanlı Devleti’nin uzun tarihinde salnamelerin çok eskiye dayanan bir geçmişi yoktur. Uzun bir geçmişe dayanmamasına rağmen salnameler, bir şehrin ya da bölgenin ekonomik, sosyal, mülkî ve askerî tarihinin aydınlatılması açısından önemli bilgiler veren ve şehir tarihi açısından ait oldukları yılı aydınlatan kaynaklardandır. Bu açıdan çalışmada Sultan II. Abdülhamid döneminde Muş sancağının sosyal, ekonomik ve idari durumuyla ilgili konular salnameler ışığında incelenmeye çalışılacaktır. Söz konusu çalışma Sultan II. Abdülhamid dönemi Devlet Salnameleri ve Vilayet Salnamelerine dayanılarak hazırlanacaktır. Sâlnâmelerden elde edilen verilerle Muş sancağının durumuyla ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muş, Sancak, Salname, Sosyal, Ekonomik, İdari.

MUŞ IN ANNUALS OF ABDULHAMID II PERIOD

ABSTRACT

Precisely, the history of cities constitutes one of the most important research areas of contemporary historians. Recently, it has observed that precious studies about lots of cities have been made as master's, PhD and book studies. The city studies as a subject of history play a significant role to uncover socio-political, economic, administrative and military structure of the region. In addition, the studies conducted not only provide information about the city in question on the subject mentioned above, but also provide information about the region where the city is located. Undoubtedly, such studies needs to be further increased to contribute to social history. When we evaluate Mus province in terms of city studies, the studies based on the subject and hence, the accumulation of knowledge is not adequate. It is immediately apparent that there are much more studies about Erzurum, Bitlis and Diyarbakir, which are the border neighborhood of Mus. Undoubtedly, this situation is directly related to the fact that these provinces are the center of the province during the Ottoman period. However, it should be noted that Mus province has a long history and is an important settlement. Muş, which had become a territory of the Ottoman Empire with Çaldıran Campaign in 1514, despite not being a provincial center, it has become an important province in the east. After entering the Ottoman domination, it was known that Muş, which was included in the administrative order of Van, was sometimes included in the administrative order of Erzurum and Bitlis provinces.

State annuals, Province annuals and Military annuals are among the important resources that give information about Muş during the Ottoman Empire era. However, as it is known, there is not a very old history of annuals in the long history of the Ottoman State. Although they do not rely on a long history, annuals are important sources of

information for illuminating the economic, social, civil administration and military history of a city or region, and are the sources that illuminate the time that they belong in terms of city history. In this respect, the social, economic and administrative aspects of the Muş will be examined in the context of annuals for Sultan Abdulhamit II Period. The study will be prepared based on the state and province annuals in Sultan Abdulhamid II period. The situation of Muş province will be examined based on the information derived from annuals.

Key Words: Muş, Annuals, Social, Economic, Managerial.

19. YÜZYILDA MUŞ'UN İDARİ YAPISINDAKİ DEĞİŞİKLİKLERİN TESPİTİ

Ela ÖZKAN*

ÖZET

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti için bir yenilenme ve değişim dönemiydi. Ekonomik, sosyal alandaki değişiklikler idari alanda da gerçekleştirilerek Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı yeniden şekillendirilmişti. Eyalet, sancak, kaza ve köylerden oluşan idari birimlerde meydana gelen statü değişiklikleriyle, kimi eyaletler sancak statüsüne geçirilirken bazı sancaklar da eyalet olarak idari taksimattaki yerlerini almıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne bağlı idari birimlerin, merkeze bağlı ve en iyi şekilde yönetilen idari birimler olması için çalışılmıştır. Amaç merkezîyetçilik esaslı sağlam idari birimler oluşturmaktır. Muş, Osmanlı Devleti idari yapısında önemli sancak birimlerinden birisi olmuştur. Muş 19. yüzyıl boyunca farklı eyaletlere bağlandığı için idari taksimatta sıkça değişiklik gösteren idari birim olmuştur. 19. yüzyıl boyunca Muş, dönüşümlü olarak Erzurum, Kürdistan, Van ve Bitlis gibi eyaletlerin sancağı olarak idari vaziyetini devam ettirmiştir. Ancak konumu itibarıyla uzun bir müddet vilayet statüsü kazanmamıştır. Osmanlı Devleti'nin bazen önemli eyaletlerinin merkez sancakları eyalet statüsüne geçirildiği gibi bazı eyaletleri de sancak olabilmektedir. Amaç bölgedeki idari gücü ve asayişini sağlamaktır. Bu değişikliklerin çoğu hudut olarak ifade ettiğimiz sınırındaki eyaletlerde de yaşanmıştır. Muş sancağının 19. yüzyıl boyunca hangi tarihlerde hangi eyaletin (vilayetinin) sancağı olduğu ve kendisine bağlı kazaların neler olduğunu bu çalışmayla tespit etmeye

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, elaozkan@munzur.edu.tr.

çalışacağız. Bu konuda Arşiv Belgeleri ve Devlet Salnameleri önemli kaynaklardır. Bu kaynaklar ışığında değişikliklerin tespiti yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İdari Taksimat, Muş, Sancak, Kaza.

DETERMINATION OF CHANGES IN ADMINISTRATIVE STRUCTURE OF MUŞ IN THE NINETEENTH CENTURY

ABSTRACT

The 19th century was a period of renewal and change for the Ottoman State. Economic and social changes in the administrative area, the administrative system of the Ottoman Empire was reshaped. With the changes in the status in administrative units consisting of provinces, starboard, accidents and villagers some provinces have been passed to starboard status and others have been provinces. In the nineteenth century, the administrative units affiliated to the Ottoman State were tried to be administrative units which were connected to the center and best governed. The aim was to create sound administrative units based on decentralization. Muş was one of the important sanjak units in the administrative structure of the Ottoman State. Muş has been an administrative unit frequently changing since it was linked to different provinces throughout the 19th century. Throughout the nineteenth century, Muş alternately maintained the administrative status of states such as Erzurum, Kürdistan, Van and Bitlis. However, Muş did not earn a provincial status for a long time. Some provinces of the Ottoman State have been to state status and some provinces have become starboard. The aim is to provide administrative power and order in the region. We will try to identify with what period the Muş sanjak was during the 19th century and which province it was in and which accident were related to it. Archival documents and State annual are the leading sources of this issue. The changes will be determined according to those sources.

Key Words: Ottoman State, Administrative Division, Muş, Sanjak, Township.

ATATÜRK DÖNEMİ MUŞ VALİLERİ VE MİLLETVEKİLLERİ

Şahin YEDEK* - Savaş SERTEL**

ÖZET

Milli Mücadele Dönemi'nde idari bakımdan Bitlis Vilayeti'ne bağlı olan, Cumhuriyetin ilanından sonra ise vilayet statüsüne kavuşan Muş Vilayeti, 1926 yılında yürürlüğe giren kanunla vilayet umumi gelirlerinin yetersizliği nedeniyle tekrar Bitlis Vilayeti'ne bağlanmıştır. Üç yıl kadar Bitlis Vilayeti'ne bu idari yapıyla bağlı kalan Muş, 1929 yılında tekrar vilayet olmuştur. Muş'ta, Cumhuriyetin ilanından Atatürk'ün vefatına kadar olan dönem içerisinde değişik sürelerde 8 vali görev yapmıştır. Bu dönemde ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi için yapılan 1927 yılı Üçüncü Dönem milletvekili genel seçimleri hariç, 1923-1931-1935 genel seçimlerinde Birinci Dönem 7, İkinci Dönem 3, Dördüncü Dönem 4 ve Beşinci Dönemde de yine 4 olmak üzere 18 milletvekili Meclis'te Muş Vilayeti'ni temsil etmiştir. Çalışmamızda, devletimizin Kurucu Önderi Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Muş'ta görev yapan valilerin ve Muş Vilayetini TBMM'de temsil eden milletvekillerinin kısa özgeçmişleri, görev süreleri ve faaliyetleri detaylarıyla aktarılmaya çalışılacaktır. Arşiv kayıtları, Meclis zabıt tutanakları, basılı ve süreli yayınlar çalışmamıza kaynak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Muş, Vali, Milletvekili.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sahin-yedek@hotmail.com.

** Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, savasser-tel@gmail.com.

MUŞ DEPUTIES AND GOVERNORS IN THE PERIOD OF ATATÜRK

ABSTRACT

Muş Province, which was affiliated to the Bitlis Province in administrative period during the National Struggle Period and attained the provincial status after the declaration of the Republic, was reunited to the Province of Bitlis again due to the inadequacy of the provincial public revenues that entered into force in 1926. Muş, which was admitted to Bitlis Province for three years with this administrative structure, became a province again in 1929. During the period from the declaration of the Republic to the death of Mustafa Kemal Atatürk, 8 governors served in various periods. In this period, except for the general elections of the 1927 Third Parliament made for the Grand National Assembly of Turkey, there were 18 deputies, including first term 7, second term 3, fourth term 4 and fourth term 4 in 1923-1931-1935 general elections. In our work, we will try to pass on the details of the governors who served in Muş during the Founding Leader Mustafa Kemal Atatürk's period and the brief CVs, terms of office and activities of MPs representing Muş Vilayet in the Grand National Assembly of Turkey. Archival records, parliamentary minutes, printed and periodicals will be the source of the paper.

Key Words: Republic, Muş, Governor, Deputy.

OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ'NDE İKİ FARKLI MİLLETİN TEMSİLİ - MUŞ MİLLETVEKİLLERİ KİGAM DER KARABETİYAN VE HACI İLYAS SAMİ BEY

Hacer GÖL*

ÖZET

Osmanlı Mebusan Meclisi'nde, Muş eyaletini temsil eden vekillerden ikisi Hacı İlyas Sami Bey ve Kigam Der Karabetiyan'dır. Aynı ili biri Ermeni, diğeri Türk uyruklu bu iki mebusun temsil etmiş olması, Osmanlı Parlamentosu'nun ne kadar çeşitli ve renkli bir yapıya sahip olduğunun göstergesiydi. Çalışmamızın konusunu her ne kadar bu iki mebusun Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki faaliyetlerini incelemek oluştursa da konuyu Ermeni meselesi, Osmanlı'nın demokratikleşme süreci içerisinde Mebusan Meclisi'nin vaziyeti, seçimler, Muş'ta meydana gelen siyasi olaylar, Ermeni-Kürt çatışması, Rusya ve Batılı devletlerin Osmanlı tebaası olan Ermeniler üzerindeki amaçlarından bağımsız olarak değerlendirmek oldukça zordur. Bu nedenle makalemiz boyunca zaman zaman bu konulara da değinilecektir. Bunun yanı sıra konunun anlaşılabilmesi için o dönemdeki Muş'un coğrafi sınırlarının da iyi bilinmesi gerekmektedir. Muş tarih içerisinde farklı tarih aralıklarında Van (1548-1685, 1878-1880, 1883), Erzurum (1845, 1847-1871, 1873-1877), Diyarbakır (1846) ve Bitlis'e (1872, 1881, 1884-1920)¹ bağlı olmuştur. Dolayısıyla o dönemki Muş'tan bahsederken bazen Bitlis, Van, Erzurum ve Diyarbakır vilayetlerine de konumuz kapsamında değinilmiştir. Bugünkü

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, hgol@beu.edu.tr.

¹ Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, Ankara, 2017, s.567.

Bitlis ve Muş tarih içerisinde o kadar birlikte anılmıştır ki bu mebuslara kaynaklarda bazen Muş bazen de Bitlis mebusu denilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kigam Der Karabetyan, Meclis-i Mebusan, Muş, Ermeni Meselesi.

**REPRESENTATION OF TWO DIFFERENT NATIONS IN THE
OTTOMAN PARLIAMENT MUŞ PARLIAMENTARIANS
KEGAM DER KARABETYAN AND HACI İLYAS SAMİ BEY**

ABSTRACT

Two parliamantarinas who had represented Muş Province in Ottoman Parliament are Hacı İlyas Sami Bey and Kigam Der Karabetyan. The representing of this province with a Turkish and Armenian parliamentarians shows that Ottoman Parliament had different ethnicities.

Even if the subject of our study is the examination of the activities of these parliamentarians in Ottoman Parliament, this study cannot be evaluated without the Armenian Issue, the situation of Ottoman Parliament in the democratization process, the elections, the political events in Muş, the conflict between Armenians and Kurdish people, the political aims of Russia and Western states on Armenians who were the citizens of Ottoman Empire. Therefore in this article we mentioned these subjects from time to time.

In addition to this, the geographical borders of Muş must be known well to understand our study. Throught the history Muş was connected to Van (1548-1685, 1878-1880, 1883), Erzurum (1845, 1847-1871, 1873-1877), Diyarbakır (1846) and Bitlis (1872, 1881, 1884-1920). Therefore, while we mentioned the Muş of that period, Bitlis, Van, Erzurum, and Diyarbakır provinces were also dwelt upon. Modern Bitlis and Muş had come together so much that these parliamantarians who were mentioned beforehand had been introduced sometimes as Muş parliamnatarian and sometimes Bitlis parliamentarian in the documents.

Key Words: Kigam Der Karabetyan, Ottoman Parliament, Muş, Armenian Issue.

SİCİLL-İ AHVAL DEFTERLERİNE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE MUŞLU MEMURLAR (1879- 1909)

Necati ÇAVDAR*

ÖZET

Sultan II. Abdülhamid devrinde, 1879 yılında Sicill-i Ahvâl İdaresi'nin kurulmasıyla birlikte Osmanlı bürokrasisinde görev yapmakta olan memurların sicil kayıtları da sistematik olarak tutulmaya başlanmıştır. Bu idarenin tutmuş olduğu Sicill-i Ahvâl Defterlerinde 56'sı Müslüman, 4'ü gayrimüslim olmak üzere toplam 60 tane Muşlu memurun kaydı tespit edilmiştir.

Günümüzdeki memur hizmet dökümlerine tekabül edebilecek olan Sicill-i Ahvâl Defterlerinde kayıtlı memurlara ait "Tercüme-i hâl" bilgileri sayesinde, 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı bürokrasisinde mevcut idarî birimleri, memurların tayin ve terfi esaslarını, eğitim seviyelerini, maaşlarını, aldıkları ödül ve cezaları tespit etmek mümkündür.

Bu çalışmada Muş kazası merkezine kayıtlı memurların Tercüme-i hâlleri incelenecektir. Tespit edilmiş olan 60 Muşlu memur arasında vali, kaymakam, mutasarrıf, naip, evkaf müdürü, banka müdürü, gibi üst düzey memuriyetlerde bulunup Arapça, Farsça, Ermenice, Fransızca dillerini bilen memurlar bulunduğu gibi ulema, muallim, gümrük memuru, kâtip gibi memuriyetlerde istihdam edilmiş olanlara da rastlanmaktadır.

---

*Dr. Öğr. Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ncavdar19@gmail.com.

Bu çalışmada, söz konusu 60 memurun sosyal, ekonomik ve kültürel durumları incelenecektir. Muş kazasının XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başındaki sosyo-kültürel durumunun tespitine katkı sağlaması umulan çalışmada, Muşlu memurların kimlikleri, aile yapıları, istihdam alanları, eğitim seviyeleri ve maaşlarının tespiti sağlanacaktır. Aynı dönemde Muş kazasında mevcut olan idari kurumlar, eğitim ortamı, okullar, yörede yaşamış olan sülaleler, kullanılmış insan isimleri ve icra edilmiş olan meslekler hakkında yeni veriler elde edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid, Sicill-i Ahval Defteri, Muş, Memur.

**OFFICIAL OFFICERS AT THE END OF THE OTTOMAN
GOVERNMENT ACCORDING TO THE REGIONAL BOOKS
(1879-1909)**

ABSTRACT

In the era of Abdulhamid II, with the establishment of registry constitution in 1879, the records of officers working in the Ottoman bureaucracy were recorded regularly. In the records of this constitution there are 60 officers in total from Muş- 56 muslims and 4 non-muslim.

Thanks to the the researches in these records that is accepted as biography today, it is possible to obtain variety of information about administrative units, fundamentals for appointment and promotion, the educational background of officers, and the incomes of the officers in Ottoman bureaucracy in the late 19th century.

In this research, officers who are from Muş- officially- will be examined in terms of their biographies. In the records, there were so many principals such as district governor, lieutenant governor, surrogate, pious principal among these 60 officers. Moreover, there were officers who had known Arabic, French and Persian languages. It is obvious that some of these officers were employed as mufti, teacher, customs inspector and clerk.

In our submissions, the social, economical and the cultural circumstances will be investigated. In this survey, which is expected to contribute to the determination of Muş in terms of socio-cultural circumstance in the years between XIX and XX, certain backgrounds of these officers will be determined in terms of their identities, family structures, employment areas, educations and income levels. There will be also new information about people in Muş, names given to them, occupations they have, large family structures, as well as schools, educational constitutions and administrative organs.

Key Words: Ottoman Empire, Abdulhamid II, Biography, Muş, Officer.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MUŞ'TA SİYASİ HAYAT (1908-1918)

Zikrullah AYKAÇ*

ÖZET

Kanun-i Esasi ile başlayan Türk parlamento hayatı çeşitli aşamalardan geçerek demokratik bir olgunluğa erişmiştir. 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet, Osmanlı Devleti'nin ve Türk demokrasi tarihinin en önemli dönüm noktalarından birini oluşturur. Yeniden ilan edilen anayasa ile meşrutiyet dönemi tekrar başlamış. Kısa bir süre sonra da çok partili hayata geçilmiştir. Dönemin basını ve tarihçileri II. Meşrutiyeti istibdadın sonu, hürriyetin ilanı olarak görmüşlerdir. II. Meşrutiyet İstanbul'un yanı sıra tüm Osmanlı coğrafyasında sevinçle karşılanmış olup çok uluslu kimliğe sahip olan Osmanlı Devletinde Azınlıklar da Meşrutiyeti coşkuyla karşılamış ve kutlamışlardır. Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra seçimler yapılarak Mebusan Meclisi açılmıştır. Mebusan Meclisi, II. Meşrutiyet döneminde 1908, 1912 ve 1914 yıllarında yapılan üç seçimle toplanmıştır. Mecliste Türk, Arap, Arnavut, Rum, Ermeni, Yahudi ve Slav mebusları yer almıştır. Mebusan Meclisine, ihtilafli olmakla beraber, 272 mebus katılmıştır. Bitlis vilayetini oluşturan; Bitlis, Siirt, Genç ve Muş sancaklarını beş mebus temsil etmiştir. Bitlis, Siirt ve Genç sancaklarında birer mebus, Muş sancağından iki mebus seçilmiştir. Muş mebusları olarak Keygam Der Garabetyan Efendi ve Hacı İlyas Sami Efendi seçilmişlerdir. Keygam Der Garabetyan Efendi, Ermeni mebuslardan biri olarak Muş sancağı adına seçilmiş Hacı İlyas Sami Efendi ise İttihat ve Terakki Cemiyeti adayı olarak seçilmiştir. Bu

---

* Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, z.aykac@alparslan.edu.tr.

çalışmamızda Mebussan Meclisi Zabıt Ceridelerini temel kaynak olarak ele alıp, II. Meşrutiyet döneminde (1908-1918) Bitlis vilayeti Muş sancağı adına seçilen Keygam Der Garabetyan Efendi ve Hacı İlyas Sami Efendi faaliyetlerini irdelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Bitlis, Muş, Keygam Der Garabetyan Efendi, Hacı İlyas Sami Efendi.

POLITICAL LIFE IN MUŞ DURING THE SECOND CONSTITUTIONAL ERA (1908-1918)

ABSTRACT

The Turkish parliament, which started with Kanun-i Esasi, passed through various stages and reached a democratic level. II Constitution Era, which was declared in 1908, is one of the most important turning points of Ottoman State and Turkish democracy history. The period restarted after the redeclaration of constitution. Soon after, the multi-party period started. The journalists and historians of that time saw the 2nd Constitutional Era as the end of oppression and declaration of liberty. The 2nd Constitutional Era was welcomed with joy in Istanbul as well as in the whole Ottoman geography, and Minorities in the Ottoman Empire, which has a multinational identity, greeted and celebrated with the enthusiasm. Shortly after the declaration of the Constitution, elections were held and the Mebussan Assembly (The First Partiment) was opened. During the 2nd Constituonal Era the Assembly was convened there times respectively in 1908, 1912 and 1914. Turkish, Arabic, Albanian, Greek, Armenian, Jewish and Slavic were included in the assembly. The Mebussan Parliament, together with the dispute, attended 272 parliamentary elections. Thought it is disputable, 272 deputyies attended the Mebussan Assembly. Bitlis, Siirt, Genç and Muş sanjaks, which constitute Bitlis Province, were represented with five deputies. In Bitlis, Siirt and Genç one deputy was elected for each and two for Muş. Keygam Der Garabetyan Efendi ve Hacı İlyas Sami Efendi were elected as deputies for Muş. Keygam Der Garabetyan Efendi as an Armenian deputy was selected for Muş Sanjak, while Hacı İlyas Sami Efendi was selected for the Committee of Union and Progress (İttihat ve Terakki Cemiyeti). In this study, Mebussan Assembly Zabıt Cerideleri will be held as the main source and we will try to examine the activities of Keygam Der Garabetyan Efendi and Hacı İlyas Sami

Efendi, who were selected in the name of Muş sanjak of Bitlis province during the 2nd Constitutional Era (1908-1918).

Key Words: The 2nd Constitutional Era, Bitlis, Muş, Keygam Der Garabetyan Efendi, Hacı İlyas Sami Efendi.

ERMENİLERCE MUŞ SANCAĞI'NDA YAPILAN ZULÜM VE KATLIAMLARIN ŞEKİL VE YÖNTEMLERİ

Osman AKANDERE*

ÖZET

Türk tarihinin önemli meselelerinden birisi yakın dönemdeki Türk-Ermeni ilişkileridir. Bilindiği üzere Ermeniler, Osmanlı Devleti'ne tabii olarak asırlarca huzur içerisinde yaşamışlar, pek çok önemli mevkilerde de görevler ifa etmişlerdir. Hatta Osmanlı'ya sadakatlerinden dolayıdır ki kendilerine *Millet-i Sadıka* da denilmiştir. Fakat sadık millet diye tanımlanan Ermeniler, XVIII ve XIX. yüzyıllarda dünyada meydana gelen köklü değişikliklerinde etkisiyle bağımsız bir devlet olma yolunda faaliyetlere başlamışlar, Ermeniler Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurma yönünde çalışmalar başlatmışlardır.

1878'de Berlin Antlaşması ile Ermeni meselesi uluslararası bir hüviyet kazanmıştır. Böylece Rusya'nın yanında İngiltere ve Fransa gibi devletlerde Ermenilerin hamiliğini elde etmiş, her fırsatta Ermeniler üzerinden Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışılmıştır. Ayrıca bu devletler, Ermenileri, para ve silah noktasında da destekleyerek kışkırtmışlar, Osmanlı'ya karşı isyan etmeleri hususunda cesaretlendirmişlerdir.

İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük devletler tarafından desteklenen Ermeniler, *Vilayet-i Sittede* bir *Büyük Ermenistan* oluşturma yönündeki çabalarını hızlandırmışlar, bu maksatla da cemiyet, teşkilat ve çeteler vücuda getirmişlerdir. Ermeniler, Hınçak, Ramgavar

---

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, oakandere@konya.edu.tr.

ve Taşnak Sütyun gibi komiteler teşkil etmek suretiyle *Büyük Ermenistan* idealine ulaşmak için Osmanlı Devleti hudutları içerisinde katliamlara başlamışlardır. Özellikle de I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminde Anadolu'nun pek çok yerinde masum Türk halkını katletmişlerdir.

Ermenilerin yaptığı bu katliamlarda Müslüman Türk ahali toplu olarak yakıldığı gibi; süngü, balta, bıçak ve benzeri kesici aletlerle de hunharca katledilmiştir. Yine pek çok Türk kadınının ırzına geçmişler, karınlarını yarmışlar ve çocuklarını çıkarıp süngülemişlerdir. Bütün bunlar göstermektedir ki Ermeniler, Anadolu'da, "*insanlık*" denilen kavramdan uzak olarak büyük bir katliama sebep olmuşlardır.

Bu çalışmada Ermenilerin Muş Sancağı'nda Müslüman Türk ahaliye uyguladıkları zulüm ve katliamların yöntemleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ermeniler, Türkler, Muş Sancağı, Zulümler ve Katliamlar, Şekil ve Yöntemler.

THE FORM AND METHODS OF THE PERSECUTIONS AND SLAUGHTERS CARRIED OUT BY ARMENIANS IN THE MUŞ DISTRICT

ABSTRACT

One of the important matters of Turkish history is the recent Turkish – Armenian relationships. As it is known, Armenian people had lived in peace for centuries under the rule of Ottomans and they even had very important offices. Even, due to their loyalty to the Ottoman State, they were called as the *Loyal Nation*. However, Armenians, despite their assumed loyalty, started some movements to be independent as a result of some radical changes in the world in the 18th and 19th centuries, they began to work for the formation of an independent Armenia in Eastern Anatolia.

The Armenian question had recognised as an international matter with Berlin Treaty in 1878. Thus, other countries like Britain and France in addition to Russia also became the protecting power for Armenian people and they intervened in the internal affairs of Ottoman State at every single opportunity through Armenian people. Besides, these states supported Armenian people by providing them with weapons and finance to encourage for a revolt against Ottoman State.

Armenians who were supported by great powers like Russia, Britain and France, accelerated their efforts to form the *Great Armenia* in the Six Provinces region, so they formed associations, organisations and mobs. Armenians launched massacres within the borders of the Ottoman State to establish the Great Armenia by organising resistant movements like Hunchak, Ramgavar and Dasnaksutyun. Especially during World War I and War of Independence, they slaughtered many innocent Turkish civilians across Anatolia.

Armenians sometimes burned Turkish Muslim people and sometimes they used bayonet, axe, knife and similar cutting tools to

slaughter people without mercy. They raped many Turkish women, disembowelled and took the infants out and stabbed. All indicate that Armenian people made great massacres in Anatolia being far from the concept of "*humanity*."

This work will examine the persecutions and slaughters against Turkish Muslim people in Muş District carried out by Armenians.

Key Words: Armenians, Turks, Muş District, Persecutions and Slaughters, Form and Methods.

SOVYET ASKERİ TARİHÇİLERİNİN ARAŞTIRMALARINDA KAFKAS CEPHESİ, RUS VE ERMENİ ÇETELERİ TARAFINDAN MUŞ'UN İSTİLASI

Cavid QASIMOV*

ÖZET

Kafkasya Cephesi, I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya İmparatorluğu'nun karşı karşıya geldikleri en kanlı cephe'dir. Çarlık Rusya askerî birlikleri Ermeni çetelerinin askerî ve lojistik desteği ile Doğu Anadolu içlerine kadar taarruz ederek Erzurum'u, Trabzon'u, Bitlis'i, Van'ı ve Şubat 1916'da Muş'u işgal etti. Doğu Anadolu'daki Rus işgali ve bölgedeki Ermeni çeteleri tarafından yerli Müslüman ahaliye karşı uygulanan soykırım girişimleri Rus subaylarının günlüklerine ve askeri raporlara yansımıştır. Sovyetler Birliği döneminde Rus askerî tarihçiler ve olaylara tanıklık eden diğer Rus subayları tarafından Kafkas Cephesinde vuku bulan olaylarla ilgili çeşitli eserler ve hatıratlar kaleme alınmıştır. Bildiride, Kafkasya Cephesi'nin durumu, Doğu Anadolu'nun ve özellikle Muş'un istilası ile ilgili Sovyet askerî tarihçilerinin yaklaşımı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muş'un İstilasası, Rus Askerî Tarihçiliği.

---

* Doç. Dr., Azerbaycan Bilimler Akademisi, Şarkiyat Enstitüsü, (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi), cavidahmedoglu@gamil.com.

**SOVIET MILITARY HISTORIANS' RESEARCH ON THE
CAUCASUS FRONT, RUSSIAN UNIONS, AND MUŞ'S
INVASION BY THE ARMENIAN GANGS**

ABSTRACT

The Caucasus Front was the bloodiest frontier the Ottoman Empire and the Tsarist Russian Empire faced during World War I. The tsarist Russian troops invaded Mus in Erzurum, Trabzon, Bitlis, Van and February 1916, assaulting Eastern Anatolia with the military and logistical support of the Armenian gangs. The Armenian gangs in the Eastern Anatolian region of Russia and the genocide attempts against the indigenous Muslims in the region were reflected in the daily reports of Russian officers and military reports. During the Soviet Union period, Russian military historians and other Russian officers who witnessed the events received various memorabilia and memorabilia about events that took place on the Caucasus Front. The report will address the situation of the Caucasus Front, the approach of Soviet military historians on Eastern Anatolia and, in particular, the invasion of Mus.

Key Words: Muş's Invasion, Russian Military History.

ATATÜRK'ÜN DİYARBAKIR VE MUŞ BÖLGESİNDEKİ MUHAREBELERİNİN ASKERÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRMESİ

Suat AKGÜL*

ÖZET

Atatürk, bir asker ve komutan olarak; askerî harekâtın bütün türlerini muharebe alanlarında yaşamış ve uygulamıştır. Hayatının değişik safhalarında çok çeşitli muharebelerde askerî taktik ve stratejik uygulamalarda bulunmuştur. Atatürk'ün stratejik ve taktik uygulamalarında klâsik askerî harekâtın her türlü örneği vardır.

Birinci Dünya Savaşı içinde, Çanakkale Cephesi kapandıktan sonra 16'ncı Kolordu Komutanı olarak Edirne'de görevlendirilen Atatürk buradaki kısa görevi sonrasında aynı birliğin Diyarbakır'a intikali emri ile 27 Mart 1916'da Diyarbakır'a gelmiştir. Bu tarihten itibaren Diyarbakır'dan; emir ve komutası altındaki Diyarbakır, Bitlis, Muş, Siirt gibi bölgelerde meydana gelen askerî olayları ve muharebeleri yönetmiştir. Diyarbakır, ilçeleri ve civar illerde incelemelerde ve denetlemelerde bulunmuş bölge halkı ve mahalli idarecilerle görüşmeler yapmıştır. 7, 8 ve 13 Ağustos 1916 tarihlerinde Muş, Bitlis ve Tatvan'ın muharebeler sonucu Rus işgalinden kurtarılmasını sağlamıştır.

Atatürk, Diyarbakır'a geldiği 27 Mart 1916 tarihinden, ayrıldığı 10 Temmuz 1917 tarihine kadar bu bölgede çok önemli bir görev ifa etmiştir. Muharebelere katılmış, aralarında Muş'un da bulunduğu bazı bölgelerin düşman işgalinden kurtuluşunu sağlamış, halkla iyi ilişkiler kurmuş, bölge valileri ve diğer idarecilerle bölgenin ihtiyaç-

---

* Dr. (E) Albay, suatakull@gmail.com.

ları ve diğer hususlarda görüşmeler yapmış, bölgedeki birçok noktada; dağda, tepede, mezrada ve köyde incelemelerde bulunmuş bu inceleme ve değerlendirmelerini uygulamalarına yansıtmıştır.

Askerî harekâtın birçok örneğini Diyarbakır'daki bu görevi esnasında uygulamıştır. Başta İç Hat Manevrası olmak üzere milis güçlerinden yararlanılarak yapılan muharebeler ve özel harp uygulamaları askerî açıdan dikkate değer özellikler taşımaktadır.

Bu muharebelerin ve askerî olayların bir kısmı kamuoyu ve araştırmacılar tarafından bilinmektedir. Ancak Muş ve Bitlis'in kurtuluşuna yol açan askerî harekât ve uygulamalar aynı oranda bilinmemektedir. Özellikle; bir askerî harekâta Muş'a giriş-çıkış istikametinde bulunan "Kozma Dağı Muharebeleri" ayrı bir önem taşımaktadır. Bugün Muş ilimize bağlı olan Kozma Dağı ve Kortik Dağı bölgesindeki askerî harekâta bizzat emir ve komutayı üzerine alarak Muş ve Bitlis'in kurtuluşunun sağlanmasının daha ötesinde; Rus kuvvetlerinin Anadolu içlerine doğru yürüme emelleri sonlandırılmış oldu. Bir taraftan İskenderun Körfezine öte yandan Basra Körfezine inmek ve böylece sıcak denizlere ulaşmak amacındaki Rusya, Muş bölgesindeki Kozma Dağı ve Kortik Dağı engeline çarparak bu emellerine ulaşamadı.

Bu bildiride; Atatürk'ün Diyarbakır günleri, Muş ve Bitlis'in kurtarılması ve az bilinen Kozma Dağı bölgesi muharebeleri, yaveri Şükrü Tezer tarafından yayınlanan "Atatürk'ün Hatıra Defteri" adlı kitap ile bu görevi esnasında sürekli yanında bulunan ve Kurmay Başkanlığı görevini yürüten İzzettin Çalışlar'ın anılarından hareketle incelenecek ve değerlendirilecektir. Konu ile ilgili arşiv kaynaklarından ve diğer eserlerden de yararlanılarak Atatürk'ün Diyarbakır'daki görevi esnasında sadece Diyarbakır, Bitlis ve Muş'un değil tüm Anadolu'nun geniş bir işgale uğramasına engel teşkil eden Muş bölgesindeki "Kozma Dağı Muharebeleri" ile bu bölgede yaşanan askerî olaylar derinlemesine incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Mustafa Kemal Paşa, Birinci Dünya Savaşı, Diyarbakır, 16'ncı Kolordu, 2'nci Ordu, Muş, Kozma Dağı.

ATATURK'S WARS IN DIYARBAKIR AND MUŞ REGION AND MILITARY APPRAISAL

ABSTRACT

Atatürk, as a soldier, lived and practiced all kinds of military operations in battlefields. He was in military tactics and strategic applications in a wide variety of battles at various stages of his life. Atatürk's strategic and tactical practices have all sorts of examples of classical military operations.

During the First World War, after the Dardanelles Front was closed, Atatürk, who was appointed as the 16th Corps Commander in Edirne, came to Diyarbakir with the order to transfer the same union to Diyarbakir after the briefing there. Atatürk, who received the order of duty, came to Diyarbakir on March 27, 1916 and started his duty. From that date, he directed military events and combatants from Diyarbakir, which took place in Diyarbakir, Bitlis, Muş, Siirt. On 7, 8 and 13 August 1916, Muş, Bitlis and Tatvan were liberated from the Russian conquest of combat.

Atatürk stayed here in Diyarbakir on March 27, 1916, until his departure on July 10, 1917, and served an important duty. Atatürk participated in the battlefields, some of the regions in which Muş also existed were emancipated from the invasion of the enemy, he established good relations with the people.

He applied many examples of military operations during this duty in Diyarbakir. Combatants and special warfare applications, which are made by using militia forces, especially Domestic Mane, are of military significance.

Some of these combatants and military events are known to the public and researchers. However, the military operations and practices leading to the liberation of Muş and Bitlis are not known at the same time. Especially; the "Battle of the Kozma Mountain" in the direction of entry and exit to Muş in a military operation has a special

importance. Beyond the provision of the liberation of Muş and Bitlis by taking orders and the commander himself in the military operations in the Kozma Mountain and the Kortik Mountain region, which are bound to our scientific knowledge today, the patrol of the Russian forces towards Anatolia was terminated.

In this text; Atatürk's Diyarbakır days, the release of Muş and Bitlis, and the notorious Kozma Mountain region combat, with the book "Atatürk's Memoir Book" published by Şükrü Tezer, and İzzettin Calışlar will be examined and evaluated from the memoirs. During the mission of Atatürk in Diyarbakır, not only of Diyarbakır, Bitlis and Muş, but also of the archive resources and other works related to the subject, "Battle of Kozma Mountain" in the Muş region, which constitutes an obstacle to the widespread occupation of Anatolia, events will be examined in depth.

Key Words: Atatürk, Mustafa Kemal Pasha, World War I, Diyarbakır, 16th Corps, 2nd Army, Muş, Kozma Mountain.

YİTİK BİR KAHRAMAN HALİL AĞA

Mehmet Nuri ÇELİK*

ÖZET

Bu çalışmada XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı toprakları üzerinde karışıklıklardan istifade ederek Sason Bölgesinde kendilerine bir yurt açma gayreti içine giren Ermeni çeteleri ve bu çetelerin çıkardığı katliamlar ile I. ve II. Sason İsyanına karşı devletini ve milletini koruyan eşsiz kahraman Bışar Ağa ve oğlu Bışar-ı Halil'in -Halil Ağa'nın- Ermeni çetelerine karşı verdiği mücadele; bu mücadele neticesinde çete reisi Serop Ağpür'ün derdest edilmesinin akabinde Serop Ağpür'ün yerine Taşnak lideri Antranik Ozanyan'ın geçmesi ve Ozanyan ile yapılan mücadele kaleme alınmıştır.

Konu ile ilgili gerekli belgelere ulaşmak için Başbakanlık Osmanlı Arşivinden, Sason isyanlarının anlatıldığı eserlerden ve sözlü tarih çalışmasından elde edilen bilgiler, gerekli tasnif ve tahlilden geçirilerek başta ilimiz olmak üzere bölgemizin yitik kahramanlarını gün yüzüne çıkararak yeni nesillere tanıttırmak ve bu kahramanların mücadelesini gelecek nesillere aktararak millî ve manevi değerlerin önemi ve bu değerler için feda edilen kahramanların vatan ve bayrak sevgisini Halil Ağa'nın mücadelesine bakarak yeni nesillere aktarmak, Ermeni ve Kürt meselelerini Şark Meselesinin bir parçası olarak gören, aşiretini ve çevresini bu şekilde bilinçdirerek günümüze kadar gelmesini sağlayan bu eşsiz halk kahramanını Bölgesinde Ermeni çetelerinin korkulu rüyası haline gelen ve Ermeni çetelerini derdest eden Halil Ağa gibi bir tarihi şahsiyeti milllete tanıtmak

---

* MEB, Öğretmen Alparıslan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, nuriçelik4971@hotmail.com.

kendi değerlerinin farkına varmalarını arzu etmekteyiz, aynı Kutül Amara gibi.

Halil Ağa Ermeni soykırımını (!) iddia edenler içinde büyük bir şahsiyet ve büyük bir örnektir. Bugün Muş ilinde yaşayan birçok Ermeni kökenli aile Halil Ağa'nın himayese ile günümüze kadar gelmiş bu Ermeniler isyana kalkışmadığı için hiçbir fert zarar görmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Halil Ağa (Halil'ı Bışar), Serop (Ağop Ağpür), Antranik, Ermeni.

1950- 1970 YILLARINDA MUŞ'TA DEVLET YATIRIMLARI

Cengiz ATLI*

ÖZET

Muş ili Muş Ovası'nın güney kenarı ile bu ovanın güneyini izleyen Güneydoğu Toroslar dizisinin temas sahasında eğimli bir yüzey üzerinde bulunur. Muş Ovası Doğu Anadolu'nun Iğdır Ovası'ndan sonra ikinci büyük ovasıdır. Muş ili Erzurum, Ağrı, Bitlis, Batman, Diyarbakır ve Bingöl illeriyle komşudur. Muş tarihi itibarıyla Asurlulardan başlayarak birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. I. Dünya Savaşı içinde Doğu Anadolu'nun birçok ili gibi Muş da Rus işgaline uğradı. 18 Şubat 1916 tarihindeki işgal kısa sürdü. 26 Temmuz'da ise şehir tamamen kurtarıldı. Türk askerleri 9 Ağustos'a kadar burada kaldı. Ardından Ruslar Muş'u tekrar ele geçirdi. 1 Mayıs 1917 tarihinde şehir kesin olarak Rus işgalinden kurtarıldı. Bu savaştan harap olmuş bir vaziyette çıkan Muş ancak Cumhuriyetin kuruluşundan sonra toparlanmaya başladı. Cumhuriyetin ilk yıllarında Muş'un nüfusu 4227 idi (1927 Nüfus sayımına göre) bu nüfus sayısı 1935'te 5158, 1940'da 5681, 1945'te 5040, 1950'de 7050'ye 1970 yılında ise 23.058'e ulaştı.

Muş 1936 yılında CHP teşkilatının kurulmamış olduğu illerden biriydi. 1940 yılında ise parti yönetimi yine kurulamamıştı bu görevi bölge müfettişliği vasıtasıyla yürütülüyordu. Parti örgütü olmayan Muş'ta parti müfettişlerinin yönlendirmeleri ve çalışmaları sonucunda merkezin onayıyla örgütlenme gerçekleştiriliyordu. 1944'te Muş'ta merkezde ve bucaklarda CHP teşkilatının kurulması teklifi genel merkezlik tarafından uygun görülmüştü. 1946 yılında da

---

* Doç.Dr., Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, cengiz3636@hotmail.com.

Muş'ta ikinci bir parti olan Demokrat Parti kuruluşunu gerçekleştirdi. Demokrat Parti'nin de katıldığı 1950 yılında yapılan seçimlerde Muş'ta 37.892 seçmenden 34.015'i oy kullanmıştı. Demokrat Parti 16.880, CHP ise 34.015 oy aldı. Demokrat Parti iki milletvekilinin ikisini de kazanmıştı. Muş'un ekonomik hayatında çok önemli bir gelişmeye sahip olan 1948 yılında inşaatına başlanan Elazığ-Muş Demiryolu inşaatı sona ermiş ve 25 Ekim 1955 yılında Başvekil Adnan Menderes tarafından hizmete açılmıştı. Demiryolunun Muş'a ulaşmasıyla nüfus sayısı artarak 10 bini geçti. Türk İnan demiryolu inşaatının Muş-Tatvan kısmı inşaatında kullanılmak üzere de İngiliz hükümeti tarafından bağış yoluyla gönderilen 13 adet kamyon ile yedek malzeme Muş'a ulaşmıştı. Tren yolunun dış finansman ihtiyacını karşılamak için 1959'da Amerikan Kalkınma İkraz Fonu ile sözleşme imzalandı Aynı yıl insanların konut ve işyeri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Muş Yapı Kooperatifi kuruldu. Muş ili ekonomisinin temeli hayvancılıktır. Besi hayvancılığından ziyade, mera hayvancılığı en geniş olanıdır. Yayla ve platolar hayvancılık için çok müsaittir. Bu amaçla 1956'da merkezi Muş'ta olmak üzere Muş bölgesi Damızlık Kasaplık Hayvan Yetiştirici ve Besleyicileri İstihsal Kredi ve Satış kooperatifinin kurulmasına izin verildi. 1959 da Muş Ovası'nda kurulacak örnek köyün yapımına başlandı. Örnek Köy Projesi ile köylerde yaşayan az sayıdaki insanın modern imkanlara erişebilecekleri bir köy ortamı oluşturmayı ve bayram, tatil ve düğün gibi nedenlerle köylerini ziyaret eden insanların köylerinde onların kentlerde yaşama kararlarını sorgulatacak değişimleri gerçekleştirmeyi hedeflemektedir 1960'ta Muş'ta Bilir, Dazikom, Kızılağaç, köylerinde Emaş Endüstri Minarelleri A.Ş.verilen Barit madeninin işletme ruhsatı verildi. Aynı dönemde sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi hususunda halkın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde sürekli, yaygın ve entegre olarak sunulması amacıyla uygulanacak olan projenin uygulanmasına rehber olmak üzere Muş ili kılavuz bölge olarak tespit edildi. 1963 yılında su baskınından zarar gören 66 aileye devlet tarafından yardım yapıldı. 1964'de Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Birleşmiş

Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı'nın (FAO) Muş ili Köy Yolları Projesi için yardım anlaşması imzalandı. Aynı kapsamda Toprak Komisyonu belirlenerek ilde topraksız olan köylülere toprak dağıtmak amacıyla faaliyetlerine başladı. Toprak Komisyonu Osmanlıdan bu yana gündemde olan Muş köylüsünün sorununu çözebileceği gibi, tarımsal üretim artışı sağlayarak çağdaş bir toplum yapısının kurulmasını sağlamaya çalışmaktaydı. Muş'un nüfusu 1970 yılında 23.058'e ulaştı. Bunun sebebi 1966 Muş Varto depreminden sonra çok sayıda Vartolunun Muş'a yerleşmesiydi Aynı yıl eğitimin kalitesini sağlamak amacıyla Muş Eğitim merkezinin inşaatına başlandı.

Anahtar Kelimeler: Muş, Devlet Yatırımları, Eğitim, Sağlık, Proje.

STATE INVESTMENT IN MUŞ BETWEEN 1950-1970

ABSTRACT

Muş lies on a sloping surface in the contact zone of the southern edge of the Muş Plain and the South-east Taurus line following the south of the Muş Plain. The Muş Plain is the second largest plain after the Iğdır Plain in the Eastern Anatolia. It is bordered by the provinces of Erzurum, Ağrı, Bitlis, Batman, Diyarbakır and Bingöl. As a result of its historical background, the city of Muş hosted many civilisations starting with the Assyrians. During the World War I, like many provinces in the Eastern Anatolia Muş was occupied by the Russian army. The invasion on February 18 in 1916 did not last long. Eventually, the city was completely rescued on July 26. Turkish troops stayed there until August 9. Thereafter, the Russians recaptured the city. On May 1, 1917, the city was completely rescued from the Russian occupation. Muş, which had been devastated by the war, started to be recovered only after the establishment of the Republic. At the very beginning of the Republic, the population of Muş was 4227 (according to the results of the 1927 census). This population reached 5158 in 1935, 5681 in 1940, 5040 in 1945, 7050 in 1950 and finally 23.058 in 1970.

Muş was one of the provinces in which the CHP organisation had not yet been established in 1936. In 1940, the party administration was not still founded, and this task was carried out by the district inspectorate. With the guidance of the part inspectors, the studies of organisation were being realised with the consent of the centre of the party organisation in Muş without any party organisation. In 1944, the proposal of the establishment of the CHP organisation in the centre of Muş and in its districts was approved by the head office. In 1946, the establishment of the Democratic Party was also fulfilled as a second party in Muş. In the elections held in Muş in 1950, in which the Democratic Party also took part, 34.015 voters out of 37.892 voted in the elections. The Democratic Party received 16.880, the

CHP received 34.015 votes. The Democratic Party won both of the two deputies.

The Elazığ - Muş Railway, the construction of which started in 1948 and which was regarded as a significant progress in the economy of Muş, was completed and was put into service by Adnan Menderes, the prime minister on 25 October 1955. The arrival of the railway in Muş culminated in an increase in the population to more than 10 thousand. 13 trucks and spare parts were used in the construction of the Muş - Tatvan section of the Turkish - Iranian railway which was donated by the British government, arrived in Muş. A contract with the American Development Loan Fund was signed in 1959 to satisfy the needs for the external financing of the railway. In the same year, Muş Construction Cooperative was established in order to satisfy people's needs for housing and workplace. The economy in Muş is based on husbandry. Rather than livestock housing, pasture animal husbandry is more prevalent in Muş. Plateau and tableland are quite appropriate for animal husbandry. To this end, the establishment of Livestock Farming for Breeding Stock-Butchery Production Credit and Sale Cooperative- Muş Region was allowed in 1956. In 1959, the construction of a sample village was started in Muş. The Example Village Project aims to create a modern village where few people living in villages are able to have access to modern facilities and to make people who visit their villages on holidays and for wedding ceremonies question their decisions concerning living in cities.

In 1960, in the counties of Muşta Bilir, Dazikom, Kızılağaç, a business license for the barite mines called Industrial Minerals Corporation was granted. Meanwhile, concerning the socialisation of the health services Muş was determined as the guiding region in attempt to satisfy the needs of the public and to present these services in a continuous, widespread and integrated way. In 1963, 66 families who were damaged by the flood were supported by the government. In 1964, a charity agreement was signed for the Muş Rural Roads

Project of the United Nations Organization and the United Nations Food and Agriculture Organization (FAO). Within the same scope, the Agrarian Commission was determined and the activities of the commission so as to distribute land to the peasants who did not possess any land started. Along with solving the problem of the villagers in Muş which was an issue since the Ottoman Empire, the Agrarian Commission attempted to establish a modern society by increasing the agricultural production. The population of Muş reached 23.058 in 1970. The reason behind it was the fact that after the 1966 Varto Earthquake, a great number of people from Varto moved to Muş. In the same year, the construction of the Muş Education Centre started to increase the quality of education.

Key Words: Muş, State Investments, Education, Health, Project.

**KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER ÇERÇEVESİNDE
MUŞ'A YAPILAN KAMU HARCAMALARI VE YATIRIMLAR
(1963-1981)**

İsmet TÜRKMEN*

ÖZET

Yapılan bu çalışmanın öncelikli amacı; bir ülke yatırımlarının bölgeler arası dağılımında, ekonomik kalkınma açısından, bölgeler arası dengesizliğin olup olmadığını göstermektir. Araştırmada ele alınan veriler dâhilinde, Türkiye'de Planlı Dönem Yılları arasında Muş iline yapılan yatırımlar ve bunların ülke ekonomisi içindeki yerinin saptanabileceği ve çeşitli sektörlerle yönelik yapılan yatırımların ilin kalkınmasıyla paralellik gösterip göstermediği gibi neticelere ulaşılması ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muş, Bölgeler Arası Dengesizlik, Kalkınma Planı, Kalkınmada Öncelikli İller.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, iturkmentug@gmail.com.

MUŞ'A DEMİRYOLUNUN GELİŞİ

İhsan Seddar KAYNAR*

ÖZET

Cumhuriyetin en önemli demiryolu hatlarından biri Fevzi-paşa'dan başlayıp Diyarbakır'a giden Bakır Hattı olarak bilinen hat-
tır. Yolçatı İstasyonu'nda Elazığ'a ayrılan şube hattı 1934'te tamamlan-
dıktan sonra İran'a giden bir hat yapılması tartışmaları başlamış-
tır. Tartışmalar Diyarbakır Hattı'nın 1935 yılında tamamlanmasın-
dan sonra İran sınırına uzatılacak hattın Elazığ'dan başlaması ile so-
nuçlanmıştır. Elazığ'dan başlayan hattın Muş üzerinden Van Gölüne
ulaşması ve deniz ulaşımı ile göl aşıldıktan sonra Van şehir merke-
zinden İran sınırına kadar gitmesi kararlaştırılmıştır.

Elazığ-Van-İran demiryolu güzergâhında hattın Bitlis üzerinden
geçmesi tartışılmış ise de yolun engebeli olmasının yanında iktisadi
gerekçelerle Muş tercih edilmiştir. Yolun önemli bir kısmı Murat Va-
disi boyunca Murat Suyu kenarında coğrafyanın imkânları kullanıla-
rak yapılmıştır. Palu ve Muş Ovalarının tarımsal ürünlerinin demir-
yolu ile taşınabilme ihtimali düşünüldüğünde Bitlis'ten geçen bir
hattın taşıma kapasitesinin 3-4 katı daha fazla olacağı görülmüştür.
Genç İstasyonu 1948'de açılmış ve hattın Muş'a gidiş süreci başlamış-
tır. 109 km'lik Genç-Muş demiryolu 26 Ekim 1955 tarihinde işlet-
meye açılmıştır. Demokrat Parti döneminde açılan az sayıda demir-
yolu hattından biri olan Muş demiryolunun böyle bir tarihsel önemi
vardır.

Çalışmada; tam ortasında Muş'un yer aldığı Elazığ-İran hattının
tarihsel ve iktisadi süreci ele alınacaktır. Muş'a demiryolunun gelişi

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, sed-
dar@gmail.com.

ve tarihsel süreç bütün yönleriyle ortaya koyulduktan sonra, iktisat tarihi disiplini çerçevesinde demiryolunun Muş ve çevresinin gelişimindeki iktisadi önemi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Demiryolu, Diyarbakır, Muş, Van, Transit Ticaret, Ulaşım.

THE CONSTRUCTION OF MUŞ RAILWAY

ABSTRACT

Bakır Hattı was one of the most important railway lines stretching from Fevzipaşa to Diyarbakır during the Early Republic Era. After the branch line to Elazığ from Yolçatı Station was completed in 1934, and discussion started on a line that would reach Iran. After the construction of the Diyarbakır Line in 1935, the discussion of starting station where the line extended to the Iranian border was decided to start from Elazığ. It was determined that the route starting from Elazığ would reach the Van Lake via Muş and then go to the Iranian border from the city center of Van after the lake was overpassed by sea transportation.

Bitlis was thought as an option, but Muş was chosen for economical reasons as well as being flatted area on Elazığ-Van-Iran Railway route. An important part of the road was near the Murat Suyu along the Murat valley using the facilities of geography. It was seen that the carrying capacity of a line passing through Muş would be 3-4 times more than Bitlis considering the possibility of transporting the agricultural products of Palu and Muş Plain by railway. Genç Station was opened in 1948 and the process of construction to Muş was started. Muş Station was opened on October 26, 1955, it took 109 km from Genç to Muş. Muş Railway, one of the few railway lines opened during the Democratic Party era, had a historical significance.

This study will explain the Muş Station that the historical and economic process of the construction of the Elazığ-Iran line. Muş Railway has been introduced with all aspects, the economic prosperity of the development of Muş and its surroundings of the railway will be examined within the discipline of economic history.

Key Words: Railway, Diyarbakır, Muş, Van, Transit Trade, Transportation.

MUŞ EKONOMİSİNİN GENEL DURUMUNUN SEKTÖREL BANKA KREDİLERİ YÖNÜYLE İNCELENMESİ: 2010-2016 ARASI BANKACILIK VERİLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

Safa ACAR*

ÖZET

Finansal hizmetler sektöründe bulunan bankacılık alt sektörü ekonominin kilit noktasıdır. Bankacılık sektörü diğer sektörlere maddi destek verdiği için genel ekonomi içerisinde büyük öneme sahip bir sektördür. Ekonomik yapının genel olarak parasal değerler ekseninde bulunduğu günümüz ekonomilerinde bankacılık sektörü ile bütün sektörler arasında büyük ilişkiler bulunmaktadır. Bir yörenin ekonomisinin ne oranda geliőtini ya da ne oranda büyük bir ekonomiye sahip olduğunu anlamak için bankacılık sektörü verilerine ve diğer sektörlerin bankacılık sektörü ile olan ilişkilerine bakmakta fayda vardır. Ekonomik veriler incelenirken sektörler ile bankalar arasında oluşan ekonomik ilişkiler o yörenin ekonomik durumu hakkında büyük fikirler elde edilmesine yardımcı olmaktadır.

Çalışma kapsamına alınan Muş ilinin ekonomisi bölgenin genel durumuna uygun olarak tarıma dayalı bir yapı sergilemektedir. Mevsim Őartlarının zor geçtiği bir bölge olan Doğu Anadolu bölgesinde yer alması sebebiyle tarımsal faaliyetler sadece belli dönemlerde yapılabilmektedir. Bu sebeple tarım sektörünün yanında diğer sektörlerinde faaliyette bulunması gerekir. Tarım sektörünü takip eden nitelikte hayvancılık ve sanayi sektörleri de bulunmaktadır.

---

* Öğr. Gör., Siirt Üniversitesi, Kurtalan MYO, safaacar@siirt.edu.tr.

Çalışmanın temel amacı Muş ilinin ekonomik durumunun son yıllardaki değişimini ortaya koymaktır. Bu çerçevede Muş ilinde faaliyette bulunan sektörlerin bankacılık sektörü ile olan ekonomik ilişkileri yıllar bazında incelenecek ve birbirleri ile karşılaştırmalı bir çalışma ile gelişmeler değerlendirilecektir. Elde edilecek veriler ikincil verilerdir ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)'na ait resmî internet sitesinde ilan edilen ve aylık olarak yayınlanan istatistiksel bültenlerden elde edilecektir. 2010 yılı ile 2017 yılı arasındaki sektörel banka kredileri verileri yılsonu olarak değerlendirilmek amacıyla aralık ayları özelinde değerlendirilecektir. Toplamda Muş ilindeki Bankacılık sektörü ile BDDK verilerinde sabit olarak belirlenmiş olan diğer 10 faaliyet kolu arasındaki ilişki belirlenecektir. Elde edilen veriler yıllar itibariyle ve sektörler itibariyle karşılaştırmalı bir analize tabi tutularak elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir. Aynı zamanda Muş ilinin ekonomik olarak 2010 yılı Aralık ayındaki durumundan 2017 Aralık ayına kadar oluşan gelişmeler ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmadan beklenen muhtemel bulgulardan biri yörenin genel ekonomik yapısına uygun olarak banka sektörü ile ilişkisi en yüksek oranda olan sektörün tarım sektörü ve tarım sektörü ile ilgili alt sektörler olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Muş, Ekonomi, Bankacılık Sektörü, Sektörel Banka Kredileri, BDDK.

**EXAMINATION OF THE GENERAL SITUATION OF THE
MUŞ ECONOMY BY SECTORAL BANK CREDIT: A
COMPARATIVE ANALYSIS OF BANKING BETWEEN
2010-2016**

ABSTRACT

The banking sub-sector in the financial services sector is the key to the economy. As the banking sector provides financial support to other sectors, it is a sector with a big precaution in the general economy. In today's economies, whose economic structure is generally dominated by monetary values, there is a great deal of relationship between the banking sector and all sectors. It is useful to look at banking sector data and the relationships of other sectors with the banking sector in order to understand where a local economy is developing or where it has a large economy. When economic data is analyzed, the economic relations between the sectors and the banks help to obtain great ideas about the economic situation of the region.

The economy of Muş, which is included in the scope of the study, exhibits a structure based on agriculture in accordance with the general situation of the region. Agricultural activities can only be carried out in certain periods because it is located in eastern Anatolian region which is a region where seasonal conditions are difficult. For this reason, it has to be active in other sectors besides agriculture sector. There are also livestock and industry sectors following the agricultural sector.

The main aim of the study is to reveal the economic situation of Muş in recent years. In this framework, the economic relations of the sectors operating in the province of Muş with the banking sector will be examined on a yearly basis and developments will be evaluated by a comparative study with each other. The data to be obtained is secondary and will be obtained from statistical bulletins announced on the official website of the Banking Regulation and Supervision

Agency (BRSA) and published on a monthly basis. The data of industry-specific bank loans between the years of 2010 and 2017 will be evaluated in the interim period in order to be evaluated as the year-end. In total, the relationship between the banking sector in Muş province and the other ten activity lines fixed in the BRSA data will be determined. The results obtained will be evaluated by years of analysis and by a comparative analysis of the sectors. At the same time, the economy of Muş will be tried to be determined economically until December 2017 due to December 2010 situation. One of the probable detections that are expected without working is the sector which is in the highest relation with the bank sector in accordance with the general economic structure of the sector and the sub sectors related to the agriculture sector.

Key Words: Muş, Economy, Banking Sector, Sectoral Banking Credits, BRSA.

İNGİLİZ SEYYAH LYNCH'İN SEYAHAT NOTLARINA GÖRE MUŞ VE ÇEVRESİ

Mustafa ALİCAN*

ÖZET

Batılı ulus devletlerin sömürgeleşme yönelimlerinin hız kazandığı 19. yüzyıl, aynı zamanda sömürgecilerin gözlerinin Doğu'nun en büyük devleti olan Osmanlı'nın topraklarına dikildiği bir yüzyıldı. Çözülme dönemine girdiğine dair yaygın bir kanaat bulunan Osmanlı Devleti'nin geniş toprakları sömürgecilerin iştahını kabartıyor, başta İngiltere olmak üzere sömürgeci güçler bu büyük pastadan olabildiğince fazla pay alabilmenin imkânlarını araştırıyorlardı. Bu amaca istinaden Osmanlı topraklarını ve bu topraklarda bulunan halkları, kültürleri ve zenginlikleri daha iyi tanımak, bir anlamda gelecekte sömürge haline getirmeyi umdukları bu coğrafyanın kendilerine sunabileceği sosyal, siyasal ve ekonomik imkânların bir tür dökümünü çıkarmak için Doğu ile alakalı bütün araştırma ve inceleme çabalarını teşvik ediyorlardı. Nitekim 19 ve 20. yüzyıllarda Yakın-doğu coğrafyasında kuşkusuz bazıları istihbarat örgütleri için çalışmakta olan birçok arkeolog, tarihçi, dilci, gezgin, tüccar, maceracı, gazeteci vb. görülüyordu. Bu kimseler, resmî bir kurum için ve siyasî amaçlarla çalışıp çalışmamalarından bağımsız biçimde ürettikleri bilgiyle Batı'nın Doğu'ya dönük bakışını şekillendiriyor, gerek siyasal gerekse entelektüel bakımdan Batı'nın Doğu algısı üzerinde güçlü bir rol oynuyorlardı.

---

* Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Tarih Bölümü, m.alican@alparslan.edu.tr.

19. yüzyıl sonunda şu ya da bu amaçla Batı'dan Yakındoğu'ya gelen ve seyahat notları ile belki sonraki dönemlerin siyasal tartışmaları üzerinde dolaylı olarak da olsa etkide bulunan isimlerden biri de Henry Finnis Blossie Lynch idi. 1862 yılında İngiltere'de doğan ve zengin bir aileye mensup bulunan Lynch, coğrafyacılığı ile de bilinen meşhur bir İngiliz yazar ve siyasetçiydi. 1890'lı yılların ortalarında Yakındoğu coğrafyasına gelmiş, ailesinin sahibi olduğu uluslararası ticaret firmasının sağladığı imkânları kullanarak Mezopotamya ve İran'ı gezmiş, Doğu Anadolu ve Kafkaslar üzerinden Rus hâkimiyet sahasına uzanan geniş sahayı dolaşmıştı. 1901 yılında "Armenia / Travels and Studies" adını taşıyan kitabını yayınladı. Her biri 500 civarında sayfa sayısına sahip olan iki büyük ciltten meydana gelen bu hacimli kitap, Ermenilerin yaşadığı bölgeleri ele almaktaydı. Birinci cilt Rus hâkimiyet sahasında bulunan Ermenilere odaklanırken, ikinci cilt de Türk topraklarındaki Ermeni varlığını inceliyordu. Hiç kuşkusuz dönemin siyasî konjonktürü dolayısıyla ihtiyatla okunması gereken söz konusu eser, Lynch'in seyahat notlarına dayanıyor olması nedeniyle coğrafyamızın ilgili dönemi hakkında dikkate değer bilgiler barındırmaktadır. Bu bildiride, sözünü ettiğimiz metindeki kayıtlardan hareketle 19. yüzyılda Muş ve çevresinin duruma dair bir panorama çizilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lynch, Ermeni, Muş, Hasköy, Osmanlı.

MUŞ AND ITS ENVIRONS ACCORDING TO THE ENGLISH TRAVELER LYNCH'S TRAVEL NOTES

ABSTRACT

The 19th century, which the colonialization trends of the western nation states accelerated, was also a century which the eyes of the colonists turned to the land of the Ottoman Empire, the largest state of the East. The broad territory of the Ottoman State, which had a widespread belief that it had entered a period of dissolution, increased the appetite of the colonists, and the colonial powers, especially Britain, were exploring the possibilities of getting as much share as possible from this great cake. In pursuit of this purpose, they were encouraging all East-related research and exploration efforts in order to draw up a picture of the social, political and economic opportunities that this geography (what they hope to make colonies in the future) could offer them, in order to better understand the Ottoman lands and their peoples, cultures and riches. As a matter of fact, there were many archaeologists, historians, linguists, travelers, merchants, adventurers, journalists etc. who were working for the intelligence organizations in the Near East, in the 19th and 20th centuries. These people shaped the view of the West towards the East with the information they produced independently for an official institution and for their political purposes, and played a strong role in the Western sense of the East, both politically and intellectually.

Henry Finnis Blossie Lynch was one of the people who came to the Near East at the end of the 19th century from the West for this or that purpose and he was perhaps indirectly influential on political discussions of later periods thereby his travel notes. Lynch, born in England in 1862 and a member of a wealthy family, was a famous English writer and politician, also known as a geographer. In the mid-1890s he came to the Near East and traveled to Mesopotamia and Iran, using the possibilities provided by the international trade company, whose family owned it, and wandered through the large

territory extending over the territory of Russian domination over Eastern Anatolia and the Caucasus. In 1901 he published a book entitled "Armenia / Travels and Studies." This book, which came out of two large volumes, each of which has about 500 pages, was about the areas where the Armenians lived. While the first volume focused on Armenians who were in Russian domination, the second volume examined Armenian presence on Turkish country. The book which there is no doubt that must be read with caution because of the periodical political conjuncture that contains considerable information about the relevant period of our geography, as it is based on Lynch's travel notes. In this paper, we will try to draw a panorama of the situation of Mus and its around in the 19th century, moving from the records of the text we are talking about.

Key Words: Lynch, Armenian, Muş, Hasköy, Ottoman.

HURÛF-I HECA DEFTERLERİNE GÖRE MUŞ SANCAĞINDA CÜRÛM VE MÜCRİM (1908-1913)

Cem KARAKILIÇ*

ÖZET

Cürüm bir emrin ihmâli ya da bir yasağın ihlâlidir. Mücrim ise bu ihlâl ve ihmâlin fâ'ili durumundadır. Cürüm kriminolojiye münhasır adı bir vak'a olduğu kadar sosyolojiyi, antropolojiyi ve tarihi ilgilendiren sosyal bir vâkı'adır. Her cürüm cereyan ettiği mekâna ait psikolojik, sosyolojik ve ekonomik veriler içerir. Cürümün mekânsal ve tarihsel serüveni yörenin, bölgenin ve dönemin anlaşılıp açıklanmasında son derece önemlidir. Ülkemizde suç tarihi hakkında yapılan çalışmalar çok azdır. Bu husûstaki araştırmaların büyük bir bölümü klasik dönem Osmanlı muhâkeme ve mücâzât usûllerini inceleyen, İslâm hukûkunun esâslarını ve pratiğini deşifre eden monografiler durumundadır. Modern Osmanlı hukûku konusundaki çalışmalar ise yok denecek vaziyettedir. Klasik İslâm hukûkuna ait tecziye ve muhâkeme usûlleri ile suç ve suçlu tipolojisinin değişip dönüştüğü bu dönem disiplinler arası çalışmalarla deşifre edilebilecek bâkir bir alandır.

Bu çalışma II. Meşrûtiyet döneminde Muş ve mülhakâtında cereyân eden suçları ve suçluları inceleyen niteliksel ve niceliksel bir araştırmadır. Amacımız Muş Sancağında meydana gelen adlî ve siyasî cerâimin niteliğini belirtmek, mücrimin etniksel, mesleksel ve kimliksel vaziyetini tespit etmek, tevkîf ve tecziye usullerini irdelemek, cürüm, mücrim, muhâkeme ve mücâzâttan yola çıkarak semptomal

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, cemkarakilic@karatekin.edu.tr.

bir okuma gerçekleştirmek ve dönem hakkında panoramik bir çerçeveye çizebilmektir. Çalışmamızın esasını hurûf-ı heca defterleri, cerâim-i cinaiye cetvelleri ve suç icmâl kayıtları oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muş, Suç Tarihi, Suç, Suçlu, Muhakeme, Mücazat.

ACCORDING TO HURÛF-I HECA BOOKS, CRIME AND CULPRIT IN MUŞ PROVINCE (1908-1913)

ABSTRACT

A crime is a violation of an order's negligence or a law. If he is guilty, he is in violation and negligence. Crime criminology is a social phenomenon that deals with sociology, anthropology and history as far as it is an exclusively ordinary event. Every crime involves the psychological, sociological and economic data of the place where it occurred. It is very important for the crime to understand and explain the spatial and historical adventure, the region and the period. There are very few studies about crime history in our country. Much of the research in this area is monographs which decipher the essays and practices of the Islamic law, examining the classical period Ottoman judicial and criminal proceedings. The works of the modern Ottoman government are going to be tried. This period of classical Islamic law punishment and trial procedures and crime and criminal typology are transformed and transformed by interdisciplinary studies.

This study is a qualitative and quantitative research that examines the crimes and criminals in Muş and its districts during the period of the Meşrutiyet. Our aim is to describe the nature of judicial and political crimes that took place in Mus Shankar, to identify the ethnic, professional and identity situation of the offenders, to examine the procedures of arrest and punishment, to carry out a symptomatic reading out of crime, censure, trial and punishment and to draw a panoramic frame about the period. The basis of our work constitutes the hurûf-ı heca books, lists of murders and crime books.

Key Words: Muş, History of Crime, Crime, Guilty, Judgement, Punishment.

VİLÂYET SALNÂMELERİ'NE GÖRE: “MUŞ'UN SOSYAL, KÜLTÜREL VE DİNÎ YAPISI”

Arif KAYA*

ÖZET

Sâlnâmeler yazıldığı döneme ait birçok bilgiyi içermektedir. Bu durum ise, salnamelerin, tarihimizin en iyi şekilde değerlendirilmesinde kullanılacak, temel kaynaklar arasında yer almasını sağlar. Sâlnâme kelime anlamıyla “yıllık muayyen mevzulara dair, yıldan yıla çıkan dergi, kitap” olarak tanımlanmaktadır. Sâlnâmenin bugünkü karşılığı “yıllık”tır. Türkçeye Tanzimat’tan sonra girmiştir. Osmanlı Vilâyet Sâlnâmeleri bir istatistik cetveli olmalarının yanında, yazdıkları dönemin bütün siyasi, sosyal, ekonomik, nüfus, dinî özelliklerini yansıtan çok ama çok önemli birer kaynaktır. Salnâmelerde kadın ve erkek nüfusu hakkında bilgi, hane halkı sayıları nüfusun dini yapısına göre dağılımı konusunda detaylı bilgilerin yanında, ayrıca hamamlar, camiler, kiliseler ve diğer kurumlar” hakkında geniş bilgi bulmak mümkündür. H.1310 (M.1892), H.1316 (M.1898), H.1317 (M.1899) ve H.1318 (M.1900) tarihli Bitlis Vilâyeti Sâlnâmeleri’de; “Muş sancağının sosyal, kültürel ve dinî yapısını incelemek için yararlandığımız önemli birer bilgi kaynağıdır. Aynı bilgilerin diğer sâlnâmelerde de olması, bu sâlnâmelerin ortak özellik taşıdığını bizlere göstermektedir. Sâlnâmeler içerik açısından farklılık gösterebilmektedir. 1892 yılı sâlnâmesi ayrıntılı bir şekilde hazırlanmışken 1898, 1899, 1900 yılı sâlnâmeleri daha dar bir içerik ile hazırlanmış, ayrıntılara fazla girilmemiştir. H.1310 (M.1892) tarihli 1892 Bitlis Vilâyet Sâlnâmesi’ne göre Muş Sancağı’ndaki halkın, dini yapıların, okullar,

---

* Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, arifkaya012@gmail.com.

camiler, kiliseler, bazı mekân ve eserlerin özelliklerini gösteren tablolara yer verilmiştir. Çalışmamızda salnâmelerdeki bilgiler çerçevesinde, Muş Sancağı'nın farklı dönemlerine ait sosyal, kültürel ve dinî yapısı aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muş, Salnâme, Sosyal, Kültür, Din.

“SOCIAL, CULTURAL AND RELIGIOUS STRUCTURE OF MUŞ” ACCORDING TO MUNICIPALITY YEARBOOKS

ABSTRACT

Yearbooks contain lots of information about the period in which they were written. Consequently, this makes the yearbooks one of the best sources to evaluate our history. A Yearbook is lexically described as a yearly magazine about the specific topic and published as a magazine or book yearly. Today the term “yıllık (yearbook)” is used instead of “salname“. It entered into the Turkish language in the 19th century which is also called Tanzimat in Ottoman Language. In addition to being a statistical chart, the Ottoman provincial yearbooks show a very important source of all political, social and economic characteristics of the period these were written in. Furthermore; addition to detailed information on the population of women and men in yearbooks, the number of house members, distribution of the population according to their religious structure, it is also possible to find a wide range of information about hammams, mosques, churches and other institutions. Yearbooks differ in terms of content. For Example 1892, 1899, 1900 yearbooks were prepared with a narrower content, while the details of the year 1892 were elaborated. According to the 1892 Bitlis Municipality yearbook of H.1310 (AD.1892), there are tables providing information about distinctive properties of the religious structure, schools, mosques, churches, some places and artworks in Muş Sandjak. We will analyze in our work to clarify the social, cultural and religious structure of Muş Sandjak in different periods in the framework of information presented in the yearbooks.

Key Words: Muş, Yearbook, Social, Cultural, Religion.

NORVEÇ'TEN MUŞ'A PROTESTAN BİR MİSYONER: BODİL BİØRN

Celal ÖNEY*

ÖZET

XIX. yüzyılda misyonerlik faaliyetlerine yoğun bir şekilde maruz kalan Osmanlı ülkesinin nerdeyse her bölgesinde açılan okul, hastane ve yetimhane gibi misyon kurumlarının gelişiminde kadın misyonerlerin rolü göz ardı edilemez. Eğitim, yetim bakımı ve sağlık alanında kadın misyonerlerin üstlendiği görev, mensubu oldukları misyonun yerel halklar tarafından benimsenmesine ve sahada istenilen Protestan neslin yetiştirilmesinde anahtar rol üstlenmişti. Kadının, misyon içerisinde ve dışında üstlenebileceği görevin önemini anlayan misyoner örgütler, misyonun yerel halkın çekirdeği olan aileye ve geleceğin anne adayları kız çocuklarına nüfuz edebilmesi için kadın misyonerleri kullanmaları kaçınılmazdı. Başta Anadolu olmak üzere Osmanlı coğrafyasının büyük bir alanında etkin olan Protestan misyonun meydana getirdiği hastane, klinik, dispanser ve gezici sağlık ekibi gibi oluşumlarda dünyanın birçok bölgesinden sahaya gelen kadın misyonerler, Protestanlığın yayılabilmesi için kendilerine örgüt tarafından atfedilen görevi yerine getirmek için canla başla çalıştılar. Bodil Biørn, yukarıda belirttiğimiz kadın misyonerlerden biriydi. Araştırmamızda Norveçli olan Bodil Biørn'un Osmanlı ülkesine geliş serüvenini inceleyerek onun Ermeniler arasındaki faaliyetlerinin bir bölümünü oluşturan Muş misyon istasyonundaki faaliyetlerini inceleyeceğiz.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Tarih Bölümü, c.oney@alparslan.edu.tr.

Anahtar Kelimeler: Bodil Biørn, Protestan, Misyonerlik, Osmanlı İmparatorluğu, Muş.

**FROM NORWAY TO MUŞ: A PROTESTANT MISSIONAR:
BODIL BIØRN**

ABSTRACT

The role of women missionaries in the development of mission institutions, such as schools, hospitals and orphanages, opened in almost every region of the Ottoman country which were heavily exposed to missionary activities in the 19th century, cannot be overlooked. Mission organizations that recognize the importance of the task that the woman can undertake in and out of the mission, have sought to employ female missionaries so that the mission can penetrate into the families and effect the girls who were the mothers-to-be for the future. The task, which was undertaken by women missionaries in education, orphan care and health, played a key role in the adoption of the mission by the local people and in the training of the desired generation. Bodil Biørn, who was from Norway, was one of these missionaries. In our research we will try to focus on her missionary activities in Muş. Muş mission was one of her three period of missionary activity among Armenians.

Key Words: Bodil Biørn, Protestant, Missionary, Ottoman Empire, Muş.

ALMAN YARDIM BİRLİĞİ'NİN MUŞ'TA YÜRÜTTÜĞÜ FAALİYETLER

Muttalip ŞİMŞEK*

ÖZET

19. yüzyılın sonlarında meydana gelen Ermeni olayları, sonuçları bakımından birçok Batılı misyon çevrelerinin ilgisini çekmiş ve başta İngiliz ve Amerikan Protestan misyonierleri olmak üzere Alman ve İsviçreli misyonierler bölgede faaliyet göstermeye başlamıştı. Başlangıçta, kendi ifadeleriyle insanî amaçlarla geldikleri Doğu bölgelerinde zamanla hem devletlerinin menfaatlerini temin etmek, hem de Ermenileri mensubu oldukları mezheplere kazandırmak için büyük çaba sarfetmişlerdi. Misyon kuruluşları bu dönemde öylesine hummalı bir çalışma içerisine girmişlerdi ki, çoğu aynı mezhebe mensup oldukları halde birbirlerini rakip olarak gördüklerinden faaliyet bölgelerini ayırmışlar ve her kuruluş kendi misyon bölgesine yoğunlaşmıştı. Bunlardan birisi de, başta Elazığ olmak üzere Maraş, Van ve Adana gibi bölgelerde faaliyet yürüten Alman misyonier teşkilatı "Doğu'da Hıristiyan Şefkati için Alman Yardım Birliği (Deutscher Hülfsbund für Christliches Liebeswerk in Orient)"dir ve bu misyon kuruluşu Muş'u da faaliyet alanı olarak belirlemiş ve burada bir istasyon oluşturmuştu.

Bu bildiride, ilk olarak Alman Yardım Birliği'nin kuruluş süreci ve Ernst Lohmann'ın bu birliği oluşturmak için sarfettiği çaba hakkında bilgi verilecek; akabinde Alman Yardım Birliği'nin Muş'ta yürüttüğü çalışmalar ortaya konacaktır. Bu çalışmalar; tıbbî misyon olarak da ifade edilen sağlık çalışmalarını, Ermeni dul kadınların eğitil-

---

* Dr., Karlsruhe Eğitim Ataşeliği (Almanya), mutsimsek@gmail.com.

mesini, Ermeni yetimlerin bakımı ve bu çocukları eğitimini kapsıyordu. Netice itibariyle, Alman misyonerlerin 1907'den Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar Muş'ta yürüttüğü faaliyetler detaylı bir şekilde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Alman Misyonerliği, Protestan Misyonerleri, Ermeni, Muş, Alman Yardım Birliği.

THE ACTIVITIES OF GERMAN RELIEF ORGANIZATION IN MUŞ

ABSTRACT

Armenian problem drew attention of many European protestant missions because of its consequences and then predominately English and American but also German and Switzerland missions began to act in the region. Initially, they claimed that they came to the region because of humanitarian concerns but in the course of the time they made a great effort not only to acquire some benefits for their homelands but also to convert the Armenians to their sect. The missionaries were working and competing very hard so that even the same sects were looking each other as rivals and because of that reason they divided activity areas and each group focused only on their own areas. One of these missions was "German Relief Organization for Christian Loving-kindness in the Orient (Deutscher Hilfsbund für Christliches Liebeswerk in Orient)", which operated mainly in Elazig but also in Maras, Van and Adana, determined the city of Muş as its activity area and established a station to this end.

In this report, we want to clear up the establishing phase of this German Relief Organization and explain how much effort Ernst Lohmann made for that purpose. And then we will give information about the activities of this organization in Mus which were including health activities defined as "medical missions", education of Armenian widows and the care and education of Armenian orphans. As a result, we will evaluate in detail the activities of German missionaries in the city of Mus since 1907 till the First World War.

Key Words: German Missionary, Protestant Missionary, Armenian, Mus, German Relief Organization.

SOSYAL KONTROL MEKANİZMASINI SAĞLAMASI AÇISINDAN MUŞ VE SİİRT MENKİBELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

Erdem AKIN*

ÖZET

Toplum düzenin sağlanması bireylerin uyum içinde yaşaması ile mümkündür. Bu uyum, toplum genelinin ilke ve değerlerinin ortak duygu ve düşüncede yaşatılmasıyla sağlanır. Sosyal kontrol mekanizması, bireylerin kalıp davranışlar sergilemesini ve benzer duygu ve düşünceler içerisinde hareket etmesini sağladığı için bireyler arasındaki uyumu geliştirerek, toplum huzurunu oluşturur ve artırır.

Menkıbeler, mesaj kaygısını inanç ile harmanlaması yönünden diğer halk anlatılarından ayrılır. Bu durum halkın menkıbelerde aktarılan mesaja bağlanmasını kuvvetlendirir. Mesaj, sosyal kontrol mekanizmasının temelini oluşturur. Mekanizma, ödül-ceza bağlamında çalışarak yöre halkının davranışlarına kısıtlamalar getirir böylece halkın davranışlarını kontrol altında tutar. Dolayısıyla halkı belli düşünce ve davranış kalıplarına yönlendirmiş olur. Menkıbe, halk arasındaki varlığını devam ettirdiği sürece halkın bu düşünce ve davranış kalıpları paralelinde hareket etmesini sağlar. Anlatının canlılığını ne derece koruduğuna bağlı olarak sosyal kontrol hali devam eder.

Bu çalışmada, Muş ve Siirt illerinde yaşayan menkıbelerin yöre halkı üzerinde sosyal kontrolü sağlama işlevi üzerinde durulmuştur. Aynı kültür coğrafyasındaki bu anlatıların ortak noktası, belirti-

---

* Arş. Gör., Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, erdemakin19@gmail.com.

len kısıtlamalara uyulmadığı takdirde kişinin başına felaketler geleceği yönündedir. Bu kısıtlamalar, gündelik davranışlara getirilebileceği gibi genel geçer ahlak kuralları şeklinde de kendini gösterebilir. Bu doğrultuda bölge menkıbeleri mesaj bakımından karşılaştırılarak hangi tür düşünce ve davranışların teşvik edildiği veya yasaklandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Her iki yöredeki menkıbelerin iyilik, dürüstlük, namus gibi düşünce ve davranışları desteklerken; yalan söylemek, kötülük yapmak, zulüm etmek gibi düşünce ve davranışları ise yasaklayarak sosyal kontrolün sağlanmasına yardımcı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Muş, Siirt, Menkıbe, Sosyal Kontrol Mekanizması, Değerler.

A COMPARATIVE STUDY OF MUŞ AND SİİRT HAGIOGRAPHIES IN TERMS OF PROVISION OF SOCIAL CONTROL MECHANISM

ABSTRACT

The provision of social order is possible only if individuals live in harmony. This harmony is achieved by keeping the principles and values of society in common feelings and thoughts. The social control mechanism creates and increases the peace of society by promoting harmony among individuals as it allows individuals to behave in a pattern and behave in similar emotions and feelings.

Hagiographies are separated from other folk narratives in terms of blend the message with faith. This strengthens the connection of people to messages transmitted in hagiographies. The message forms the basis of the social control mechanism. The mechanism works in the context of reward-punishment, restricting the behavior of local people. By this way, it keeps people's behavior under control. Therefore, it leads the people to certain patterns of thought and behavior. Hagiography allows the people to act in parallel with these thought and behavioral patterns as long as they continue to exist among the people. The state of social control continues depending on the extent to which the narrative retains its vitality.

In this study, it was emphasized the function of social control of hagiographies living in Muş and Siirt provinces. The common point of these narratives in the same cultural geography is that disasters will come to someone if the stated restrictions are not respected. These restrictions can be brought about in everyday behavior or in general morality. In this respect, it has been tried to find out what kind of thoughts and behaviors are encouraged or prohibited by comparing the messages of the region hagiographies. While the hagiographies in both regions support the thoughts and behaviors such

as goodness, honesty and honor; it has been seen that it helps to provide social control by forbidding thoughts and behaviors such as lying, doing evil, persecuting.

Key Words: Muş, Siirt, Hagiography, Social Control Mechanism, Values.

MUŞ MANİLERİNDE KADIN VE AİLE İZLEĞİ

Hanife Nâlan GENÇ*

Muş'un düz yolları

Güzeldir kızları

Hele mânileri

Yakar insanları

ÖZET

Halk edebiyatının en temel ürünlerinden biri olan ve küçük dörtlükler halinde oluşturulan mâniler, insanların ortak duygularını anlatma işlevini üstlenir. Az sözle derin anlamlar ifade eden maniler anonim şiir örneklerindedir. Türk insanının özünü yansıtan ve evlerde, köylerde, tarlalarda söylenen bu nazım biçimi duygu ve düşüncelerin ağırlıkla da aşk ve seveda konusunun açıklanması görevini üstlenir. Hayatı bütün yönleriyle anlatan maniler kültürel zenginliğin göstergesidir. Halkın düşünce, zekâ, zevk ve mizah anlayışını sergileyen ve çeşitli amaçlarla yapılan toplantılarda, eğlencelerde, söylenen maniler yalnızca hoş vakit geçirme, işi kolaylaştırma ya da zamanı iyi değerlendirme amacı taşımazlar. Aynı zamanda birer belge olma niteliğine de sahiptirler. Bu çalışmada coğrafi konumu ve tarihi bakımdan önemli bir yerleşim birimi olan ve pek çok kavim ve medeniyete beşiklik eden Muş ilinin manileri kadın ve aile izleği çerçevesinde incelenmiştir. Bu iki kavramın gerek farklı etno-dinsel yapısı gerekse kültürel ve dilsel zenginliği ile Muş manilerinde nasıl yer aldığı ve hangi anlam boyutuna sahip oldukları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

---

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, ngenc@omu.edu.tr.

Anahtar Kelimeler: Muş, Mani, Kadın, Aile.

THEME OF FAMILY AND WOMAN IN MUŞ FOLK POEMS**ABSTRACT**

A folk poem, which is one of the most basic products of folk literature and created with small quatrains, takes the function of telling the people's common feelings. The folk poem making deep sense with a few words is one of the anonymous poem examples among the anonymous poem examples. Reflecting the essence of Turkish people and being sung at homes, in villages, fields, this form of verse takes the role of explaining the feelings and thoughts; mainly the subject of amour and love. Telling the life in all its aspects, the folk poem is the indicator of cultural wealth. Folk poems which reflect upon thoughts, intelligence, pleasure and humor of the society and which are told at meetings, in entertainments, for various purposes not only aim at having a good time, facilitating or realizing the worth of the time. At the same time, they also have the quality of being a document. In this study, folk poems of Muş which is an important accommodation unit in terms of geographical location and history and is a cradle to lots of tribes and civilizations have been examined within the frame of woman and the theme of family. It is attempted to reveal how these two concepts have taken part in Muş poems with both their authentic ethno-linguistic richness and which meaning dimension they have.

Key Words: Muş, Folk Poem, Woman, Family.

BENZER MOTİFLİ MUŞ VE SİİRT MENKİBELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Rezan KARAKAŞ*

ÖZET

Bu araştırmada Muş ve Siirt yörelerinde anlatılan ve toplumun büyük bir kesimi tarafından kabul gören menkıbeler irdelenecektir. Bu çalışmanın kapsamı gerek Muş'ta gerekse Siirt'te anlatılan aynı ya da yakın motif unsurları taşıyan menkıbelerdir. "Konu içerisinde devamlılık gösteren en küçük unsur" olarak tanımlanan motif kavramı, birçok halk anlatmasının özünü, çekirdeğini oluşturur. Motif, bu yönüyle farklı coğrafya ve zamanlarda anlatılan halk anlatılarını da birbirine bağlayarak adeta ortak bir payda vazifesi üstlenir. Muş ve Siirt yörelerinde anlatılan ve sosyal hayatın dinamiklerinden biri olan menkıbeler de motif esası üzerine kurulu yapıtlarda olduğu gibi her iki yöreyi birbirine bağlayarak bir köprü oluşturur. Ulu kişi adı değişse de motifin benzerliği menkıbeyi tanıdık yapar. Mekân ve zaman değişse de menkıbenin amacı ve işlevi değişmez. Velinin karameti adı altında yansıyan motif, bir menkıbeden diğerine yayılarak genişler.

Muş ve Siirt menkıbeleri irdelendiğinde menkıbelerin büyük ölçüde ortak motifler ekseninde kurgulandığı görülür. Her iki yöreye ait menkıbelerde veli, şeyh, dede olarak nitelendirilen anlatı kahramanlarının ortak özellikleri söz konusudur: Bu ulu kişilerin özellikleri hakkında şu bilgilere ulaşmak mümkündür: Kişilerin rüyasına girebilirler, suyun üzerinden geçebilirler, asalarıyla topraktan su çı-

---

* Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, rezankarakas@ hotmail.com.

karabilirler, duaları veya beddualarıyla olayların neticesini değiştirebilirler, doğadaki varlıklar üzerinde hâkimiyet kurabilirler, Hızır'la dostlukları ve yakınları bulunur, ölümlerinden sonra türbelerinin yapılması konusunda kararları kendileri verirler.

Bu bildiride menkıbe motiflerini besleyen nedenler üzerinde de durulacak, menkıbe kahramanlarına atfedilen bu özelliklerle sosyal hayatın ihtiyaçları ve beklentileri üzerindeki ilişki de irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Muş, Siirt, Menkıbe, Motif, Kültür.

AN ANALYSIS ON MUŞ AND SİİRT HAGIOGRAPHIES WHICH HAVE SIMILAR MOTIFS

ABSTRACT

This research will examine the hagiographies described in the Muş and Siirt regions and accepted by a large part of the society. The scope of this work is the hagiographies that carry the same or similar motif elements described in Siirt or in Muş. The concept of motif, defined as "the smallest element that shows continuity in the subject", forms the essence and core of many public expressions. The motif has a common denominator by linking the human expressions described in different geographies and times. Hagiographies which are described in Muş and Siirt regions are one of the dynamics of social life. Hagiographies create a bridge connecting the two regions. Although the name of the great person changes, the similarity of the motif makes the hagiography familiar. The purpose and function of the hagiography is not changed even if the region and time change. The motif that is reflected under the name of saint widens by spreading from one hagiography to another.

When the Muş and Siirt hagiographies are examined, it is seen that the hagiographies are largely construed on the axis of common motifs. In the hagiographies of both localities, narrative heroes, who are described as saints, have common characteristics. It is possible to get the following information about the characteristics of these saints: They can go into the people's dream, they can pass over the water, they can extract water from the earth with their sticks, they can change the result of events with their prayers or curses, they can dominate the beings in the nature, they have friendship with Khidr, after their deaths they make their own decisions about the construction of their tombs.

This study will focus on the reasons that feed the motifs of hagiographies. These characteristics attributed to the heroes of hagiographies and the relationship between the needs and expectations of social life will be examined.

Key Words: Muş, Siirt, Hagiographies, Motif, Culture.

MUŞ MANİLERİNDE SEVGİLİ TASVİRİ

Mehmet Emin BARS*

ÖZET

Mani dört mısralı, yedi heceli anonim halk şiiri şeklidir. Türk halk şiirinin en yaygın türüdür. Halk şiirinin en küçük nazım biçimidir. Muş, mani söyleme geleneğinin canlı biçimde devam ettiği yörelerden biridir. Muş'ta oldukça yaygın olan mani karşılığında “meni, mahni, mânı” terimleri kullanılmaktadır. Muş manileri Azerbaycan sahasında dilden dile dolaşan manilerle çeşitli benzerlikler taşımaktadır. Muş manilerinin türkülerle iç içe olması diğer önemli özelliğidir. Ayrıca yöre manilerinin bazılarının cinaslı olması, ağıt özelliğini taşıması, ninni şeklinde söylenmesi, dua-beddua örneklerine sahip olmaları göze çarpan diğer niteliklerindedir. Manilerin doğup gelişmesinde ve yaygınlaşmasında en büyük etken aşktır. Bir yanda seven ve sevilenlerin kavuşma arzusu yer alırken öte yanda bunlara karşı çıkıp direnen, araya türlü yasaklar koyan toplum yasaları vardır. Bu çatışma manilerin doğmasına, yayılmasına ve hızla gelişmesine ortam hazırlamıştır. Sevgiden ve sevgi ile yakından ilgili meselelerden iz taşımayan mani neredeyse yoktur. Halk edebiyatı ürünleri içerisinde mücerretten en uzak sevgi şekli manilerde karşımıza çıkar. Sevgili halk şiirinde üzerinde en fazla şiir söylenen konudur. Şairin gönül verdiği güzel, birtakım üstün vasıflara sahiptir. O, sıradan bir kadın değildir. Periler, huriler onun eline su dökemez. Sevgili, taşıdığı özellikleriyle etrafındaki kadınlardan ayrılır. Bu çalışmada Muş yöresine ait anonim ürünlerden mani türündeki sevgili portresi, taşıdığı özellikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, m_e_bars_21@hotmail.com.

Anahtar Kelimeler: Muş, Mani, Sevgili, Tasvir.

BELOVED DESCRIPTION IN MUŞ “MANIS” (POEMS)

ABSTRACT

Mani (a folk poem) is a four-verse, seven-syllable, rhyming anonymous folk poetry. Mani is the most common type of Turkish folk poetry. Mani is the smallest verse form of folk poetry. Muş is one of the regions where the tradition of saying mani is alive. In Muş, the words “meni, mahni, mâni” are used instead of mani. Muş manis have various similarities with the manis of Azerbaijan. The other important characteristic of Muş manis is that it is intertwined with folk songs. The greatest factor in the birth and development of the manis and its spread is love. The mani's subject is love. There is the most real love in the manis within the products of folk literature. The most common subject in folk poetry is beloved. The beloved has some superior qualities. The beloved is separated from the ladies around by the characteristics. The fairies are not as good as a beloved. In this study, it was tried to determine the characteristics of beloved in the mani kind from the anonymous products belonging to Muş region.

Key Words: Muş, Mani, Beloved, Description.

DENGBEJLİKTE NASİHAT OLGUSU (MUŞ YÖRESİ ÖRNEĞİ)

Gülistan ÇOBAN EMİNOĞLU* - Nevzat EMİNOĞLU**

ÖZET

Anadolu'muz birçok edebi ve kültürel zenginlik ve çeşitliliğe ev sahipliği yapmaktadır. Dengbejlik geleneği de bunlardan biri olarak halk edebiyatının önemli bir koludur. Bu edebi gelenek, kültür varlığımızın önemli bir bölümü olan Türk âşık edebiyatı ile önemli oranda benzerlikler ve ortak unsurlar içermektedir. Klasik dönemde medreselerin kaynaklık ettiği ve ağırlıklı olarak şehirlerde aristokrat kesim arasında yaygın olan yazılı Kürt edebiyatından farklı olarak, "dengbejlik" daha çok köy çevrelerinde ve sözlü şekilde geniş halk tabakaları arasında yaygınlık kazanmıştır. Dengbejlik sanatının icracısı olan dengbej bu gibi değişik konuları seslendirip işlerken her zaman başvurduğu ve vurguladığı olgulardan biri de nasihattir. Nasihat, dengbêjin olayları seslendirip yorumlarken sonuç olarak ortaya koyduğuda insani değerdir. Dengbej bunu yaparken nasihati uzun uzadıya sıralamaz ve ya bunun için klamında- başta, sonda, ortada- şeklinde özel bir yer açmaz. Dengbeji toplumda saygın hale getiren ve adeta efsanevi bir fenomene dönüştüren nedenlerin başında söz konusu bu nasihat olgusu ve dengbêjin bu olguyu bir sanat enstrümanı gibi ustaca kullanması gelmektedir.

Muş yöresi, dengbejlik kültürüne kaynaklık eden ve bu geleneğin günümüze kadar oldukça canlı ve aktif bir şekilde yaşadığı serhat illerinin başında gelmektedir. Biz bu çalışmamızda Muş dengbêjleri

---

* Araştırmacı-Yazar, Anadolu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gulistansivan@hotmail.com

** Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü, n.eminoglu@alparslan.edu.tr

örneklüğünde nasihat olgusunu değerlendirerek dengbejlerin nasihat klamlarında nasıl işlediklerini örnekler üzerinden açıklayarak göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Muş Kültürü, Dengbej, Halk Edebiyatı, Klam, Kürtçe.

THE FACT OF ADVICE IN DENGBÊJÎ (MUŞ REGION SAMPLE)

ABSTRACT

Anatolia is home to a lot of literary and cultural richness and diversity. The Dengbejî tradition is also an important part of folk literature as one of them. This literary tradition contains considerable similarities and common elements with Turkish Âşık literature which is an important part of our cultural existence. This literary style, which is the source of madrasahs and predominantly common among the aristocratic sections of the cities, is different from written Kurdish literature. The tradition of "Dengbejî" has become more prevalent among village regions and has verbally gained widespread acceptance among large public strata. While as a performer of Dengbejî art, Dengbej is performing these varied topics, advice is one of them which he always applies and emphasizes. The advice is the human value that dengbej presents as a result when he vocalizes and interprets the events and presents them to the listeners as lessons and consolation points. In doing so, Dengbej doesn't arrange the advice at a great length and does not open a special space for it - in the beginning, in the end, in the middle. This fact is one of the first reasons which makes Dengbej respected in society and transforms it into a legendary phenomenon. That is to say, this advice fact and the skillful use of this fact of Dengbej acts as an art instrument.

Muş region is one of the leading sources of dengbejî culture and primarily one the Serhad (Border) Cities in which this tradition lives so vividly and actively. In this study, we will demonstrate how the dengbejs cover the advices in their "klams" on explaining examples by evaluating the nature of the advice.

Key Words: Muş Culture, Folk Literature, Tradition of Dengbejî, Kurdish Folk, Culture.

MUŞ TÜRKÜLERİNDE MOTİFSEL NİTELİK TAŞIYAN ÇİÇEK, HAYVAN, RENK ADLARI İLE KIYAFET VE AKSESUARLAR

Feyzan GÖHER VURAL*

ÖZET

Toplumsal hafıza ve kültürün en yoğun şekilde hissedildiği sanat dallarının başında müzik gelir. Bilhassa sözlü eserlerde, derin kültürel izler, göstergibilimsel saptamalar, simgesel göndermeler ve disiplinler arası ilişkiler bulmak olasıdır. Toplumun maddi ve manevi kültürü, tüm müzik türlerine, ama en fazla halk müziği ürünlerine yansır. Türküler hem güftelerindeki derin anlamlar, hem de melodileri ile millî folklorumuzun manevi temellerini taşımaktadır. Türkü sözleri içinde, özel anlamlar yüklenmiş motifler yer alabilir. Türkülerde kullanılan motifsel nitelikli kelimeler, gelişigüzel seçilmez. Bu kavramların kendine özgü bir çağrışımı bulunmaktadır. Simgesel anlamlar yüklenmiş türkü sözlerine, Muş yöresinde sıklıkla rastlanmaktadır.

Literatür taramasına dayalı olan ve betimsel karakterli bu çalışmada, başta Prof. Dr. Songül Karahasanoğlu'nun derlenmiş Muş türkülerini bir araya getirdiği ve pek çoğunu da kendisinin notaya aldığı kapsamlı eseri, “Muş Türküleri ve Oyun Havaları” olmak üzere, TRT repertuarı ve türkü dağarı kitaplarından edinilmiş olan 214 Muş türküsünde yer alan çiçek, hayvan ve renk adları belirlenmiş; bu kelimelerin kullanılış biçimleri göstergibilimsel açıdan düz ya da yan anlamsal boyutta değerlendirilmiş; motifsel nitelik taşıyanların mitolojik ve tarihi geçmişleri irdelenmiştir. Motifsel özellik taşı-

---

* Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, Müzikoloji Bölümü, feyzan_goher@yahoo.com.

mayan ancak benzetme amacıyla kullanılan kelimeler ile sıfat tamlaması ile bir kelimeyi niteleyen renkler, ayrıca belirtilmiştir. Ayrıca Muş türkülerinde yer alan kadın ve erkek kıyafetleri ile aksesuarlar saptanarak, sayısal veriler ışığında sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muş Türküleri, Muş Kültürü, Türkülerde Motifsel Nitelikli Kelimeler, Kültürel Müzikoloji.

MOTIFICAL FLOWERS, ANIMALS, COLORS NAMES AND DRESSES, ACCESSORIES IN MUŞ FOLK MUSIC SONGS

ABSTRACT

Music is one of the most important arts for keeping the social memory and culture. Especially in verbal works, it is possible to find deep cultural traces, semiotic determinations, symbolic sentences and interdisciplinary relations. The material and spiritual culture of society is reflected in the works of folk music. Turkish folk music songs (türkü) carry the spiritual foundation of our national folklore with their lyrics and melodies. The lyrics of Turkish folk songs enter into the field of study of a very wide area from history to folklore, from sociology to musicology. There are many elements in the lyrics of folk songs, from clothes to customs, from local words to frequently used objects. These elements reflect regional characteristics, historical background, links to other arts, mythological origins.

In this study which is based on literature review and descriptive character, names of flowers, animals and colors which are in the Muş folk music songs and have a motif character have been determined; the ways in which these words are used have been assessed in terms of semantically denotation or connotation dimension; the mythological and historical backgrounds of the words which have motifical qualities have been examined. In addition, women's and men's clothes, accessories in Muş folk songs have been presented in the light of numerical data.

Key Words: Muş Folk Music Songs, Muş Culture, Motives Qualified Terms in Turkish Folk Music Songs, Cultural Musicology.

MUŞ'TAN NIKSAR'A “KALENİN BEDENLERİ” TÜRKÜSÜ

Timur VURAL*

ÖZET

Türk milleti, yarı göçebe yaşam tarzını Anadolu topraklarında da sürdürmüştür. Sazları sırtında göçen boylar kendilerini anlatan türkülerini de yanlarında götürmüşlerdir. Dolayısıyla göçebe olan türküler Türk coğrafyasında çeşitli varyantlarıyla karşımıza çıkabilmektedir. Aynı isimlerdeki bazı türküler ezgileri ile bazıları ise sözleri ile benzeşmektedir. Bu benzeşmeler bazen sadece kalıp cümleler üzerinden ve kalıp ezgiler üzerinden bile olabilmektedir. Benzer isimlerdeki türkülerin analiz edilmesi hususu, ülkemiz kültür coğrafyasının tanımlanmasında önemli bir başlığı teşkil etmektedir.

Muş ilinde ilk derleme çalışmaları 1944 yılında Muzaffer Sarısözen, Halil Bedi Yönetken ve Rıza Yetişen tarafından “Ankara Devlet Konservatuvarı” adına yapılmıştır. Bu çalışma sistemli olarak gerçekleşen ilk çalışma olması bakımından önem taşımaktadır. Sonrasında “TRT Ankara Radyosu” adına 1966 yılında, Mustafa Geceyatmaz, Fikret Otyam ve Teknisyen Mücahit Küçükbaran tarafından “Muş” yöresinde çeşitli derlemeler yapılmıştır. İkinci derleme kayıtlarına ait belgelere, yapılan araştırmalarda TRT arşivinde rastlanamamıştır. Bu araştırmaya da konu olan “Kalenin Bedenleri” isimli türkü de bu derleme sırasında banda alınmıştır. Kaynak kişi olan Muş’lu Duriye Keskin (Sakman) ya da halk arasındaki adıyla “Defçi Daza” dan 1966 yılında Mustafa Geceyatmaz tarafında derlenen “Kalenin Bedenleri” türküsü bu bölgenin sevilen türküleri arasındadır.

---

* Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, Türk Müziği Bölümü, trvural@yahoo.com.

TRT Halk Müziği Repertuarında "Kalenin Bedenleri" ismini taşıyan beş türkü tespit edilmiştir. Bu türkülerden ikisi İzmir Bergama, birisi Muş, birisi Yozgat ve bir diğeri ise Tokat Niksar'dan derlenmişlerdir. Ayrıca Yunanistan'da sevilerek seslendirilen "Siko hopse koukli mou" isimli oyun havası da örnekleme dâhil edilmiştir.

Bu araştırma kapsamında, Misak-ı Milli sınırları kapsamındaki "Kalenin Bedenleri" ismini taşıyan türkülerin söz ve müzikal benzerlikleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca bu türkülerin varyantlık veya ezgi çatallama ilişkileri sergilenmeye çalışılacaktır. Türkü notaları üzerinden makamsal, melodik ve usul analizi ile tesetura genişliği verilecektir. Yapılacak bu analizler sonrasında türkülerin benzerlikleri vurgulanacaktır. Ayrıca türkü sözleri arasındaki benzeşmeler ve verilen mesajlar üzerinden karşılıklı bir değerlendirme yapılacaktır. Türkülerin sözleri ve müzikleri arasında paralellik gösteren hususlar ise tespit edilerek vurgulanacaktır. Sonuç olarak ise elde edilen veriler doğrultusunda varsa bu türkülerin göç yollarına yönelik tespitler sergilenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkülerin Göçü, Türkü Varyantları, Muş Türküleri, Kalenin Bedenleri, Müzikoloji.

“KALENİN BEDENLERİ” SONG FROM MUŞ TO NIKSAR

The Turkish nation continued its semi-nomadic lifestyle on the Anatolian soil. Those who migrated with the instruments also took the turkus with them. As a result, the nomad turkus can come up with various variants in the Turkish geography. Some songs in the same name are similar to their melodies or words. Sometimes these similarities can be made only through mold phrases or mold melodies. Analyzing the songs in similar names is very important in defining the cultural geography of our country.

Five turkus bearing the name "Kalenin Bedenleri" were found in the TRT Folk Music Repertory. Two of these Turkus were İzmir Bergama, one from Muş, one from Yozgat and the other from Tokat Niksar. Three turkus are also performed with similar words, two from “Kalenin Dibinde” in Kirkuk and one from “Kalenin Burcundan” from Kayseri.

The first compilation work in Muş Province was made by Muzaffer Sarısözen, Halil Bedi Yönetken and Rıza Yetişen in 1944 on behalf of "Ankara State Conservatory". This is the first compilation done systematically. Later on in 1966 on behalf of "TRT Ankara Radio", various compilations were made in Mustafa Geceyatmaz, Fikret Otyam and Technician Mücahit Küçükbaran in "Muş" region. The documents of the second compilation records were not found in the archives of the TRT. The subject of this research, "Kalenin Bedenleri", was also recorded during this compilation. This turku was compiled by Mustafa Geceyatmaz in 1966 from Duriye Keskin.

Within the scope of this research, the words and musical similarities of the Turkus that bear the name "Kalenin Bedenleri" within the boundaries of the Misak-ı Milli will be emphasized. In addition, these turkus will be tried to show variant relation and melodic repetition. The maqam, melodic and tesetural analysis will be given over the notes of the Turkic. Following these analyzes, the similarities of tur-

kus will be emphasized. In addition, similarities and messages between the words of the poet will be evaluated. If the result obtained is in the direction of the data, the detections for migration routes of these Turks will be displayed.

Key Words: Migration of Turkus, Turku Variants, Muş Turkus, Kalenin Bedenleri, Musicology.

MUŞ TÜRKÜLERİNDE TOPLUMSAL HAYAT

Seyit Battal UĞURLU*

ÖZET

Anadolu, farklı uygarlıkların bir arada kaynaştığı, kültürel açıdan zengin, renkli bir coğrafyadır. Muş ili de bu kültürel zenginliğin yansımalarının gözlenebildiği yerlerden biridir. Halk müziğinin sözsüz ve sözlü ezgilerinin çokluğundan bu bunu anlamak mümkündür. Geleneksel değerlerin giderek yaşam alanlarımızın uzağına düştüğü günümüzde, türküler, içinden çıktıkları dönemin sosyal hayatına ilişkin değerli malzemeler içerirler.

Türküler, anlattıkları yörenin kültürel ve tarihi mirasında önemli bir yere sahiptir. Bir yörenin kültürel dokusunun anlaşılmasını amaçlayan çalışmaların vazgeçilmez başvuru kaynaklarından biri de türkülerdir. Yöre halkının yaşamına, iç dünyasına, değişik sosyal hadiseler karşısındaki durumuna, farklı ruh hallerine ilişkin veriler içeren değerli birer vesika gibidir. Başlangıçta söyleyeni belli olan türküler zamanla anonim bir hal alır, kitleye yayılır ve ait yörenin sınırlarını da aşar. Söz ve ezgilerinde değişimler yaşanır, bazen de birden çok yöreye ait aynı türküden de söz edilebilmektedir.

TRT türkü arşivinde derlenerek notaya alınmış on Muş türküsi bulunmaktadır ancak sonradan yapılan araştırmalar, bu toplamın çok daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Bu eserler, ilin geçmişteki toplumsal yaşama önemli açılardan ışık tutmaktadır. Kahramanlık, Muş'un işgali, savaş, seferberlik yoksulluk, inanç, ayrılık acısı, anne sevgisi, tabiat güzelliği, düğün ve mutluluk gibi ana temaların

---

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, ugurlu@yyu.edu.tr.

yer aldığı bu türküler özelde Muş yöresi, genelde Türkiye'nin değişik yörelerdeki insanların yaşadıklarına ilişkin değerli veriler içermektedir.

Türküler yapı ve tema açısından değerlendirilirler. Bu bildiride, Muş türküleri sosyal hayata dönük temalar açısından ele alınacaktır. Muş türkülerinin sosyal içeriğinin değerlendirilmesinde, Songül Karahasan'ın *Muş Türküleri ve Oyun Havaları*'nda derlediği metinler toplamı esas alınacaktır. Türküler, sözel içerikleri açısından tasnife tabi tutulmaktadır. Her biri 'kapalı birer metin' olarak dikkate alınacak olan eserlerin içerdiği kodların, yörenin toplumsal hayatına ilişkin taşıdığı anlamlar çözümlenmeye çalışılacaktır. Muş'un toplumsal hayatını ele veren metinlerden yansıyan bu kod çözümünün yöreye özgünlüğünün yanı sıra, işaret ettiği evrensel yön de büyüteç altına alınacaktır. Zira türküler sadece içinden çıktıkları yöreyi anlatmazlar, aynı zamanda millî kültürün bir bileşeni olarak evrensel bir veçheye açık bir ileti de içerebilirler.

Anahtar Kelimeler: Halk Kültürü, Türkü, Muş Türküleri, Sosyal Hayat, Kod, Gösterge.

SOCIAL LIFE IN MUŞ FOLK SONGS

ABSTRACT

Today, when traditional values gradually fall away from our habitat, folk songs contain precious materials related to the social life of the era they have created. Anatolia is a richly colored, geographically culturally diverse region where different civilizations coexist. Muş province is also one of the places where the reflection of this cultural richness can be observed. It is possible to understand this from the multitude of verbal and verbal melodies of folk music. Today, when traditional values are increasingly falling far away from our habitat, folk songs are increasingly important because they contain precious materials related to the social life of their time.

Folk songs have an important place in the cultural and historical heritage of the region they are talking about. One of the indispensable reference sources of studies aiming to understand the cultural texture of a region is the folk songs. It is like a valuable document that contains data on the lives of the people of the region; the inner world, the situation against the different social actors, the different moods. In the beginning, the folk songs, which obviously become anonymous in time, spread the mass, and transcend the boundaries of the region. There are changes in words and tones, and sometimes the same folk song belonging to more than one locality can be mentioned.

There are ten Muş folk songs compiled in the archives of the TRT and taken to the notes, but the subsequent researches have revealed that this sum is much more. These works shed light on important aspects of social life in the past. These folk songs contain invaluable data especially about people of Muş region and about Turkey in general, such as heroism, occupation of Mus, war, mobilization, poverty, belief, separation pain, mother love, nature beauty, wedding and happiness.

Folk songs are evaluated in terms of structure and theme. It is aimed to handle Muş folk songs in terms of social themes. The folk song texts collected by Songul Karahasan titled *The Folk Songs and Dances of Muş* will be taken as basis of Muş folk songs. Folk songs will be handled according to their verbal contents. The codes of the folk songs, each of which will be considered as 'closed text', will be tried to be solved in terms of the social life of the area they exist. The universal direction pointed out by this code solution reflected in the texts that reveal the social life of Mus, as well as the locality specificity, will also be magnified. Because folk songs do not only describe the locality they have come from, but they may also include a universal message as a component of national culture.

Key Words: Folk Culture, Folk Songs, Muş Folk Songs, Social Life, Code, Indicator.

“LAWİKO MELE İSA” ADLI MUŞ TÜRKÜSÜNÜN HALKBİLİMİ KURAMLARINDAN PERFORMANS TEORİ'YE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Ferhat ÇİFTÇİ* - Canser KARDAŞ**

ÖZET

Sözlü kültür, toplumlar için vazgeçilmez bir zenginlik kaynağıdır. Bireyler ve toplumlar için yaşamı canlı ve renkli kılmaya aracı; kendini ifade etmenin ve varlık göstermenin imkânı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca barındırılan dinî, ahlakî, sosyal ve estetik yüklenimler dâhilinde söz konusu toplumu anlamak için önemli veriler sunmaktadır.

Sözlü kültür ürünleri, halkbilimi kuramları tarafından farklı yaklaşımlar doğrultusunda değerlendirilir. Erken dönem halkbilimi kuramları, metin ve bağlam merkezli olmak üzere üç ana başlık altında toplanan halkbilimi kuramları, ortaya konulan çeşitli inceleme yöntemleriyle bir zenginlik oluşturmaktadır. Fakat bağlam merkezli bir teori olan Performans Teori'ye kadar halk bilim kuramlarının metne bağlı bir sınırlılık ile anlaşıldığını söylemek mümkündür. Performans Teori, özellikle “icra” kavramıyla sözlü kültür ürününe geçmişte gerçekleşmiş bir olay olarak değil, bugün yaşantılanan bir olay olarak bakmaktadır. Bu açıdan sözlü kültür ürününe canlı ve dinamik bir rol biçmektedir. Araştırmacılar için de sözlü kültür ürününün farklı boyutlarda ele alınıp bilinmeyen yönlerinin ortaya çıkarılmasının yolunu açmaktadır.

---

* Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, ferhatciftci1@gmail.com.

** Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, kardascanser@gmail.com.

Bir Muş türüküsü olan “Lawiko Mele İsa”ya baktığımızda, Performans Teori'ye göre değerlendirilebilecek bir arka plana sahip olduğu görülür. Performans Teori'nin folklorik malzemeye bir iletişim biçimi olarak yaklaşımı çerçevesinde, bu türkünün sanatsal bir iletişim biçimini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca türkü, Alan Dundes'in ileri sürdüğü “sözeldoku”, “metin” ve “bağlam” kavramları doğrultusunda irdelenebilir bir boyut taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sözlü Kültür, Halkbilimi Kuramları, Lawiko Mele İsa Türküsü, Performans Teori.

EVALUATION OF A MUŞ FOLK SONG "LAWİKO MELE İSSA" VIA PERFORMANCE THEORY WHICH IS ONE OF TURKISH-OLD HALOGLISM THEORIES

ABSTRACT

Oral culture is an indispensable source of wealth for societies. As a means of making life alive and colorful for individuals and societies; it is evaluated as the possibility of self-expression and presence. It also provides important data to understand the society in its religious, moral, social and aesthetic implications.

Oral culture products are evaluated by folklore theories in different approaches. Theories of folklore, gathered under three main headings centered on theories of text, context and early folklore, constitute a wealth of various examination methods revealed. However, it is possible to say that the theory of folklore is as much understood by context as a limit to performance theory, which is a context-centered theory. Performance Theory sees verbal cultural product as an event that is experienced today, not as a past event, especially with the concept of "execution". From this point of view, it gives a dynamic role to the oral culture product. For researchers, verbal culture opens the way to reveal the unknown aspects of the product in different dimensions.

When we look at "Lawiko Mele İsa", a Mus song, it seems that it has a background that can be evaluated according to the Performance Theory. It is possible to say that this song presents an artistic form of communication in the framework of the approach of Performance Theory as a form of communication to folkloric material. In addition, the folk song has a dimension that can be explored in the direction of the words "speech", "text" and "context" which Alan Dundes put forward.

Key Words: Oral Culture, Folklore Theories, Mele İsa Song, Performance Theory.

MUŞLU ÂLİMLER VE DEVLET ADAMLARI

Recep DİKİCİ*

ÖZET

Tarihteki en önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri de, Muş ilidir. Bu bölgedeki mevcut medreseler ile çeşitli bilim dallarında yetişen âlimler ve edipler, bu gerçeği açıkça göstermektedir. Bu yüzden bildiri de Nadir Tabakât kitaplarından ve Türkiye İhtisas Kütüphânelerinden tesbit edebildiğimiz aralarında Muşlu (Molla) Ahmed Efendi, Muşlu Fehim Efendi, Muşlu Müştak Mustafa Efendi gibi âlimler ile Emin Paşa, 'Ali Yaver Paşa ve Mahmud Paşa gibi devlet adamlarının da bulunduğu Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Muşlu âlimlerin ve devlet adamlarının hayatları ile bir çok ilim dallarına dâir kütüphânelerde bulunan Arapça, Farsça ve Osmanlıca elyazması ve matbû eserlerini topluca sunmak, bilim dünyası için son derece faydalı olacaktır. Böylece Muş kültür tarihi ile ilgili ciddî bir boşluk doldurulacak ve araştırmacılara bu hususta yön verilecektir. Maalesef böyle önemli bir konu, günümüze kadar hiç ele alınmamıştır. Nitekim Kâtip Çelebi merhûmun “Keşfu’z-zunûn” adlı eserinin mukaddimesi’nde naklettiği “**Kim bir mü’minin hayat tarihini yazarsa, onu yaşatmış gibi olur.**” meâlindeki hadîs-i şerîf ile “**Bizim eserlerimiz, bizi tanıtan belgelerdir. Bunun için, bizden sonra eserlerimize bakınız.**” meâlindeki beyit, bu mevzûnun ne derece büyük önem arz ettiğini göstermektedir. Nitekim onların esasen fazilet ve kemallerine delalet edecek olan kitaplarının isimleri yazılarak, ilmî yükseklikleri ve insanlığa yaptıkları hizmetleri isbat edilmektedir. Bunun yanı sıra “**Büyüklerini tanımayan bir millet, asla yükselmez.**” veciz söz de, burada hatırlatılmalıdır.

---

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, rdikici@selcuk.edu.tr.

Muş'nın kültür tarihini de gün yüzüne çıkarmak, şanlı milletimizin bu azîz değerlerine katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Muş, Âlimler, Devlet Adamları, Kütüphâne, Eserler.

MEHMET ŞERİF FIRAT'IN “DOĞU İLLERİ VE VARTO TARİHİ” ADLI ESERİNİN BÖLGE TARİHİ AÇISINDAN EHEMMİYETİ VE TANIKLIK ETTİĞİ OLAYLAR

Sebahattin ŞİMŞİR*

ÖZET

Türkiye'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Doğu Anadolu Bölgesi'nin de objektif olarak değerlendirilmeye ihtiyacı vardır. Bu tür çalışmalar arttıkça da bölgeyi, tarihini ve insanını anlamak daha kolay olacaktır. Şüphesiz bu çalışmalar yapılırken de, bölgenin kendi değeri olan şahsiyetlerin ortaya koyduğu objektif eserler ön plana çıkacaktır.

Bizim bu çalışmada ele alacağımız Mehmet Şerif Fırat'da bölgenin yetiştirdiği değerlerden birisidir. Yazmış olduğu “Doğu illeri ve Varto Tarihi” adlı eser önemlidir. Önemi, sadece içindeki bilgilerden kaynaklanmamaktadır. Her ne kadar Cumhuriyet'in ilanı sonrası yaşanan olayların ilk tanıklarından olması yanında, bölge ve tarihi hakkında verdiği bilgiler de dikkat çekici olmuştur. O gün için pek tartışılmayan bazı konuları açık yüreklilikle yazması, aşiretinin Şeyh Sait isyanında isyancılara karşı çıkıp, devlet kuvvetlerinin yanında yer alması gibi hususlarda verdiği bilgiler önemlidir. Ancak, yine kanaatimize göre bu tür bilgilerden dolayı zaten aşiretine ve şahsına karşı var olan düşmanlık bu kitap sonrası artmış ve sonunu hazırlamıştır. Neticede, kitap basıldıktan kısa bir süre sonra yazarı bir pusu sonucu ortadan kaldırılmıştır.

Çalışmamızda, başta Mehmet Şerif Fırat'ın yazdıkları olmak üzere, lehte ve aleyhinde yazılan yazılar yanında aile fertlerinden

---

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sebahattinsimsir@gmail.com.

ulaşabildiğimiz bazı şahıslarında verdikleri bilgiler ışığında değerlendirilme yapılacaktır. Amacımız, ise Cumhuriyetin kuruluş döneminde bölgede yaşanan olaylara akl-ı selim ile yaklaşan ve hakkında ciddi bir çalışma bulunmayan Mehmet Şerif Fırat'ı ve döneminin olaylarını tahlil ederek ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Varto, Şeyh Sait, Aşiret, Mehmet Şerif Fırat.

**A VILLAGE TEACHER MEHMET ŞERİF FIRAT'S "EASTERN
PROVINCES AND HISTORY OF VARTO"’S HISTORICAL
IMPORTANCE AND EVALUATION OF EVENTS HE HAS
WITNESSED IN NATIONAL AND LOCAL ASPECT**

ABSTRACT

As many parts of Turkey, Eastern Anatolia Region also needs to be evaluated objectively. As these kinds of studies increase, it will be easier to understand the region, its history and people. Undoubtedly, while these works are being done, the objective works revealed by the personalities of the region's own values will come to the forefront.

Mehmet Şerif Firat, who will be addressed in this study, is one of the values the region produces. His "Eastern Provinces and History of Varto" is an important work for this issue. Its importance is not solely due to the information contained therein. Besides it is one of the first witnesses the fact that the events after the declaration of the Republic, the information given about the region and its history is noteworthy. The information he gives in such matters as the fact that he writes some subjects which are not discussed very much for that day with open heartedness, that the tribe opposes the rebels in the Sheikh Said revolt and takes sides with the state forces, are important. However, according to our opinion, the hostility towards his tribe and his personality has already increased after this book due to this kind of information. As a result, a short time after the book was published; its writer was ambushed and murdered.

Our work will be evaluated in the light of the works written by Mehmet Şerif Firat, especially writings written in his favour and against him and information some of his family members that we could reach. Our aim is to try to reveal Mehmet Şerif Firat, who objectively approaches the region's events during the foundation period of the Republic and is not a subject of a lot of writings, and his era's events.

Key Words: Varto, Şeyh Sait, Tribe, Mehmet Şerif Fırat.

MEHMET ŞERİF FIRAT'IN VARTO'SU

Mehmet Emin DİNÇ*

ÖZET

Mehmet Şerif Fırat, 1894 yılında Muş ilinin Varto ilçesinde doğmuştur. Bölgenin kadim aşiretlerinden Hormek Aşireti'ne mensuptur. İlk mektebi Varto'da tamamladıktan sonra 1909 yılında başladığı ortaokulu, zor hayat şartları ve ailevi sorunlar yüzünden bitirememiş ve 1912'de okuldan ayrılmıştır. 1949 yılında henüz 55 yaşında iken bir cinayete kurban giderek vefat etmiştir. M. Şerif Fırat'ın yayımlanmamış "Tarihi Bir Gün" adlı romanı ile "Hayat ve Hatıratım" adlı iki eseri daha vardır.

M. Şerif Fırat'ın 1940'lı yıllarda bir köy öğretmeni birikimi ve gözüyle sınırlı imkânları dâhilinde gerçekleştirdiği kaynak tarama ve saha çalışmaları neticesinde ortaya koyduğu bu esere, devrin şartları çerçevesinde devlet yetkilileri tarafından çok önemsenmiş ve değer verilmiştir. 1961 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nca yapılan ikinci basısına Devlet Başkanı ve Başbakan sıfatıyla Cemal Gürsel bir önsöz yazmış ve burada M. Şerif Fırat'ı "bilgin ve idealist bir öğretmen" olarak nitelemiştir. M. Şerif Fırat'ın 1940'lı yıllarda bir köy öğretmeni birikimi ve gözüyle sınırlı imkânları dâhilinde gerçekleştirdiği kaynak tarama ve saha çalışmaları neticesinde ortaya koyduğu bu esere, devrin şartları çerçevesinde devlet yetkilileri tarafından çok önemsenmiş ve değer verilmiştir.

Dönemin, bölgenin ve eserin sahibinin şart, imkân ve özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu eser örnek, özgün ve değerli

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, mdinc@adiyaman.edu.tr.

bir çalışma olarak kabul edilebilir. Bu çalışmada genel hatları eser incelenecek, genelde Türkiye tarihi özelde ise bölgenin tarihi hakkındaki verdiği bilgi irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Muş, Varto, Mehmet Şerif Fırat, Tarih, Kültür.

VARTO IN MEHMET ŞERİF FIRAT'S DESCRIPTION

ABSTRACT

Mehmet Şerif Fırat was born in 1894 in Varto county of Muş province. He is a member of the Hormek tribe, one of the oldest tribes of the region. After completing the elementary school in Varto, he enrolled in a middle school in 1909 but was not able to complete due to harsh living conditions and family issues and left school in 1912. In 1949, at the age of 55, he was assassinated. M. Şerif has two works, one of which is an unpublished novel named "Tarihi Bir Gn" (A Historic Day) and the other named "Hayat ve Hatıratım" (My Life and Memories)

M. Şerif Fırat's work which was produced through his resource review and through field work with limited facilities through the point of view of a teacher in 1940s was highly acknowledged and valued by the government authorities. In 1961, Cemal Grsel, as the Head of State, wrote a foreword for the second edition of his work that was published by the Ministry of National Education in which he was described as "a scholar and idealistic teacher".

Considering the conditions of the time, region and author, this work can be accepted as an original and valuable work. In the present study, his work will be examined in general sense and the information it provides regarding Turkish history in general and the history of the region specifically will be examined.

Key Words: Muş, Varto, Mehmet Şerif Fırat, History, Culture.

SADAKATLE İHANET ARASINDA BİR İDARECİNİN SERENCAMI: SON OSMANLI-İRAN SAVAŞINDA MUŞ MUTASARRIFI SELİM PAŞA

Eralp Yaşar AZAP*

ÖZET

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için, içeride ve dışarıda birçok gailenin bertaraf edilmeye çalışıldığı bir yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gailelerden birisi de tarihsel literatürümüzde pek de teferuatıyla yer bulamayan ve fitili 1820 yılının başında ateşlenip resmen 1823 yılında nihayetlenecek olan Osmanlı ile İran arasındaki “**Son Acem Hesaplaşması**”dır. Bu hesaplaşmanın pilot kameradan görünüşü esas itibariyle; Rusya ve İngiltere tarafından iç ve dış meselelerle köşeye sıkıştırılmaya çalışılan Osmanlı Devleti’ne, durumdan vazife çıkaran İran’ın, Doğu sınırlarında son tangoyu yaptırma çabasıdır. Sultan II. Mahmud ile birlikte henüz merkezleşmenin tamamlanamadığı 1820’li yıllarda yaşanan bu savaşta, doğunun derebeyleri neticeye etki eden ana rolleri üstleneceklerdir. Babası gibi 1811’de Muş’a mutasarrıf olarak tayin edilen Selim Paşa, savaşın çıkışı, seyri ve nihayetlenmesinde ortaya koyduğu tavırla; bu savaş içerisinde ön plana çıkan en önemli karakterlerin başında gelir. Osmanlı Devleti’nde henüz yurtluk ve ocaklık sisteminin kullanıldığı bu yıllarda, merkezle taşra arasındaki dengelerin nasıl kurulduğuna dair en güzel örnek; zor zamanlarda taşra idarecilerinin sadakatlerini nereye taşıdığı realitesidir. Bu realite, savaş sırasında Muş Mutasarrıfı olan Selim Paşa’nın Osmanlı Devleti için belki de “**kilit taşı mesabesinde**” olduğu gerçekliğini perçinlemektedir. Kendisinin savaş öncesi; es-

---

* Doktora Öğrencisi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, eralpyasarazap@gmail.com.

nası ve sonrasında bölgesinde ortaya koyduğu tavır, bu savaşın siyasetinin ve olaylarının nasıl okunabileceğini bizlere göstermesinin yanı sıra, bir idarecinin belki de sonunu hazırlayan bir savaşın bireysel değerlendirmesini bizlere yaptıracaktır. Amaç; rakip-olaylar ve “bir idareci” üçgeninde şahsiyet kritiği yapmak ve bu şahsiyetin ortaya koyduklarıyla cereyan eden olayları değerlendirmek olacaktır. Bu amacın yönteminde; Osmanlı arşiv belgeleri, kronikleri ve kaynakları esas alınacaktır. Muhtemel bulgulara Selim Paşa öznesinde bakıldığında, Osmanlı- İran arasında yaşanan savaşın her aşamasında onun başat unsurlarından biri olduğu, ihanetle-sadakat arasında bir yerde durduğu ve hırsıyla idarecilik arasındaki dengeyi hiçbir zaman koruyamadığı ve bu durumun hem savaşa ve savaşın aktörlerine, hem de kendisine bedelinin ağır olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Selim Paşa, Muş, Mutasarrıf, İran, Osmanlı, Savaş.

ADVENTURE OF A GOVERNOR BETWEEN LOYALTY AND BETRAYAL: MUS GOVERNOR SELIM PASHA IN THE LAST OTTOMAN-PERSIAN WAR

ABSTRACT

The 19th century was a time when the Ottoman Empire strived to eliminate multiple issues both within and outside its territory. One of them was an issue which has not been discussed thoroughly in our literature of history, namely the “Last Persian Reckoning” between the Ottoman Empire and Iran, which emerged in early 1820 and officially ended in 1823. This issue was essentially about Iran’s efforts to make the Ottoman Empire dance its last tango on its Eastern borders by taking advantage of the Russian and British attempts to lead the Ottoman Empire to a stalemate with domestic and external challenges. Feudal lords of the east played a central role that turned the scales in this war that was fought in 1820s when centralization had not been accomplished fully under the rule of Sultan Mahmud II. Selim Pasha, who was assigned as the Governor of Mus like his father in 1811, was the most prominent figure in this war due to his stance during the outbreak, course and ending of the war. Back in those years when the *yurtluk* (domain-land) and *ocaklık* (family estates) system was still in place, the reality about how the loyalty of provincial administrators shifted in difficult times constitutes the best example about the balances between the central and provincial administration. This reality reinforces the fact that Mus Governor Selim Pasha was of prime importance, maybe a “cornerstone”, for the Ottoman Empire during the war. His stance within his province before, during and after the war provides us with an interpretation of the politics and incidents during the war as well as leading us to an individual assessment of a war that probably tolled the death knell for a governor. The objective is to evaluate an individual within the triangle of opponent, incidents and “a governor”, and to assess the consequences of the stance adopted by this individual. To this end; Ottoman archives, works of historians and historical sources will be

used. Upon examining the findings with regard to Selim Pasha, it would be only just to state that he was one of the dominant factors in all stages of the Ottoman-Persian war, he stood somewhere between betrayal and loyalty and never managed to strike a balance between his greed and duty as a governor, which led to a heavy cost for both the warring parties and himself.

Key Words: Selim Pasha, Mus, Governor, Iran, Ottoman, War.

KÜLTÜR VE EDEBİYAT BAĞLAMINDA KOTALİLİ MOLLA ABDULLAH

Nesim SÖNMEZ*

ÖZET

Kotalili Molla Abdullah, 1932 yılında Muş'un Varto ilçesine bağlı Karaköy Köyünde dünyaya gelmiştir. Başta Ohin ve Kovak medreseleri olmak üzere bölgenin birçok medresesinde eğitimini tamamlayıp icazetini alan Molla Abdullah doğduğu köye geri döner talebe yetiştirme başlar. Bu arada sadece talebe yetiştirmekle yetinmez, fıkıh ve tefsir sahasında da ilmi birçok esere imza atar.

Biz bu tebliğimizde Kotalili Molla Abdullah'ın hayatını ve telif ettiği eserleri tanıttuktan sonra yazmış olduğu Türkçe-Kürtçe mini sözlüğünü dil ve edebiyat açısından değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Molla Abdullah, Kotali, Sözlük, Dil, Edebiyat.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, nesim-sonmez@gmail.com.

KOTALIAN MULLAH ABDULLAH IN THE CONTEXT OF CULTURE AND LITERATURE

ABSTRACT

Kotalian Molla Abdullah was born in 1932, in a village named Karakoy of Varto, a town of Muş. After completing his education in many madrasas such as Ohin an Kovak in his region and got his degree, he returned to his old village and started to teach and get busy with pupils. Besides teaching, he produced many works about the main messages of Quran and methodology of it.

In this presentation we will introduce his life and his products, especially discuss his small dictionary of Turkish-Kurdish in the terms of language and literature.

Key Words: Mullah Abdullah, Kotali, Dictionary, Language, Literature.

KOTALİLİ MOLLA ABDULLAH'IN İLMİ KİŞİLİĞİ

Mahmut DÜNDAR*

ÖZET

Kotalili Molla Abdullah, 1932 yılında Muş'un Varto ilçesine bağlı Karaköy Köyünde doğmuştur. Başta Ohin ve Kovak medreseleri olmak üzere bölgenin birçok medresesinde eğitim görmüştür. Aldığı eğitimle önemli bir ilim seviyesine ulaşan Molla Abdullah, müderrislik yaptığı medreselerde birçok ilim erbabının yetişmesine vesile olduğu gibi birçok eser vererek de toplumun eğitimine kalıcı bir katkı sağlamıştır.

Biz bu tebliğimizde Kotalili Molla Abdullah'ın hayatına kısaca değindikten sonra yaptığı ilmi faaliyetlerden ve telif ettiği eserlerden bahsedeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Molla Abdullah, Kotali, İlim, Eğitim, Kişilik.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, mahmutlardan@hotmail.com.

KOTALILI MOLLA ABDULLAH'S SCHOLARY PERSONALITY

ABSTRACT

Kotalılı Moolah Abdullah was born in 1932 in the village of Karaköy, district of Varto of Mus province. He studied in many madrasahs of the region, among which the most important are Ohin and Kovak medrasahs. Moolah Abdullah, achieved an important level of knowledge during his education, with which he contributed to the education of the society by providing many works as well as being the instrument for the training of many scholars in the medrasahs he has worked in.

Key Words: Moolah Abdullah, Kotali, Science, Education, Personality.

MALAZGİRTLİ ÜNLÜ ÂLİM EBÛ ALİ EL-KÂLÎ

Ahmet GEMİ*

ÖZET

Milâdî 901 (h. 288) yılında Malazgirt'te doğan el-Kâlî'nin kaynaklardaki tam adı şöyledir: Ebû Ali İsmail b. el-Kâsım b. Ayzûn el-Kâlî el-Bağdadî. İslam kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan “el-Kâlî” 915 yılında Malazgirt'ten ayrılarak Musul'a gitmiş ve orada Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'den ders almıştır. Kısa bir süreliğine burada eğitim gördükten sonra akrabaları olan “Kaleliler” ile birlikte Bağdat'a gitti. Burada çok geçmeden ün salan Ebû Ali memleketine nisbeten “el-Kâlî/Kaleli” nisbesini aldı. Uzun süre Bağdat'ta kalan el-Kâlî, 327/940 yılında Endülüs'e gitti. Burada Halife Nâsır'ın himayesine girdi. Halife tarafından öğrenci yetiştirme ve eser yazma işi ile görevlendirilen el-Kâlî, birçok ünlü âlim yetiştirdi ve onlarca eser kaleme aldı. Bu öğrencilerinden bazıları daha sonra Endülüs devlet yönetiminde önemli görevler üstlendiler. Beraberinde zengin bir kütüphane ile Endülüs'e giden el-Kâlî, 356/967 yılında Kurtuba'da (Cordoba) vefat etmiştir.

Arap dili ve edebiyatı âlimi olan Ebû Ali el-Kâlî, değişik konuları ihtiva eden yirmiye yakın eser yazmıştır. Meşhur olan bazı eserleri şunlardır: 1. el-Emâlî. 2. el-Bâri' fi'l-luga. 3. el-Maksûr ve'l-memdûd. 4. Kitâbu'l-hayl. 5. Kitâbu Ef'alu min kezâ.

Anahtar Kelimeler: Ebû Ali el-Kâlî, el-Kâlî, Malazgirt.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetgemi04@gmail.com.

MÜŞTÂK BABA DİVANI'NDA HİKEMİ İZLER

Murat KEKLİK*

ÖZET

Müşâtâk Baba 1759 yılında Bitlis'te doğmuştur. Gerçek adı Muhammed Mustafa'dır. Ancak mahlas olarak kullandığı Müştâk ile şöhret sahibi olmuş, bütün şiirlerinde bu mahlası kullanmıştır. Müştâk Babanın yaşadığı yıllarda Muş, Bitlis ocaklık beyliğine bağlı bir nahiye konumundadır. Müştâk Baba hayatının büyük bölümünü Bitlis, Erzurum, İstanbul'da geçirmiştir. Devrinin iyi tahsil görmüş bir mutasavvıfı olmakla beraber aynı zamanda hafız, kurra, şair, hattat ve müzik âlimi idi. Kadirilik üzerine aldığı terbiyeden sonra Bağdat'ta kendisine Nakîbu'l Eşrâf tarafından hilâfet ayrıca bir alem ile kırk derviş verilmiştir. Kâdirî tarikatı içine Müştâkiyye şubesini kurduktan sonra 1831 yılında Muş'ta suikaste uğrayarak şehit edilmiştir. Müştâk Baba seyahatlere çıkmış birçok şehir ve ülkeyi ziyaret etmiş halkı aydınlatmıştır. Etkili konuşma gücü çevresindekileri hayrete düşüren hallerine binaen Şeyhül Mütelayyirin lakabıyla anılmıştır. Çoğunluğu Bitlis, Muş, Erzurum olmak üzere kendisine biat eden dervişlerinin sayısı iki yüz bine ulaşmıştır. Müştâk Baba divanı mensubu bulunduğu edebi mahfil içinde Şeyh Galib ve Seyid Mehmed Pertev Efendi divanlarından sonra en büyük divandır. İlahi aşk neşvesiyle yazılan divandaki şiirler ağırlıklı olarak tasavvufî mahiyettedir. Şiirlerin tasavvufî yönü çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Müştâk Baba tasavvufî açıdan dünya hayatının gelip geçiciliğinden bahsetmiş şiirlerinde de yaşadığı çağın huzursuzluk ve güvensizli-

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetgemi04@gmail.com.

ğine karşı halkı uyarmış, öğütler vermiştir. Şair, şeyh ve bilge kişiliğiyle sosyal olayları, dönemin yozlaşmış birtakım müesseselerini tasavvufî anlayış çerçevesinde değerlendirmiştir. Çalışmada Müştâk Baba'nın hayatı ve kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. Divan'ı taranarak hikemi nitelikteki beyitler tespit edilmiştir. Beyitlerden hareketle bir şeyhin gözünden dönemin insan ve toplum hayatına dair izlerin gösterilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müştâk Baba, Divan, Hikemî, Tasavvuf.

MUŞ İLİ ÖRNEĞİNDE KADININ TOPLUMSAL KONUMU

Atik ASLAN* - Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ**

ÖZET

Kadının toplumsal konumunun zayıf olması tüm dünyada tartışılan temel problemlerden biridir. Bu çalışma, ulusal ve uluslararası çeşitli gelişmişlik endekslerindeki verilere göre Türkiye'nin en az gelişmiş illerinden biri olarak kabul edilen Muş'ta kadının toplumsal konumunu eleştirel bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Kadın çalışmaları konusundaki literatür ve bölge koşulları dikkate alınarak Muş İli örneğinde kadının toplumsal konumu analiz edilmiştir. Çalışmada cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklandığı düşünülen ekonomik sorunlar, kadınlara yönelik uygulanan şiddet, karar alma süreçlerine dâhil edilmeme, erken yaşta evlilikler, mirastan mahrum bırakılma, eğitim hakkından yeterince yararlanamama gibi temel toplumsal sorunlar üzerinde durulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla, il merkezinde faaliyet gösteren çeşitli sivil toplum kuruluşlarının üyeleriyle, kamu kurumlarının ilgili birimlerinde çalışan kişilerle görüşülmüştür. Görüşmeler yoluyla elde edilen verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma grubu oluşturulurken, kadının toplumsal konumunun anlaşılmasında yararlı olabileceği düşünülen katılımcılara ulaşmayı sağlayabilecek olan amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada, nitel verilerden yararlanılarak derinlemesine betimleme ve yorumlamalarda bulunulmuştur. Katılımcıların çoğunluğunun kadının

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, a.aslan@alparslan.edu.tr.

** Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, a.altintas@alparslan.edu.tr.

toplumsal konumu konusunda olumsuz birtakım tutumlara sahip oldukları gözlemlenmiştir. Kadının toplumsal konumunun güçlendirilmesi konusunda yapılan çalışmaların oldukça yetersiz olduğuna dair genel bir kanı tespit edilmiştir. Bu bağlamda kadının toplumsal konumunu güçlendirecek politikaların geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muş, Kadının Toplumsal Konumu, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği.

SOCIAL POSITION OF WOMEN IN MUS PROVINCE

ABSTRACT

The relatively weak social position of women is considered as one of the fundamental problems being discussed all over the world. This study aims to critically examine the social position of women in Mus province, which is accepted as one of Turkey's least developed provinces according to the various national and international development indexes. This study focuses on fundamental social problems supposed to stem from gender inequality such as violence against women, not being included in decision-making processes, early marriage/child marriage, disinheritance, not being able to benefit from the right to education in order to contribute to the literature of improving the social position of women. In Mus city center, through the semi-structured interview form, members of various non-governmental organizations and people working at relevant departments of public institutions were interviewed. A content analysis technique was used to analyze the data obtained through interviews. While creating a research group, a purposive sampling method was used in order to gain more information about social position of women by assuring to reach participants who may provide information about the subject. In this study, in-depth description and interpretation were applied using qualitative data. It has been observed that the majority of participants have negative attitudes about the social position of women. It has been found that there is common opinion about inadequacy of the studies on strengthening the social position of women. In this context, it is proposed to develop policies to strengthen the social position of women.

Key Words: Mus Province, Social Position of Women, Social Inequality and Gender.

YOKSULLUK OLGUSU VE EKONOMİK POLİTİKALAR IŞIĞINDA KADIN: MUŞ ÖRNEĞİ

Zeynep Müjde SAKAR*

ÖZET

Yoksulluk terimi, belirli bir gelir seviyesinin altında kalanlar için kullanılan bir kavram olmakla birlikte daha çok yeterli gelire sahip olamayan ve dolayısı ile tüketim harcamaları gerçekleştiremeyen bireylerin yoksunluk durumunu ifade eden olgusal bir kavramdır. Üretimin her aşamasına aktif bir biçimde katılan kadınlar, kalkınmanın olanaklarından yeterli pay alamadıkları gibi, yoksullukta da dünyada en fazla etkilenen gruplar arasında yer almaktadırlar. İşsizliğin yaygın olduğu eğitim ve sağlık hizmetlerinin sınırlı ve dengesiz dağıldığı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanlardaki kadının durumu, konumu ve sorunları dikkat çekicidir.

Kırsal alandaki kadın için, üretim ve ev işlerinin birlikte yapılması, eğitim düzeyinin ve toplumsal statünün düşüklüğü, örgütlenmenin sağlanamaması, kısmi çalışma olanaklarının bulunmaması ve başta sosyal güvenlik olmak üzere çalışma yaşamı ile ilgili yasal mevzuattaki eksiklikler, önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu grup içerisinde kadınlar yüklenmek durumunda kaldıkları sorumluluklarından dolayı, daha da ağır koşullarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Yoksulluk küresel düzeyde görülen bir olgu olmasına rağmen, yoksulluğun yansıdığı alanı gözlemlemek ve bu gözlemi yerel düzeyde incelemek çok daha uygun olabilmektedir. Yoksulluğun

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, zeynep.sakar@gmail.com.

yaratmış olduğu etki ancak yerel düzeydeki gözlemler ve araştırmalar ile anlaşılabilir. Dolayısıyla yoksulluğu bir bütün olarak açıklamaya çalışırken kadın yoksulluğu gibi faktörleri göz önüne alarak araştırma yapmak bütüncül bir yapının anahtarı olacaktır.

Muş ili bu kapsamda değerlendirildiğinde önemli örneklerden birini oluşturmaktadır. Ekonomik olanakları yetersiz olan Muş ilinde kentleşme oranı çok düşük olmakla birlikte kırsal kesimde yaşayan kişi sayısının fazla olduğu görülmektedir. Böylece bu çalışma ile günümüzde en önemli gündem maddelerinden birini teşkil eden yoksulluk ve yoksulluktan en çok etkilenen gruplardan biri olan kadınların Muş ilindeki yoksulluk kavramını ve ekonomik mücadelesini çeşitli yönleriyle irdelemek ve yoksullukla mücadele politikaları kapsamında değerlendirmeler yapmak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Ekonomi, Kadın, Politika, Muş.

WOMAN IN THE CONSIDERATION OF THE FACT OF POVERTY AND ECONOMIC POLICIES: MUŞ CASE

ABSTRACT

Although the term of poverty is used for those who remain under a particular income level, it rather refers to a factual concept that states the condition deprivation for the individuals who cannot afford adequate income and consequently unable to realize consumption expenditures. Women, who participate actively into each stage of production, cannot adequately benefit from the general development as well as being among the most affected groups in the world in terms of poverty. In the less developed or developing countries, the condition, position and problems of women in rural areas are striking where unemployment is widespread; the service of education and sanitation is restricted and non-proportionally distributed.

For the women in the rural areas, making production and carrying out houseworks simultaneously, inferiority of the level of education and social status, inability in the organization, lack of part-time opportunities and the short-comings in the legal regulations in the working life primarily in social security come to the fore as vital problems. The women in this group face harder conditions for the responsibilities they are bound to undertake.

Although poverty has been recognized as a global fact, observing the location that poverty influences and examining the observations in rural level may become more appropriate. The impact that poverty creates can only be understood by the observations and researches carried out in local level. Accordingly, while trying to explain poverty in its totality, carrying out researches by taking into the consideration of such variables as woman poverty is going to be a key in the holistic construction.

Evaluated within this scope, the province of Muş stands out to be one of the significant cases. Despite the urbanization rate is extremely low in Muş, where economic opportunities are insufficient, the number of the people living in countryside is observed to be high. Through this study, therefore, the poverty, which nowadays occupies one of the most important matter of the agenda and the concept of poverty of women in Muş -one of the most vulnerable groups influenced by poverty- and their economic struggle are aimed to be examined by various perspectives and evaluate it within the context of the policies of struggle against poverty.

Key Words: Poverty, Economy, Woman, Policy, Muş.

TUİK VERİLERİNE GÖRE 1927-1950 DÖNEMİNDE MUŞ İLİNİN ÇEŞİTLİ PARAMETRELERE DAYALI DEMOGRAFİK YAPISI

Nursal KUMAŞ*

ÖZET

Türkiye’de ilk nüfus sayımı 1927 yılında gerçekleştirildi. Yeni kurulan cumhuriyetin geleceğe yönelik eğitim, sağlık, ekonomi vb. birçok alanda hedefler belirleyebilmesi açısından ilk nüfus sayımı büyük önem arz etmekteydi. Bununla beraber, ilk nüfus sayımı tecrübesizlikten kaynaklanan sıkıntılardan dolayı istenilen amacı gerçekleştiremediği düşünülerek 1935 yılında ikinci nüfus sayımı gerçekleştirildi. Bu tarihten sonra her beş yılda bir genel nüfus sayımı yapılması devlet politikası haline getirildi.

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Bitlis vilâyetine bağlı sancak merkezi konumunda olan Muş, Cumhuriyet Dönemi ile birlikte il merkezi statüsü kazandı. Bununla beraber, 1925 yılında bölgede çıkan Şeyh Sait İsyanı, hükümetin yeni bir idari yapılanmaya gitmesini gerektirdi. Söz konusu yapılanma neticesinde Muş, ilçe statüsüne indirilerek Bitlis iline bağlandı. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre; 10.324 kadın 11.090 erkek olmak üzere toplam nüfusu 21.414’tü. Cumhuriyet yönetimi 1929 yılında yeniden bir idari teşkilatlanmaya giderek Muş’u tekrar il merkezi yaptı ve çevre ilçelerden bir kısmını Muş’a bağladı. 1935 yılında Muş; Sason, Solhan ve Varto ilçelerinden oluşmaktaydı ve toplam nüfusu 143.899’du. 1940 yılında Muş’a; Bulanık, Malazgirt ve Varto ilçeleri bağlanarak idari yapılanmaya son şekli verildi. Bu tarihte şehrin toplam nüfusu

---

*Öğr. Gör. Dr., Uludağ Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, kumasnursal16@gmail.com.

73.939'du. 1945 yılında toplam nüfus 82.699; 1950 yılında da 107.286'dır. Nüfus verilerinden anlaşıldığına göre; şehrin toplam nüfusu 1940-1950 döneminde sürekli artış göstermiştir. Nüfus sayımı verilerinden; ekonomi ve eğitim alanındaki istatistiklere de ulaşılmaktadır. Buna göre; Muş'ta işgücünün ağırlıklı olarak tarımsal karakterli olduğu görülmektedir. 1935 yılı verilerine göre şehir genelinde okuma yazma bilenlerin oranı yaklaşık %4'tür. İdari taksimatın değişmesi ve toplam nüfusun yarı yarıya azalmasına karşın, 1945 yılı verilerine göre şehir genelinde okuma yazma bilenlerin oranı yaklaşık %6 oranıyla oldukça düşük düzeyde kalmıştır.

Bu çalışmada; 1927,1935, 1940, 1945 ve 1950 yıllarına ait TUİK verilerinden elde edilmiş olan genel nüfus sayımı verileri incelenmiştir. Çalışmada Muş iline ait şehir ve köy nüfusları, nüfus yoğunlukları, cinsiyete dayalı nüfus verileri, yaş grupları, muhtarlık sayısı, engelli nüfus miktarı, medeni hal, il genelinde konuşulan diller, doğum yeri, il genelinde mensup olunan dinler, okuma-yazma oranı, tabiiyet, meslek grupları vb. birçok alanda belirlenmiş olan veriler tablolar aracılığıyla metne aktarılmış ve yıl bazında yorumlanmıştır. Şehrin idari taksimatında yaşanan değişiklikler dikkate alınarak 1940-1950 dönemi tablolaştırılarak verilerin değişim düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muş, Muş Demografik Yapı, Muş İdari Yapı, Cumhuriyet Dönemi Muş, Muş Eğitim İstatistikleri, Muş İline Ait Çeşitli Veriler.

**THE DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF MUŞ IN THE 1927-
1950 PERIOD BASED ON VARIOUS PARAMETERS
ACCORDING TO THE TSI DATA**

ABSTRACT

In Turkey, the first population census was conducted in 1927. It was of great importance in that it enabled the newly-founded Republic to be able to set targets for the future in many areas such as education, health, economy, etc. However, due to some problems arising from the lack of experience, the first population census could not reach its aim and, hence, the second population census was conducted in 1935. After this date, carrying out a general population census every five years was made a state policy.

Muş, which was the sanjak center connected to the province of Bitlis in the last periods of the Ottoman State, gained the provincial center status together with the Republican Period. However, the Sheikh Said Rebellion breaking out in the region in 1925 made the government adopt a new administrative structure. As a result of the mentioned structuring, Muş was decreased to the district status and connected to the province of Bitlis. According to the population census carried out in 1927, its total population was 21.414 (10.324 female and 11.090 male). The republican administration adopted a new administrative organization in 1929 and made Muş the provincial center once again and connected some of the neighboring districts to Muş. In 1935, Muş was composed of the districts of Sason, Solhan and Varto and its total population was 143.899. In 1940, the districts of Bulanık, Malazgirt and Varto were connected to Muş and its administrative structure was finalized. In that year, the total population of the city was 73.939. In 1945, the total population increased to 82.699 and in 1950, it increased to 107.286. As it is understood from the census data, the total population of the city continuously increased between the years of 1940-1950. From the census data, sta-

tistics about economy and education can be reached as well. According to this, it is seen that the workforce in Muş has mainly an agricultural character. According to the data belonging to the year of 1935, the literacy rate in the general of the city was 4%. Although the administrative division changed and the total population decreased by half, according to the data belonging to the year of 1945, the rate of literate people in the general of the city remained at rather low level with the rate of 6%.

In this study, the general population census data obtained from the TSI data belonging to the years of 1927, 1935, 1940, 1945 and 1950 were examined. In the study, the data determined in many fields such as the city and the village populations of Muş, the population densities, the census data based on gender, the age groups, the number of neighborhood units, the number of disabled people, the data related to marital status, the languages spoken in the general of the city, the data related to birthplaces, the religions in the general of the city, the literacy rate, the citizenship, the professional groups, etc. were transcribed into texts through tables and interpreted on the basis of years. By taking the changes in the administrative divisions of the city, the change levels of the data tried to be determined by tabulating the period of 1940-1950.

Key Words: Muş, Demographic Structure of Muş, Administrative Structure of Muş, Republican Period Muş, Muş Educational Statistics, Various Data Belonging to Muş.

KENTLEŞME SÜRECİNDE ÇOCUK VE KİMLİK ARAYIŞI: MUŞ ÖRNEĞİ

Mehmet Fatih IŞIK* - Raĥıan SAĞIN**

ÖZET

Sanayi devrimi sonrasında hızla gelişmeye başlayan kentleşme süreci beraberinde önemli boyutlara ulaşan ciddi sorunlara da yol açtı. Sosyo-psikolojik bir varlık olan insan bu hızlı gelişme karşısında büyük ŐaŐkınlıklar ve uyum problemleri yaŐadı. Gelişen ve büyüyen bu tablo karşısında insan, kimlik bunalımlarına daha sık ve yoğun bir şekilde maruz kaldı. Bu durum gün geçtikçe sosyal gruplarda ciddi boyutlara ulaşan davranış sapmalarına yol açtı.

Kimlik bunalımı ve davranıŐlarda meydana gelen sapmalar kırsal kesimler dahil özellikle metropol olarak tanımlanan sanayi kentlerinde daha yoğun olarak görüldü. Dolayısıyla bu hızlı gelişme, aile yapılarında parçalanmalara yol açarken, özellikle çocukların suça daha kolay bulaŐma eğilimlerine yol açtı. Yine bireyi kontrol etme mekanizmasının kentleşme sürecinde hızla zayıflamasıyla birlikte, çocukların suç iŐlemelerinin önüne geçmek neredeyse imkânsız bir hale geldi.

Burada saha çalışması yöntemiyle Muş'ta sokaklarda çeşitli Şeyler satarak para kazanan çocuklarla ve onların aileleriyle görüşülerek elde edilen bilgiler ışığında, bu çocukların suça bulaŐma ve zararlı maddeleri kullanma eğilimleri tespit edilecek ve ardından kentleşme ile ocuk ve kimlik arayışı arasındaki ilişkinin varlığı sorgulanacaktır.

---

* Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, mf.isik@alparslan.edu.tr.

** Felsefe Öğrencisi, Muş Alparslan Üniversitesi.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Çocuk, Kimlik, Bunalım, Zararlı Alışkanlıklar, Suç.

CHILDREN IN THE PROCESS OF URBANIZATION AND QUEST FOR IDENTITY: THE CASE OF MUS

ABSTRACT

After the industrial revolution the rapid development of urbanization process also led to serious problems that have reached a significant size along with itself. Being a socio-psychological creature, humans experienced great surprise and adjustment problems in the face of these rapid developments. The human beings were exposed more frequently and intensively to the identity crisis in the face of this developing and growing table. This situation has led to the behavior deviations that reached serious proportions by the day in social groups.

Identity crisis and deviations that occurred in behavior have been seen in rural areas and especially more densely in the industrial cities defined as metropolitan. Therefore, while this rapid growth has led to fragmentation in the structure of family it has especially caused children's easier tendency of involvement in a crime. However, in the process of urbanization along with the rapidly weakening of the mechanism of the controlling the individual, it has become almost impossible to prevent children from committing crimes.

In the light of information obtained by interviewing children and their families who made money by selling various things on streets in Mus with the field study method, the tendency of these children to use suicide and harmful materials will be determined and then the existence of the relationship between urbanization and the search for children and identity will be questioned.

Key Words: Urbanization, Children, Identity, Depression, Harmful Habits, Crime.

MUŞ TÜRKÜLERİ VE AZERBAYCAN EL HAVALARINA POETİK BİR YAKLAŞIM

Tamilla ALİYEVA*

ÖZET

Anadolu'da Türküler, Azerbaycan'da el havaları her iki coğrafyada yaşayan halkın mühürüdür, desek yanılmayız. Halk edebiyatı araştırmacılarının tabirince desek, türkü ve el havaları ezgi ile söylenen nazım türüdür. Dünyaca ünlü halk bilimi üzere araştırmalara yapanlar Türkü sözünün menşeyini araştırmış, bu sözün nerden geldiğini ortaya koymuşlar. Anadolu'da Türkü denilen ve ezgiyle söylenen bu musiki türüne Azerbaycan'da el havası veya mahnı denilmektedir. Yani el havası veya mahnı türkü karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Anadolu'da türkü hakkında daha bir fikir vardır. Türkü sözü halk musikisi eserlerinin tümü anlaşılmaktadır. Araştırmacıların fikrince, halen Anadolu'da 300 civarında Azerbaycan halk mahnısı icra edilmektedir. Anadolu'nun her tarafında yöreye mahsus türküler vardır. Bu türkülerde çeşitli konular ele alınmıştır. Bunların içinde Muş yöresindeki türküler özellikle seçilmektedir. Bildiğimiz gibi, doğuda her taşın, kayanın altında bir güzel türkü vardır ve türküyü ifa eden ses vardır. Azerbaycan'da da öyledir. Özellikle, coğrafi mekilisi Muş'a yakın olan, doğası, örf âdeti Muş'a çok benzeyen Karabağ'da da Muş türkülerine benzeyen el havaları vardır. Onu da bilmek lazımdır ki, hem türkülerin, hem de el havalarının bazılarının tarihî yönden bir olayla bağlılığı veya efsanesi, hikâyesi vardır. Onları bir

---

* Prof. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, t.aliyeva@gmail.com.

birinden ayrı düşünmek mümkünsüzdür. Örneğin; meşhur Muş türküsünün içinde acılı tarihimiz, savaşın insanların başına getirdiği felaket kendine yer bulmuştur. Veya Azerbaycan'ın Apardı Seller Sara'nı adlı el havasında güzel gelin Sara'nın başına gelen facia anlatılmaktadır. Makalede genel olarak Azerbaycan el havalarını Muş türküleriyle kıyaslayacak, onların konularını, dil ve üslup özelliklerinden söz açılacaktır. Öncelikle, her iki yörenin türkü ve el havalarındaki konuları dile getirecek, örneğin, aşk, özlem, yiğitlik, ölüm, hasret, varan, toplum, din, zamandan yakınma, doğa vs. Bundan sonra türkü ve el havalarındaki mecazlardan, mecazların çeşitli türlerinden, folklor örneklerinden, leksik vahitlerden konuşulacak, metinlerden örnekler sunulacaktır. Örnekleri üzerinde çalışmalar zamanı hem teorik edebiyattan istifade edilecektir. Konuyla ilgili Türkiye ve Azerbaycan'da yayımlanmış teorik kitaplardan istifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Muş, Türkü, Azerbaycan, El Havası, Poetik Yaklaşım, Benzerlikler, Farklılıklar.

A POETIC APPROACH TO MUŞ FOLK SONGS AND AZERBAIJAN “EL HAVASI” SONGS

ABSTRACT

It would not be wrong to say that “türkü” songs in Anatolia and “el havası” songs in Azerbaijan are like the reflection of people living in both regions. According to the definition of folk literature researchers, türkü and el havası songs are kinds of poetry which are read with melody. Famous researchers conducting studies over folklore have searched the origin of the word türkü, and revealed how this word came. The music type called türkü and sung in melody in Anatolia is called el havası or mahnı in Azerbaijan. In other words, the words el havası and mahnı correspond to the word türkü.

In Anatolia, türkü has a wide meaning. The word türkü stands for all folk music works. According to researchers, around 300 Azerbaijan mahnı songs are still being sung in Anatolia. There are different türkü songs that are specific to each region all over Anatolia, and different topics are included in these songs. Among these songs, the türkü songs in Muş region are particularly selected. As we know, there is a beautiful türkü song and a beautiful voice singing türkü song in every corner of the East. It is the same in Azerbaijan. Especially in Karabakh the geographic location of which is close to Muş and the nature, manners and customs of which resemble Muş, there are el havası songs in Karabakh resembling Muş türkü songs. It should be known that some of türkü songs and some of el havası songs have a connection with a historical event or they base on a legend or on a story. It is not possible to think them apart. For instance, our tragic history and the catastrophes of wars take part in the famous türkü “Muş Türküsü”, or in the el havası “Apardı Seller Sara’nı”, the disaster that the beautiful bride Sara witnessed is narrated. In the article, Azerbaijan el havası songs and Muş türkü songs will be compared in general, and their language and style will be discussed. First of all, the topics of türkü songs and el havası songs

of both regions will be revealed; for instance, love, longing, bravery, death, missing, society, religion, complaint of passing time, nature etc. Then, metaphors in türkü and el havası songs, different types of metaphors, folkloric examples and lexical unity will be discussed, and some examples from texts will be presented. The examples will be examined and the theoretical literature will be reviewed. The theoretical books about the subject published in Turkey and Azerbaijan will be referred as well.

Key Words: Muş, Türkü, Azerbaijan, El Havası, Poetic Approach, Similarities, Differences.

ANADOLU'DA ÇÖZÜLEN MADDİ KÜLTÜRÜN BİR UNSURU “ISINMA, PIŞİRME VE TOPLANMA YERİ TANDIR KÜLTÜRÜ”NÜN MUŞ VE İÇİNDE OLDUĞU BÖLGELERDE SÜRDÜRÜLME VE YENİDEN ÜRETİLME PRATİKLERİ

Gülcan SEÇKİN*

ÖZET

Anadolu'da pek çok bölgede, özellikle kırsal bölgelerde, köylerde doğal bir ekonomide yaşanan hayatın üretiminde köylü genellikle hem ürünü, hem de ürünü üreten aletleri, düzenekleri, yapıları ve bütün bunların mekânlarını üretmek durumunda olmuştur. Kırsal coğrafyada kendisini ürettiği gündelik yaşamında yemek, ısınma gibi temel yaşamsal gereksinimleri karşılayabilmek için çözümler üretmiştir. Özellikle, Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu ve İç Anadolu'da kendi ekmeğinin buğdayını, ununu, mayasını üretmiş, hamurunu hazırlamış, kendi ürettiği pişirme-ısınma yapı ve mekânı tandırlarda, kendi ekmeklerini, yemeklerini pişirmiş, aynı zamanda bu mekânları ısınma yeri olarak da kullanmıştır. Sınırlı ekonomik koşullar içinde ekonomik bulduğu bu geleneksel ekmek, yemek pişirme biçimlerini, yapılarını korumuştur. Bu bildiride Muş ve yöresinde, kırsal bölgelerde kısıtlayıcı ekonomik koşullar içinde, tandır kültürünün ekmek pişirmek amacıyla, hem ekonomik olduğu için hem de geleneksel bir lezzet kaynağı olarak görüldüğü için hâlâ devam ettirildiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca bölgede il merkezlerine ve ilçelere göç edenlerin, Batı illerine göç edenlerin bu kültürü aileleri için sürdürmenin yanı sıra küçük gelir elde etme ya da ana iş edinerek ticari işletmenin konusu bir tüketim ürününe dönüştürme sürecinin yaşandığı üzerinde durulmaktadır. Yemek endüstrisinin

---

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, gcansn@gmail.com.

tandır, tandır ekmeğini, yemeklerini tüketim nesnesi olarak sunmaya yöneldiği üzerinde durulmaktadır. Tandırın ekmeğin üretiminin yanı sıra ısıtma işlevine duyulan nostalji ile işletmelerce turistik ve ticari amaçlarla canlandırıldığı, kültürü yaşatma yaklaşımıyla da pazarlandığı ortaya çıkmaktadır. Bu kültürün, geleneksel ve modern gündelik yaşam içinde nasıl sürdürüldüğü ve canlandırıldığı betimlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maddi Kültür, Tandır Kültürü, Gündelik Yaşam, Metalaşma, Yerel Kültür, Muş.

**A PART OF OLD TRADITIONAL MATERIAL CULTURE:
USING AND REPRODUCING "TANDOOR" AS A WARMING,
COOKING AND MEETING PLACE IN THE CITY OF MUŞ
AND PROVINCES NEARBY**

ABSTRACT

In many parts of Anatolia, especially in rural areas, in the production of life that lives in a natural economy in the villages, the villagers usually have to produce both the product and the tools that produce the product, their mechanisms, their structures, and all of them. In the rural geography peoples have produced solutions to meet basic vital requirements such as cooking, heating in their everyday life. Especially in Eastern Anatolia, South Eastern Anatolia and Central Anatolia, women cooked their own bread, meals, and also used them as a warming place, producing their own bread's wheat, flour, and yeast, preparing in tandoor producing their own cooking-warming structure. This traditional bread, which it finds economical in limited economic conditions, protected its cooking patterns and structures. In this essay it is claimed that this tradition has been maintained in eastern, south provinces, and locals in rural areas under restrictive economic conditions, because it is both economical and a traditional source of flavor for the purpose of baking bread of the tandoor culture. It has also been emphasized that those who migrate to the provincial centers and to the provinces of the region migrate to the Western illusions while continuing to cultivate this culture for their families, as well as the process of making small income or converting the main business into a commercial product. It is emphasized that the food industry is going to present the tandoor, the tandoor bread, the food as a consumption object. The nostalgia with the tandoor heating function is also marketed with cultural and livelihood approach. This culture has been tried to be portrayed as being maintained and revived in traditional and modern everyday life.

Key Words: Material Culture, the Culture of Tandoor, Everyday Life, Commodification, City of Muş, Local Culture, the Traditional Cultures of Anatolia.

MUŞ TÜRKÜLERİNDE SÖZ VARLIĞI VE BUNA HALKBİLİMSEL YAKLAŞIM

Rezan KARAKAŞ* - Erhan AKIN**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Muş türkülerinde yer alan söz varlığı unsurlarını tespit etmek ve bunlara halkbilimsel açıdan bakarak halkbilimi ile ilgili olan sözleri ayrı ayrı ele alıp örneklendirmektir. Bu taramayla birlikte Muş türkülerinin söz varlığı açısından zenginliği tespit edilirken diğer taraftan da söz varlığına halkbilimsel açıdan bakılmıştır. Muş türkülerinin Türkçenin söz varlığı zenginliğinden yeteri kadar faydalandığı görülmüş ve halk kültürü unsurları ile bu söz varlığının zenginleştirildiği tespit edilmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bu yolla çalışmanın hedefleri ışığında konu ile ilgili verilerin yer aldığı yazılı ya da işitsel-görsel kaynaklar incelenip değerlendirilebilir. Bu teknikle Muş türküleri söz varlığı ve halk bilimi unsurları açısından ele alınıp incelenmiş ve elde edilen veriler içerik analizi yoluyla değerlendirilmiştir.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar şunlardır: Muş türkülerinde söz varlığı tespit edilerek en çok kullanılan söz varlığı unsurunu deyimler olduğu görülmüştür. İnceleme sonucunda 21 farklı deyime rastlanmıştır. Çalışmada dikkat çeken sonuçlardan bir tanesi de Muş türkülerinde tıp terimleri ile ilgili söz varlığı unsurlarının çeşitliliğinin çok olmasıdır. Çalışmada elde edilen diğer bir sonuç ise Muş türkülerinde ütopik ya da ulaşılmaz olan hayvanlardan çok at, kuş, baykuş

---

* Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, rezankarakas@hotmail.com.

** Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, erhanakin49@hotmail.com.

gibi insanoğlunun doğal yaşamı boyunca karşılaştığı veya kullandığı hayvanlara yer verildiği sonucudur. Çalışmanın sonuçlarından hareketle çalışma alanı ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muş Türküleri, Söz Varlığı, Halkbilimi, İnceleme.

TÜRK KÜLTÜRÜNDEKİ MİTOLOJİK SEMBOLLERDE YER ALAN HAYVAN KÜLTÜNÜN MUŞ EL SANATLARINA YANSIMASI

Gonca Hülya YAYAN* - Ezgi DENİZASLANI**

ÖZET

Tarihte her millet, kültürlerini, hayat tarzlarını, millî ve manevi bütün değerlerini nesilden nesle aktararak canlılıklarını devam ettirmişlerdir. Geçmişte yaşanan bu pek çok olgu, milletlerin geleceğine de şekillendirmiştir. Bu olgular arasında yer alan mitolojilerde oldukça önemli bir yere sahiptirler Türk mitolojisi de Türk sanatında olduğu gibi, Orta ve İç Asya'daki paleolitik devirlerden beri gelişen bozkır kültürüyle beraber harmanlanmıştır. Yeniden biçimlenerek proto-Türklerce farklı bir bütün haline getirilmiştir. Böylece ortaya çıkan bir oluşum sürecine de neden olmuşlardır. Bu bakımdan Türklerden önceki devrelerin mitolojik karakterlerini oluşturan unsurlardan arkeoloji ve sanat tarihinde olduğu gibi Türk mitolojisi için de önem taşımaktadır.

Bilindiği gibi milletlerin masala dönüşen efsanevi hikâyeleri, mitolojilerden oluşturmaktadır. Ayrıca toplumların yaşayış ve inançlarına ait belgelerde, bu mitolojilerde yer almaktadır. Mitolojilerdeki mit ve semboller ile de, dünyanın ve hayatın kökeni, tabiat olayları, tanrılar, efsanevi kahramanlar ve ruhlar hakkındaki bilgiler bize verilmektedir. Kısaca söylemek gerekirse mitler, insanların en eski tasavvur ve düşüncelerine ait soruların cevaplarını bize açıklamaktadır.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi, yayangonca@gmail.com.

** Sanatta Yeterlilik Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, ezgidenizaslan@gmail.com.

Günümüze ise sözlü kültür olarak ulaşan bu mitler ve semboller, yeni dil, din ve kültür çevrelerinin etkisiyle de, kısmen değişikliğe uğramışlardır. Ama temel özelliklerini de korumuşlardır. Günümüzde de pek çok sanatçıya ilham kaynağına da olmaya devam etmektedirler. Toplumların tarihsel geçmişine ait izleri içerisinde barındıran bu mitolojik semboller, sosyal çevrenin yapısıyla şekillenirken, toplumundaki sanatçılarla da geleceğe taşınmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında, gerçek olan ya da olmayan pek çok unsur bu sembollerle, sanatın objesi olabilmektedir. Bu mitolojik kültürlerdeki hayvan kültü de sıklıkla sanatın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Özellikle de İslamiyet'ten önceki dönemlerde Hun ve Uygur Türkleri kullandıkları halılarda aslan, geyik, at, sığır, dağ keçisi, koyun, horoz, kurt, boğa, kartal gibi figürlü bezemelere yer vermişlerdir (Kılıçkan, 2004, 40). Bu hayvan kütlerinin gizemli tortuları da sembollerle, Muş ilimizin el sanatlarında yaşamaya devam etmektedir. Muş'un pek çok yerinde işlenen oyalarda, el dokuması halılarında, kilimlerinde ve keçelerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadırlar. Bu bakımdan; insanoğlunun varoluşundan günümüze kadar gelen evrimleşme süreci içerisinde bu hayvan kültürünün hala Muş ilimizde de devam ediyor olması sevindiricidir.

Konumuz itibariyle Muş ilimizde yer alan el sanatlarındaki mitolojik sembollerdeki hayvan kültürünü oyalarda, dokumalarda ve keçelerde incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Muş, Mitolojik Semboller, El Sanatları, Yansımalar.

**REFLECTIONS OF ANIMAL CULT THAT APPEAR ON
MYTHOLOGIC SYMBOLS IN TURKISH CULTURE ON MUS
HANDICRAFTS**

ABSTRACT

Every nation maintains their livelihood by transferring their culture, life style, national and moral values from one generation to another. Many events that were experienced in the past also shaped the nation`s future. Mythologies which are among those events have a significant role. Turkish mythology like Turkish art blended with steppe culture which developed since Paleolithic periods in the middle and inner Asia. It was reshaped and became a different and made one complete piece by proto-Turks. The elements forming this one complete piece are important for Turkish mythology along with archeology and history of art.

As it is known, legendary stories of nations are formed by mythology. Additionally, mythology takes place in document of the societies regarding lifestyle and beliefs. Myths and symbols in mythology provide us with information about source of life and earth, natural events, gods, legendary heroes and souls. In short, mythology reveals us answers to questions that belong to the oldest imagination and ideas of people.

Today those myths and symbols that reached us as a part of oral culture slightly changed with the effects of new language, religion and culture environments. However, they kept their primary characteristics. Still today they continue to be a source of inspiration for many artists. While these mythologic symbols sheltering traces of the past are shaped with the structure of the social environment, they are transferred to future by artists in their societies. In this respect, many real or unreal elements may become object of the art with those myths and symbols. Animal cult in those mythologic cultures comes face to face with us frequently on every field of art. Mysterious residues of those animal cults continue to dwell on hand arts of Mus city.

They appear on embroidery, handmade carpets, rugs, mats that are made in many parts of Mus. For that reason, it is pleasing to see that during the evolving process of the humankind from its first existence to today animal cult is still being used in Mus. Within the scope of our article we will try to examine animal cult in mythologic symbols used in hand weavings, felts and laces in city of Mus.

Key Words: Muş, Mythologic Symbols, Art of Hand, Reflections.

1953-1960 DÖNEMİ'NDE DEMOKRAT PARTİ SİYASET VE İCRAATININ MUŞ YEREL BASININDAKİ YANSIMALARI: MUŞ ALTINOVA GAZETESİ ÖRNEĞİ

Fadime TOSİK DİNÇ*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin çöküşü dönemi ortaya çıkmış olan Türk basını özellikle taşrada matbaanın ve kâğıdın pahalı olması, gazetecilik mesleğinin henüz yeni yeni ortaya çıkması, okuryazar sayısının az olması gibi nedenler yüzünden yaygınlaşamamıştır. Bu durumlar Türkiye Cumhuriyeti'nin tek partili döneminde de devam ettiği için küçük bir taşra şehri olan Muş'ta hem Osmanlı Devleti, hem Cumhuriyet'in ilk 30 yılında gazete çıkarılmamıştır. Muş'ta gazete çıkarma adına yapılan ilk teşebbüs 1952 yılının sonunda "Muş gazetesi" ismiyle bir gazetenin çıkarılmasıyla yapılmış ancak şehirde bir matbaanın olmaması sebebiyle gazete ilk sayısından sonra yayım hayatına devam edememiştir. Muş'ta ikinci gazete teşebbüsü Demokrat Parti'nin şehirdeki yöneticilerinden Vahdettin Toplu tarafından 1953 yılının başında yapılmış ve "Muş Altınova" isimli bir gazete çıkarılmıştır. Gazete şehirde bir matbaanın kurulması üzerine uzun ömürlü olacak ve 1961 yılı sonuna kadar yayım hayatına devam edecektir. Demokrat Parti'nin Muş'taki propaganda aracı olan gazete iktidarın ülkede ve Muş'ta yaptıklarını, halka propagandist yöntemlerle sunmuştur. Bu tarafgirliğini 27 Mayıs askerî darbesine kadar da sürdürmüştür.

Bu çalışmada Muş'ta Muş Altınova gazetesinin Demokrat Parti'nin siyaset ve icraatlarını Muş halkına nasıl yansıttığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla Muş Altınova gazetesinin 5 Ocak

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, f.tosikdinc@alparslan.edu.tr.

1953-27 Mayıs 1960 tarihleri arasındaki nüshaları taranmış olup Demokrat Parti'nin siyaset ve icraatı ilgili manşetler, yazılar incelenmiş ve gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muş, Yerel Basın, Muş Altınova Gazetesi, Demokrat Parti.

**THE REFLECTIONS OF DEMOCRAT PARTY'S POLICIES AND
ACTIONS ON THE LOCAL PRESS OF MUŞ PROVINCE
BETWEEN 1953-1960: THE EXAMPLE OF MUŞ ALTINOVA
NEWSPAPER**

ABSTRACT

The Turkish press which first showed up in the collapse of Ottoman Empire has not become widespread especially because of the price of printing press and paper, the fact that the journalism has just emerged as a profession and the literacy level was so low. These situations went on in the single-party period of the Republic of Turkey and no newspapers were published in Ottoman Empire period and in the first 30 years of Republic of Turkey in Muş, a small provincial town. At the end of 1952, the first attempt of newspaper publishing in Muş was made with the publication of a newspaper named "Muş Newspaper" but it could not continue its publishing life after the first issue due to the lack of a printing press in the city. In Muş, the second newspaper initiative was made by Vahdettin Toplu, one of the administrators of the Democratic Party in the city, at the beginning of 1953 and a newspaper named "Muş Altinova" was published. The newspaper had a long life on the foundation of a printing press in the city and continued its publication life until the end of 1961. The newspaper, the propaganda tool of the Democratic Party in Muş, presented what they did in the country and in Muş in public with propagandistic methods. This support continued to the military coup of May 27,

In this study it was aimed to show how the Muş Altinova newspaper in Muş reflects the politics and actions of the Democratic Party to the people of Muş. For this purpose, the copies of the Muş Altinova newspaper between January 5, 1953 and May 27, 1960 were scanned and the headlines and texts of the Democratic Party's politics and performance were examined and necessary assessments were made.

Key Words: Muş, Local Media, Muş Altinova Newspaper, Democrat Party.

CUMHURİYETİN ANADOLU'DA MODERNLEŞME ATILIMLARI: MALAZGİRT VE BULANIK HALKEVLERİ ÖRNEĞİ

Mehmet ÖZALPER*

ÖZET

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının devamında elde edilen bağımsızlığın sağlam bir zemine oturtulması için milletin tamamen yönetime dâhil edilmesi hedeflenmiştir. Diğer taraftan kültürel ve bilimsel kalkınmanın gerçekleşmesi adına yeni devletin temel gayesi olarak, Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği üzere “*Muasır Medeniyetler Seviyesine Ulaşmak*” için çok büyük çaba harcanmıştır. Yeni açılan eğitim kurumları, genç neslin yetiştirilmesi adına çalışmaktaydı. Ancak bir diğer mesele kültürel ve bilimsel ilerlemeyi özellikle toplumun tamamına yaymaktı. Bu hareketin icra edilmesinde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri de devletin içerisine düştüğü en güç durumlarda Türk milletinin ayrışmasını engelleme- bilmek için toplumun tamamına millî bir şuurun kazandırılmasıydı.

Hedeflenen bu amaçlara ulaşılabilmesi adına Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Halkevleri açılmıştır. Türk inkılâbının toplumun bütün kesimleri tarafından özümsemesi, sosyal hayata tamamen uygulanması çalışmaları halkevlerinde başlamıştır. Halkevlerinin çalışmalarının ulaşamadığı yerlere ise Halkodaları açılmak suretiyle bütün vatandaşlar bu faaliyet içerisine dâhil edilmişlerdir.

Bu çalışmamızda, Doğu Anadolu'nun önemli bir ili olan Muş'un büyük ilçeleri, Bulanık ve Malazgirt'te kurulan halkevi ve halkodası,

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, m.ozalper@alparslan.edu.tr.

kuruluşları, faaliyetleri, sahip oldukları imkânlar, halkın bu kurumlara bakış açısı, yönleriyle değerlendirilecektir. Çalışmamızı gerçekleştirirken özellikle halkevlerinin kuruluş sürecine değindikten sonra bahsi geçen iki ilçenin sosyal, ekonomik ve kültürel durumları ile alakalı bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muş, Halkevi, Malazgirt, Bulanık, Modernleşme, Eğitim.

**MODERNIZATION ATTEMPTS OF THE REPUBLIC IN
ANATOLIA: THE CASE OF MALAZGIRT AND BULANIK
HALKEVLERİ (PUBLIC HOUSES)**

ABSTRACT

It was aimed that the nation should be fully involved in the administration in order to put the independence gained in the succession of the War of Independence on a solid ground. On the other hand, in the name of realization of cultural and scientific development, as the fundamental principle of the new state, as Mustafa Kemal Atatürk pointed out, a great effort has been made to "reach the level of extraordinary civilizations". The newly established educational institutions were working on the training of new generation. Yet another issue is spreading cultural and scientific progress, especially to the whole of society. One of the most important points to be taken into consideration in this exercise was to give the whole society a national consciousness in order to prevent the Turkish nation from separating in the most difficult situations that the state had fallen into.

People's Houses were opened under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk in order to reach these aimed targets. The Turkish revolution is being absorbed by the entire nation, the social life is fully implemented and studies have begun in the villages.

In this study, the big cities of Muş, an important province of Eastern Anatolia, will be evaluated with respect to the activities of the people's house and the people's room, institutions, activities, material and spiritual facilities established in Bulanık and Malazgirt. It is aimed to give information related to the social, economic and cultural conditions of the said two districts especially by referring to the establishment process of the villages.

Key Words: Muş, People's House, Malazgirt, Bulanık, Modernization, Education.

MİLLÎ KİMLİK İNŞASINDA EDEBİYATIN İŞLEVİ VE MALAZGİRT EDEBİYATI

Turan GÜLER*

ÖZET

Sabit bir anlamı olmayıp pek çok farklı şekilde kullanılabilen kimlik kavramı; kelime anlamı olarak toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü olarak tanımlanır. Bu kimlikler arasında yer alan millî (ulus) kimlik kavramı ise bir milletin kendine özgü düşünüş ve yaşayış biçimi, dil, töre ve gelenekleri, toplumsal değer yargıları ve kuralları ile oluşan özellikler bütünü olarak somutlaştırılır. Yapı kurma, yapı yapma, kurma gibi anlamları içeren inşa fiili ise Arapça kökenli bir kelimedir. Kimlik ile birlikte ele alındığında toplumsal temelde ortak bir millî değer yaratmak, millî bir çatı oluşturmak gibi anlamlarda kullanılabilir. Bu inşa sürecinde kullanılan birçok farklı ideolojik devlet aygıtı arasında sanat ve özellikle de edebiyat ciddi bir işleve sahiptir. Bu süreçte hâkim güçler tarafından edebiyat; ideoloji oluşturma, ulusal tarih yazma, model insan oluşturma gibi çeşitli gayelerin gerçekleştirilmesi için kullanılan en önemli araçlardan biridir. Bildirimizde öncelikle millî kimliğin inşası süreci ve edebiyatın bu husustaki işlevine yer verildikten sonra, Malazgirt Zaferi'nin millî kimlik inşası sürecinde özellikle Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında Yahya Kemal Beyatlı'nın çeşitli şiirleri, Behçet Kemal Çağlar'ın "Malazgirt Destanı", Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Malazgirt Ululaması", Ziya Gökalp'in "Malazgirt Muharebesi" gibi şiir, tiyatro, roman gibi edebi türlerde nasıl ele alındığı konusu üzerinde durulacaktır.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, tuuranguler@hotmail.com.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Millî Kimlik, Edebiyatın İşlevi, Malazgirt.

**THE FUNCTION OF LITERATURE IN THE CONTEXT OF
NATIONAL IDENTITY BUILDING AND MALAZGİRT
LITERATURE**

ABSTRACT

Not having a fixed meaning and being able to be used in many different ways, the notion of identity is defined as the totality of the conditions which makes a person become a certain person having human-specific signs, qualities and characteristics as a social entity. The concept of national identity, taking place among these identities, is embodied as a whole with its own way of thinking and life style, language, customs and traditions, social values and rules. The verb "inşa" is an Arabic-based word meaning "to construct". When taken together with identity, it can be used with the meanings such as creating a common national value on a societal basis or forming a national roof. Among many different ideological state implements used in this construction process, art and especially literature have a serious function. In this process, literature used by dominant forces, is one of the most important tools for the realization of goals such as, creating ideologies, creating national history, creating model people. At first, the process of the construction of the national identity and the function of the literature in this context will be dealt with. Then, how Malazgirt Triumph was dealt with in literary genres such as poetry, theatre and novel especially during the construction of national identity will be examined and Post-Republican Turkish literary works such as various poems of Yahya Kemal Beyatlı, "Malazgirt Destanı" of Behçet Kemal Çağlar, "Malazgirt Ululaması" of Fazıl Hüsni will be examined in this context.

Key Words: Identity, National Identity, Function of Literature, Malazgirt.

MUŞ'UN KÜLTÜREL HAYATINA BİR BAKIŞ: MUŞ'TA YEREL GAZETECİLİĞİN İLK ÖRNEKLERİ

Ümit IŞIK* - Nevzat ERDOĞAN**

ÖZET

Toplumların yazılı belleklerinden birisi olan gazeteler, çıkarıldıkları döneme ışık tutan son derece önemli birer delildirler. Bu nedenle gazetelerin, geçmişi anlamamız ve yorumlamamız konusunda bizlere çok önemli bir katkısı olmaktadır. Gazeteler yaşanmış önemli olayları geçmişin şartları dâhilinde ele almamızı sağlamaktadır. Osmanlı'da basın, diğer ülkelerde olduğu gibi siyasal, sosyal ve ekonomik olaylar karşısında halk kitlesini aydınlatmak, kamuoyunu etkilemek yolunda, toplumca duyulan isteklerden doğmaz. Daha çok Osmanlı yönetim merkezinin yaptığı işleri halka duyurmak amacıyla, özel buyrukla ortaya çıkmıştır. Basının halkı aydınlatma, kamuoyunu etkileme niteliğini ise zamanla kazandığı görülmektedir. Osmanlı'da yayımlanan ilk Türkçe-Arapça gazete, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından 20 Kasım 1828'de Kahire'de çıkarılan Vakayi-i Mısriye gazetesidir. İlk Türkçe gazete ise 11 Kasım 1831'de yayımlanan Takvim-i Vakayi'dir. Türkiye'de basılan ilk gazete ile birlikte Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde de basın hayatı devam etmiştir. Kamuoyunun olaylardan haberdar olmasını sağlayan ve kültürel boşluğu dolduran gazeteler her dönemde önemli görevler üstlenmiştir. Bu görevin yerel gazeteler tarafından da üstlenildiği bilinmektedir. Yerel basının Muş örneğine baktığımızda karşımıza çıkan ilk yerel gazete Nazif Kurucu ve Talat Sungur tarafından 15 Aralık 1952

---

* Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü, u.isik@alparslan.edu.tr.

** Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Tarih Bölümü, n.erdogan@alparslan.edu.tr.

tarihinde yayın hayatına başlayan Muş Gazetesi'dir. Bununla birlikte 5 Ocak 1953 yılında yayın hayatına başlayan Muş Altınova Gazetesi ve 29 Ekim 1953 tarihinde Sait Çelikoğlu tarafından basılan Alpaslan İli Gazetesi Muş yerel basınının ilk örnekleridir. Muş'ta bu gazetele-
rin yanı sıra yayın hayatına başlayan diğer gazeteler sırasıyla şunlar-
dır: Muş'un Sesi (1954), İmtiyaz sahibinin Vahdettin Toplu'nun ol-
duğu, Yeni Zafer Gazetesi (1958-1961), A. Hadi Toplu ve İhsan Sa-
buncuoğlu tarafından çıkarılan, Şark Telgraf Gazetesi (1958-1983),
gazeteleri yerel gazetecilik konusunda Muş'a hizmet etmiştir. Bu ça-
lışma ile ana amacımız; Beyazıt kütüphanesinden nüshalarını temin
ettiğimiz gazeteler hakkında bilgi verip, Muş'taki yerel basın tarihine
ışık tutmak ve Muş'un o dönem kültürel hayatını bugüne taşımaktır.

Anahtar Kelimeler: Muş'ta Yerel Gazetecilik, Muş Gazetesi, Altı-
nova Gazetesi, Yeni Zafer Gazetesi, Şark Telgraf Gazetesi.

A LOOK AT THE CULTURAL LIFE OF MUŞ PROVINCE: THE LOCAL JOURNALISM IN MUŞ, ITS FIRST EXAMPLES AND REFLECTIONS

ABSTRACT

The newspapers, which are the written memories of the societies, are quite significant documents that shed light on their publishing period. Therefore, the newspapers contribute to our understanding of the past as well as its interpretation, and they allow us to approach the important events taken place in the past in those days' conditions. Unlike other countries, the press in our country does not arise from societal demands to enlighten the public and to influence their opinions in the face of political, social and economic events. On the contrary, it comes out with a special command in order to publicize the works done by the government, and it gains the property of enlightening the public and influencing their opinions in due course. The first Turkish newspaper known in today's Turkish borders was the *Takvim-i Vakayi* which was published on November 11, 1831. However, the first Turkish-Arabic newspaper published in the Ottoman territory was the *Vakayi-i Maisriye* which was issued in Cairo on November 20, 1828 by the Egyptian Governor *Kavalah Mehmet Ali Pasha*. Along with the first newspaper published in Turkey, the press life continued in Tanzimat and Constitutional periods. The newspapers that have made the public aware of the events and filled the cultural gap have played important roles in each and every period, and it is seen that the local newspapers take this task, as well. When we looked at the examples of the local press in Muş, the first local newspaper Nazif Kurucu and Talat Sungur, who started their publication life on 15 December 1952, was Muş Newspaper. Alpaslan İli Newspaper published by Sait Çelikoğlu on October 29, 1953 and Muş Altinova Newspaper, which started publishing on January 5, 1953, are the first examples of the local press. In addition to this newspaper, the other papers that were also published in Mus's Voice

(1954), Muş are as follows: *Yeni Zafer Gazetesi* (*The New Victory Newspaper* 1958-1961) which was licensed by Vahdettin Toplu; *Şark Telgraf Gazetesi* (*The East Telegraph Newspaper* 1958-1977) which was issued. All these newspapers contributed to the cultural life in Muş in terms of local journalism. By presenting the information about these local newspapers, the current study aims to shed light on the history of local press in Muş and to bring the cultural life of Muş in the past to the present day.

Key Words: Local Journalism in Mus, Mus Newspaper, Mus Altınova Newspaper, The East Telegraph Newspaper, The New Victory Newspaper.

AYRANCILAR'DA YAŞAYAN ÜÇTEPELİ TEREKEMELERİN AĞIZ DURUMU

Serpil ERSÖZ* - Zeliha TANIŞ**

ÖZET

Göç, sözlüklerde ekonomik, siyasi ve toplumsal sebeplerle bireylerin kalıcı olarak yaşamak için bir yerden başka bir yere taşınması olarak tanımlanır. Göç ile birlikte yalnızca kişiler değil, aynı zamanda onların taşıyıcısı olduğu kültür de yer değiştirir. Yer değiştirme, beraberinde kültür etkileşimini getirir. Eski kültür çevresi ile yeni girilen kültür dairesi iki yönlü olarak birbirini etkiler ve bunun sonucunda genellikle iki kültürden biri zayıflar ya da yeni ve farklı kültürel varyantlar ortaya çıkar.

Değişim, gelenek, görenek gibi kültür unsurlarının yanı sıra konuşma dilinde de kendini gösterir. Dildeki değişim, prestijli durumda olan dilin lehine işler. Ağızlar söz konusu olduğunda prestijli dil, standart varyanttır. Standart varyant, bir yazı diline sahip olan ülkede (devlet kurumları ya da televizyonlar gibi) resmî ortamlarda duyulan konuşma dilidir. Göç eden bireylerin dilindeki değişim yerel ağızdan standart varyanta doğrudur. Değişim birden değil, yavaş yavaş olur. Göç eden bireyler, öncelikle yalnızca *yerel ağız konusurudurlar*. Standart varyantın kullanımı daha sonra olur. Zamanla bazı yerel biçimler yerini tamamen standart varyantın unsurlarına bırakırken, bazı yerel ağız biçimleri değişime ısrarlı bir şekilde direnir. Bu noktada, konuşurların dilindeki dayanıklı ya da zayıf unsur-

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serpilerso@yaho.com.

** Öğrenci, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zelihataniscbu@gmail.com.

larından bahsedilir. Değişime direnen yerel ağız biçimleri o ağzın dayanıklı unsurları; değişimden çabuk etkilenen biçimleri ise o ağzın zayıf unsurlarını oluşturur. Değişim iki farklı şekilde olur: 1. Standart varyant unsuru bütünüyle kabul edilir, 2. Standart varyant unsuru kısmen kabul edilir. Birincisinde prestijli varyantın unsuru, yerel ağıza değiştirilmeden olduğu gibi kopya edilir. İkincisinde ise prestijli varyant unsurunun pek çok özelliğinden yalnızca biri ya da birkaçı kopyalanır. Böylece yerel ağız ve standart varyant arasında ara biçimler ortaya çıkar.

Bildiri, farklı zamanlarda Ayrancılar'a (Torbalı/İzmir) göç etmiş Üçtepelili (Bulanık/Muş) Terekemelerin ağızındaki bu değişimler üzerine odaklanmaktadır. Ayrancılar'da yaşayan Terekemelerin ağız durumu; göç etme süresi ve yaş değişkenleri esas alınarak incelenecektir. Konuşurların ağızında görülen değişimler, bugün Üçtepe köyünde (Bulanık/Muş) yaşayan Terekemelerin konuşma dili ile kıyaslanarak belirlenecektir. Bunun için eşzamanlı olarak iki farklı yerde derleme yapılacaktır. Ayrancılar'dan ve Üçtepeden yapılacak derlemeler yüzyüze gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ayrancılar, Üçtepe, Ağız İlişkisi, Terekeme, Türkiye Türkçesi Ağızları.

DIALECT SITUATION OF TEREKEME'S FROM ÜÇTEPE LIVING IN AYRANCILAR

ABSTRACT

Migration is defined in the dictionaries as the movement of individuals from one place to another in order to live permanently for economic, political and social reasons. With migration, not only the people but also the culture, which they carry, changes place. This movement brings the interaction of culture with it. The old cultural environment and the new cultural circle interact with each other in two ways and as a result, one of the two cultures usually weakens or new and different cultural variants arise.

In addition to cultural elements such as tradition and convention, change also asserts itself in the spoken language. The change in the language works in favor of the language that is more prestigious. The prestigious language is the standard variant when it comes to dialects. The standard variant is the spoken language heard in the official settings in a country that has a written language (such as government agencies or television). The change in the language of migrants is towards the standard variant from the native dialect. Change doesn't happen suddenly, but rather slowly. Migrated individuals primarily speak only the *native dialect*. The use of the standard variant happens later. In time, some native forms leave their places completely to the elements of the standard variant, while some native forms resist insistently. At this point, the durable or weak elements in the language of the speakers are mentioned. Native dialect forms resisting the change are durable elements of that dialect; the forms that are quickly affected by change constitute the weak elements of that dialect. The change occurs in two ways: 1. The standard variant element is entirely accepted, 2. The standard variant element is partly accepted. In the first one, the element of the prestigious variant is copied to the local dialect without any change. In the latter, only one or several many features of the prestigious variant

element are copied. Thus, intermediate forms arise between the local dialect and the standard variant.

The paper focuses on these changes in the dialect of Terekeme's from Üçtepe (Bulanık/Muş) which have migrated to Ayrancılar (Torbalı/İzmir) at different times. The dialect situation of Terekeme's living in Ayrancılar will be examined based on the time of migration and age variables. The changes seen in the dialect of the speakers will be determined by comparing the spoken language of Terekeme's living in Üçtepe village (Bulanık/Muş) today. Compilations will be made for this in two different places simultaneously. The collections to be made from Ayrancılar and Üçtepe will be face to face.

With this paper, the weak and durable elements in the languages of Terekeme's in Ayrancılar and the intermediate variants that appeared as a result of the dialect interaction will be determined on the basis of the time of migration and age variables.

Key Words: Ayrancılar, Üçtepe, Dialect Contact, Terekeme, Dialect of Turkey Turkish.

GÜNÜMÜZDE MUŞ VE AZERBAYCAN'DA MEYDAN GÖSTERİLERİ VE ÇOCUK OYUNLARI

Aynur İBRAHİMOVA*

ÖZET

Makalede, Muş ve çevresinde kökü çok eskilere dayanan, çocukların sıkça oynadıkları oyunlar araştırmaya alınmıştır. Çocuk oyunlarının ortaya çıkması ve gelişim yolları onların toplama, araştırma ve tasnifinden bahsedilir. Aynı zamanda makalede Muş ve Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerindeki çocuk oyunlarının, meydan gösterilerinin versiyonları, araştırılması ve Anadolu varyantlarının karşılaştırmalı tahlili yapılmıştır. Çocuk oyunlarının çeşitli versiyonlarının tasviri, fiziksel terbiye sürecini yaratıcı yöntemlerle, oyunlar aracılığıyla yapılması, fiziksel, zihinsel ve ruhsal sağlığın garantisi olarak, halk oyunlarının özellikle çocukların kimlik gelişmesindeki öneminden bahsedilir.

Çocuk oyunları, halkımızın zengin ve eşsiz söz hazinesi olan halk biliminin en eski türlerindedir. Çocuk oyunları ve meydan gösterileri arkaik düşünceleri ve Türk boylarının erken gelişme yolunu yansıtır.

Halk oyunlarının tarihi çok eskiye dayanır, aklın toplum hayatına henüz tam hâkim olmadığı zamana aittir ve yaşı ise her milletin, etnosun yaşı kadardır.

Halk oyunlarının geniş bir bölümünü çocuk oyunları oluşturur. Çocuk oyunları, dans ve tören oyunları temelinde oluşmuştur ki, bu oyunlarda inanç ve itikat daha güçlüdür.

---

* Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Folklor ve Yazılı Edebiyat Bölümü, ibrahimova_a@mail.ru.

Muş ve çevresinde sıkça oynanan 'Dadduhal', 'Ebe Oyunu', 'Holoç', 'Moza (Cız)', 'Dellur Ağaç', Azerbaycan'da oynanan "Qaçdı-Tuttu", "Şapka Vurdu", "El Bende", "Çiling Ağaç"- "Çat Cıgır Oyunu", "Gizir-Gizir", "Topaldıqaç", "Üzengi" gibi oyunlar çok eski zamanlarda çocuklar arasında geniş yayılmıştır. Dikkatle incelediğimizde anlaşılıyor ki, her oyun çocuklarda belli alışkanlıklar kazandırmaya hizmet etmiştir. Örneğin, "Qaçdı-Tuttu" da kısa yollar ve seri hareketlerle kaçanı yakalamak, "El Bende" oyununda yüzmek veya suda boğulana kurtarmak, "Çiling Ağaç" da kuvvetli darbe ile herhangi bir eşyayı daha uzağa fırlatmak gibi sonradan hayatta gerekli olabilecek alışkanlıkları küçük yaşlardan çocuklara öğretiliyor.

Geniş bir alanda yayılmış bu halk oyunları örneklerdeki üslup orijinalliyi, konusu, karakterlerin çeşitliliyi ile Halk Edebiyatımızda kendisine özgü bir yere sahiptir. Azerbaycan`da oynanan bu oyun türleri ortak özelliklere sahip olmakla beraber, aynı zamanda bu alanda yaşayan insanların günlük yaşamını, geleneklerini, düşüncelerini, psikolojik durumunu, geçimini yansıtarak kendine özgü özelliklere sahiptir.

Maalesef, halk arasında oynanan bir zamanlar yaygın olan meydan gösterileri ve çocuk oyunlarının birçoğu Muş'ta olduğu gibi Azerbaycan'da da orijinalliyini koruyamamış, tahriflere maruz kalmıştır.

Çocuk oyunları her zaman yeniliğe, gelişime yol açan halk bilim örneğidir.

Sahip olduğumuz birçok millî-manevi değerlerimizi kaybetmemek için meydan oyunlarını ve bazı çocuk oyunlarını halktan toplamak ve yayınlamak gerekir.

Anahtar Kelimeler: Muş, Azerbaycan, Halk Bilimi, Çocuk Oyunları, Sınıflandırma, Fiziksel Terbiye.

SQUARE SHOW AND THE CHILDREN'S GAMES NOWADAYS IN MUŞ AND AZERBAIJAN

ABSTRACT

In the article the ancient games played very often by the children in Mus and its surroundings are examined. It is said about the formation of the children's games and the ways of development, their collection, research and classification are mentioned. At the same time in the article the versions of the children's games, the square performances in Mus and in the different areas of Azerbaijan, their examinations and the comparative analyses of Anatolian variants have been carried out. In the article it is also said about the description of the various versions of the children's games, to create the process of the physical education with the creative methods, with the help of games, being the guarantee of physical, mental and spiritual health of the folk games, especially the importance of the development of the children personality. The children's games are the most ancient genres of folk art which is the rich and unique word treasure of our nation. The children's games and square performances display the archaic opinions and the early development method of Turkic nations. The history of folk games is very old, it belongs to the time when the mind was not ruling by the society and its age is the age of all nations and ethnos. A great part of folk games consists of the children's games. The children's games have been based on the dance and ceremonial performances, beliefs and faiths are stronger in these games.

The games often played in Mus and in its surroundings such as "Dadduhal", "Ebbe Oyunu", "Holoch", "Moza (Cız)", "Dellur Agaj", the games played in Azerbaijan such as "Gachdi-Tuttu", "Shapka Vurdu", "El Bende", "Chiling Agaj"- "Chat Jingir", "Gizir-Gizir", "Topaldigach", "Uzengi" were widely spread among the children in ancient times. Examining the games attentively it is known that each game has served to give the children the certain habits. For example,

in the game “Gachdi-Tuttu” one can catch the runner with the short ways and movements, in the game “El Bende” to swim or to rescue the drowning person in the water, in the game “Chiling Agaj” to throw away anything with the strong beat helps to teach the children with the useful habits from their early ages. These folk games spread widely in the region have the special place with its style originality, theme, and variety of the characters in our folk literature. These game kinds played in Azerbaijan have the common peculiarities, at the same time the daily-life, traditions, thoughts, psychological situation of the people living in this area. Unfortunately, many of the square performances and children’s games played among the folk and being very famous have not protected the originality in Mus as in Azerbaijan. Children’s games are examples of folk science opening the way to the newness and the development. In order not to lose many national-spiritual values it is necessary to collect from the nation and publish the square performances and some children’s games.

Key Words: Muş, Azerbaijan, Folklore, Children’s Games, Classifying, The Physical Education.

MASALLAR EVRENSEL MİDİR? UKRAYNA VE TÜRK (MUŞ) MASALLARINDAN ÜÇER ÖRNEK ÜZERİNDE BİR KARŞILAŞTIRMA

Nadiya SENÇİLO* - Yılmaz IRMAK**

ÖZET

Geçmişin kültürel fenomenleri ve geleneklerinin araştırılması, bir milletin değerlerinin açığa çıkarılmasına katkıda bulunur. Her halkın kendisine özgü zihniyeti, dünyaya bakışı ve inanç sistemi vardır. Birbirinden uzak bölgelerde yaşayan etnik gruplarının gelenekleri, folklor bileşeninde ve özellikle masallarında kendini gösterir. Farklı ulusların folklorlarında benzer masal temalarının mevcudiyeti, halkları birbirine yaklaştırır ve daha geniş bilimsel araştırmalara kapı aralar. Folklor ve özellikle masal metinleri, Ukrayna ve Türk halklarının karşılaştırmalı çalışmalarının yapılması için değerli bir malzemedir. İki ülke masallarının incelenmesi ve bu inceleme sonrasında halkın bilincinin, değer sisteminin, kuşaktan kuşağa geçen işaretleme ve kodlama sisteminin ortaya konulabilmesi açısından son derece önemlidir.

Ukrayna ve Muş masallarının ana temalarının üslup açısından yapılan analizi sayesinde, masal türünün Ukrayna ve Türk masallarında bir dönüşüm gerçekleşerek ulusal karakterin kalıplaşmış unsurları takip edilebilir. Masal teması, sadece masal tanımının bir yapısal birimi değil ulusal bilincin bir parçası olarak da önem taşır. Bu

---

* Dr., Milli Havacılık Üniversitesi, Beşeri Bilimler Enstitüsü, Ukrayna Dili ve Kültürü Bölümü, ifyc22@ukr.net.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yirmak@bingol.edu.tr.

çalışmada; üç Ukrayna ve üç Muş masalının; formel unsular ve motifler bağlamında değerlendirilmesi yapılarak bu masalarda ortak ve farklı olan unsurlara dikkat çekilecektir. Masalların evrensel olması göz önüne alındığında iki ülkenin masallarında birçok unsurun ortak niteliğe sahip olduğu görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna, Muş, Masal, Formel Unsurlar, Motifler.

ARE THE TALES UNIVERSAL? A COMPARISON ON THREE SAMPLES OF FOLK TALES OF UKRAINE AND MUŞ

ABSTRACT

The examination of cultural phenomena and traditions of the past contributes to the unveiling of value landmarks of a nation. Each nation is characterized by a peculiar mentality, outlook and image of the world. However, the traditions of ethnic groups living in remote territories demonstrate many common features and elements, which are manifested in the folklore component of the nation's culture, in particular in the genre of fairy tale. Similar fairy tale plots are found in the folklore of different nations, which brings them together and provides ground for broader scientific research and the examination of common and purely regional or national features. The study of folklore, in particular the genre of fairy tale, is valuable material for comparative studies of the works of art of the Turkish and the Ukrainian nations. The study of the archetypal domain allows for the description of the profound layer of life reflection in folk art and for the separation of the dominant ideas of consciousness and the nation's system of values as a code sign system passed on from one generation to the next.

The group of Muş fairy tales and Ukrainian folk tales have the same or very similar names, which motivates to their profound study. The analysis of motifs in Muş fairy tales and Ukrainian folk tales as an element of this genre, which, through its modification and transformation in Turkish and Ukrainian fairy tales, helps to trace the archetypes and stereotypes of the national character. The fairy tale motif is not only a unit of the structural description of a fairy tale, but also an element of national identity. The study of the poetics of three Muş fairy tales and three Ukrainian folk tales reveals the main plotlines and motifs, as well as commonalities and differences at the level of genre structure and fairy tale themes.

Key Words: Ukraine, Muş, Tale, Peculiarities, Motifs.

FASİH ARAPÇA'NIN MUŞ İLINE BAĞLI HASKÖY İLÇESİNDE KONUŞULAN MAHALLİ ARAPÇA İLE OLAN BENZERLİK VE FARKLILIKLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Sevda ÇETİN*

ÖZET

Geniş bir coğrafyaya yayılan Araplar, ana dilleri olan Arapçayı resmi dilleri olarak da kullanmaktadırlar. Dünya üzerindeki pek çok toplum çeşitli siyasi, ekonomik, sosyal, vs. nedenlerle dünyanın farklı yerlerine göç etmişlerdir. Bu göçler nedeniyle Arapça da farklı bölgelere hakim olmuş ve halk arasında zaman zaman değişikliğe uğrayarak halkın günlük yaşamda kullandığı resmî dilde karşılığı olmayan lehçeleri doğurmuştur. Günümüzde büyük bir coğrafyada yaşayan Arap toplumunun nüfusu iki yüz elli milyonun üzerindedir. Dolayısıyla, Hami-Sami dil ailesine mensup Arapçayı da iki yüz elli milyonun üzerinde insan konuşmaktadır. Hemen hemen tüm dillerde olduğu gibi Arap dilinde de yazı dili ve konuşma dili arasında farklılıklar meydana gelmiştir. Bugün dünyanın çeşitli yerlerinde, Asya'nın bazı bölgeleri (BAE, Irak, Suriye, Lübnan...) ile Afrika'nın önemli bir kısmında (Fas, Tunus, Cezayir...) Arapça konuşulduğu gibi Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde de Arapça konuşulmaktadır.

Bu çalışmada, Fasih Arapça ile Muş iline bağlı Hasköy ilçesinde konuşulan mahalli Arapça arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bağlamda, Hasköy'de konuşulan lehçenin, fasih Arapçayla olan benzerlikleri ve farklılıkları incelenerek ele alınmıştır. Hasköy'de ikamet eden Arap kökenli kişilerle karşılıklı görüşmelerden elde edilen veriler bu çalışmanın kaynağını oluşturmuştur.

---

* Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, s.yaslak@alparslan.edu.tr.

Çalışmada, öncelikle günlük hayatta sıkça karşılaşılan yaygın kullanıma sahip sözcükler, fusha ve avamca örnekleriyle ele alınacak ve bunların kullanıldıkları alanların (zamirler, bazı soru kalıpları, sayılar, meyveler, aylar, günler... vs.) sıralaması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Fasih Arapça, Avamca, Muş, Hasköy.

**A COMPARATIVE ANALYSIS ON THE SIMILARITY AND
DIFFERENCES OF THE FLUENT ARABIC AND THE LOCAL
ARABIC SPOKEN IN HASKOY, MUŞ**

ABSTRACT

The Arab people, who have a wide geography, use the official language Arabic as their mother tongue. Many societies around the world have migrated to different parts of the world for various political, economic and social reasons. Arabic, dominated by different regions, has occasionally changed among the people, resulting in non-official dialects used by the people in their daily lives. The population of the Arab society, which has a wide geography, is over two hundred fifty million. More than two hundred and fifty million people speak Arabic, a member of Hami-Sami language family. Thus, as in almost all languages, there are differences in the Arabic language between writing and spoken languages. Today, just as some parts of Asia (UAE, Iraq, Syria, Lebanon...) and a significant part of Africa (Morocco, Tunisia, Algeria ...) are spoken in various parts of the World, Arabic is also spoken in various cities of Turkey.

In this study, a comparison will be made between Fasih Arabic and Arabic spoken in Hasköy district of Muş province. Fasih has been examined in terms of a number of features (similarities and differences) between the dialect spoken in Hasköy, which is separated from the characteristics in terms of Arabic. In the study, voice recordings and notes were made by interviewing people who reside in Hasköy, and this article was created from the records obtained from these records.

In this study, widespread use of words that are frequently encountered in everyday life will be handled with examples of fusha and prehistoric animals, and the fields in which they are used (pronouns, some question patterns, numbers, bushes, months, days... etc.) will be enumerated.

Key Words: Arabic, Fluent Arabic, Commons Arabic, Muş, Hasköy.

SEYYİD AYNÜ'L-MELEK HAZRETLERİ, CAMİSİ, VAKFIYESİ VE MUŞ TARİHİNDEKİ ÖNEMİ

Mehmet Sena EKİCİ* - Mehmet ÖZTÜRK**
- Mehmet Sait SELVİ***

ÖZET

Muş tarihi; birçok tekke, medrese ve vakıf kurarak kendisini ilim, bilim ve insanlığın hizmetine adanmış çok sayıda âlim ile doludur. Bu âlimlerden birisi de bu günkü Bulanık ilçesine bağlı Esenlik (Abri) köyünde büyük bir vakıf kurmuş Seyyid Aynü'l-Melek'tir.

Kadiri tarikatına mensup âlim ve mutasavvıflarından olan, Aynü'l-Melek Esenlik köyünde; camii, medrese, tekke ve hamamdan (kulleteyn) oluşan külliye inşâ etmiştir. Seyyid Aynü'l-Melek tarafından medrese ve tekke ile beraber inşâ edilen bu cami Anadolu'da inşâ edilen en eski camilerdendir. Caminin kuzey cephesinde, inşâ tarihi ile alakalı olarak taç kapı üzerinde dikdörtgen çerçeve içinde taşa kazınarak işlenmiş Arapça kitabede;

أَمْرٌ بِنَاءِ هَذِهِ الْمَسْجِدِ الْمُبَارَكِ ابْتِغَاءً لِمَرْضَاتِ اللَّهِ تَعَالَى وَطَلْبًا لِنَوَابِهِ الْجَزِيلِ فِي شَهْرِ رَجَبٍ
سَنَةِ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ “Umire binâu hâzihi'l-mescidi'l-mübâreki ib-
tiğâen li-merdâtillâhi Teâlâ ve taleben li sevâbihi'l-cezil fi şehri re-
ceb senete hamsin ve 'ișrîn ve seb'i-mie.” yazılmıştır. Manası; Bu mübarek mescid; Allah'ın rızasına erişmek ve sevap elde etmek için Receb ayında h. 725 senesinde inşâ edilmiştir.

Bu tebliğde, esenlik köyünde kurmuş olduğu vakıf ile yedi yüz yıl boyunca ilim, bilim ve insanlığa hizmet etmiş olan Seyyid Aynü'l-

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, m.senaekici@alparslan.edu.tr.

** Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, berdavi90@gmail.com.

*** Araştırmacı-Yazar, Ahmetli İlçe Devlet Hastanesi, m.saidselvi@hotmail.com.

Melek Camisi ve Vakfiyesi ile ilgili torunlarının elinde bulunan otuz kadar tarihi belge ile devlet arşivinde bulunan iki yüze yakın resmî kayıt ışığında, şahsiyeti, vakfiyesi, caminin tarihi, icra ettiği fonksiyonlar, yapısı ve havuzlu mescid tarzı mimaride ilk olması hasebiyle Muş tarihindeki önemi hakkında bilgiler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Aynü'l-Melek, Esenlik (Abri), Vakfiye, Zaviyeli Cami.

SEYYİD AYNÜ'L-MELEK AND HIS MOSQUE, FOUNDATION AND IMPORTANCE IN MUS HISTORY

ABSTRACT

Mus history is full of a large number of scholars who devote themselves to the service of science and humanity by establishing many “tekkes”, madrasahs and foundations. One of these scholars is Seyyid Aynu'l-Melek who comes from the descendants of Hussein and founded a big foundation in Esenlik (Abri) village which is connected to Bulanik county.

Aynu'l-Melek, who is one of the scholars and sufis who belong to the Kadir sect, had built a complex which consists of mosque, madrasah, tekke and hammam. This mosque which was built by Seyyid Aynu'l-Melek with madrasah and tekke, is one of the oldest mosques built in Anatolia. On the northern edge of the mosque, there are two-line Arabic writing related to the date of construction in stone carved on the crown door in a rectangular frame:

أَمْرٌ بِنَاءِ هَذِهِ الْمَسْجِدِ الْمُبَارَكِ ابْتِغَاءً لِمَرْضَاتِ اللَّهِ تَعَالَى وَطَلْبًا لثَوَابِهِ الْجَزِيلِ فِي شَهْرِ رَجَبِ
سَنَةِ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ

“Omira benau hazei'l-masjdi'l-mobarake ibtegaen le-mardatil-lahi taala wa talaban lesawabihi'l jezil fe shahri rejep sanata hamsen waeshren wa sabemea .” Its meaning is as follows: This blessed mosque was built in order to please God Almighty and to request for his blessing in the month of Rajab in 725 AH.

In this presentation; we will be informed about the significance of Mus in the history of the mosque, the functions, the structure and the mosque style architecture with a pool in the light of thirty historic documents held by the grandchildren and two hundred official records in the state archive about Seyyid Aynu'l-Melek mosque and foundation that served science and humanity for seven hundred years.

Key Words: Seyyid Aynü'l-Melek, Esenlik (Abri), Foundation, Zaviyeli Mosque.

SEYYİD AYNÜ'L-MELEK HAZRETLERİ TEKKESİ, MEDRESESİ VE MUŞ TARİHİNDEKİ YERİ

Mehmet Sena EKİCİ* - Mehmet ÖZTÜRK**
- Mehmet Sait SELVİ***

ÖZET

Muş ilinin Bulanık ilçesine bağlı Esenlik (Abri) köyünde Seyyid Aynü'l-Melek tarafından h. 725 / m. 1325 tarihinde inşa edilen bu tekke ve medrese Anadolu'da kurulan en eski tekke ve medreselerdendir. Bölgenin ilmî açıdan mihenk taşı mesabesinde olan bu medrese ve tekkede daha sonraki süreçte şarkta birçok medrese ve tekke kuracak, bölgenin ilmî ve manevî açıdan ilerlemesine katkı sağlayacak nice âlimler yetişmiştir.

Elde edebildiğimiz tarihî vesikalardan hareketle burada yetişen ve bölgede ilmî faaliyetleri olan tespit edebildiğimiz âlimlerden bazıları şunlardır: Molla Resûl-i Sipkî, Seyyid Fehîm-i Arvâsî, Seyyid Şeyh İsa el-Abrî, Şeyh Fetullâh-ı Verkanîsi, Seyyid Tâhir el-Abrî, Şeyh Hâlid-i Ölekî, Seyyid Şeyh Reşîd el-Abrî, Şeyh İbrahim Taşkesenî, Seyyid Abdülaziz el-Abrî, Seyyid Muhammed Emîn Geylânî, Süleyman Efendi b. Hacı Abdullah-ı Bidlîsî, Seyyid Mustafa el-Abrî, Molla Abdullah-ı Subaşî. Bunlardan başka Seyyid Aynü'l-Melek Medresesi'nden isimlerini bilmediğimiz yüzlerce âlim yetişmiştir.

Osmanlı döneminde resmî statüye sahip olan bu medrese ve tekke, ilmî ve irşâdî faaliyetlerini aralıksız olarak I. Cihan Harbi'ne

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, m.senaekici@alparslan.edu.tr.

** Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, berdavi90@gmail.com.

*** Araştırmacı-Yazar, Ahmetli İlçe Devlet Hastanesi, m.saidselvi@hotmail.com.

kadar sürdürmüştür. Bölgeyi işgal eden düşman kuvvetleri tarafından yakılan bu medrese ve tekke, 1939 yılında Seyyid Aynü'l-Melek'in torunlarından Şeyh Seyyid Ali Selvi tarafından tekrar aslına uygun olarak restore edilmiştir. Fakat sonraki süreçte çeşitli nedenlerden dolayı medrese ve tekke bakımsızlıktan yıkılmış olup günümüzde Seyyid Aynü'l-Melek Camisi'nin bahçesi olarak kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Aynü'l-Melek, Esenlik (Abri), Medrese, Tekke.

ŞEYH-MÜRİT İLETİŞİMİNİN YAZMA GELENEĞİNE KATKISI: MELA ZAHİRÊ TENDÛREKÎ'NİN DÎWAN'I

Ayhan TEK*

ÖZET

1882'de Muş-Malazgirt'te doğan ve 1966'da aynı yerde vefat eden Mela Zahirê Tendûrekî, klasik edebiyat geleneğinde önemi hakkıyla anlaşılmamış son dönem şâirlerindendir. Geçen yüzyılda Doğu medreselerinin yetkin ve etkili âlimlerinden olan Şeyh Muhammed Ziyaeddîn'in yanında yetişen ve ona mürit olan Mela Zahir, Arapça, Farsça, Kürtçe ve Türkçeyi çok iyi derecede bilen ve klasik edebiyat geleneğine hâkim olan bir isim idi. Fakat bu özellikleri dışında onun dikkat çekici en önemli yönü, şeyhi Muhammed Ziyaeddîn'in vefatına kadar herhangi bir eser yazmamış olmasıdır. Bu yönüyle kendisini bir divan oluşturacak kadar gazel ve kaside yazdırmaya iten motivasyonunun şeyhinin yokluğunun olması ilginç bir ayrıntıdır. Bu yönüyle klasik edebiyat geleneğinde şeyh-mürit ilişkisinin daha iyi anlaşılması açısından önemli detaylar barındıran Tendûrekî'nin *Dîwan*'ı aynı zamanda bilginin aktarılmasında usta-çırak ilişkisinin nasıl tezahür ettiğini de gösteren enteresan bir metindir. Çünkü "Hazret" olarak büyük bir şöhret bulan Şeyh Ziyaeddîn'in medrese ve tarikat geleneğinde önemli bir konumda olması, yetiştirdiği müridlerinin üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Bu bağlamda ağırlıklı olarak Kürtçe gazel ve kasidelerin yanında Arapça ve Farsça manzumelerin de yer aldığı *Dîwan*'ı ilmî silsile içinde bir şeyhin etkisinin, özellikle de müritleri üzerindeki tesirinin kavranması için mühim bir eserdir. Bu divan aynı zamanda

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü, a.tek@alparslan.edu.tr.

Tendûrekî'nin hem kendi yaşamına hem de medrese geleneğine dair tarihî bilgiler barındırması bakımında da dikkat çekici bir metin özelliği taşımaktadır. Çünkü tasavvufî ilim geleneğinin temellerine ilişkin bilgilerin yer aldığı, metinlerarasılık bağlamında göndermelerin sıkça kullanıldığı *Dîwan*'da Mevlânâ'dan İmam Gazâlî'ye, Ehmedê Xanî'den Hafız-ı Şîrâzî'ye kadar pek çok mutasavvıfın metin inşasındaki etkileri görülmektedir. Bu yönüyle, sadece klasik Kürt edebiyatının bir metni olmaktan çok, klasik Doğu edebiyatı içinde de söz söyleyen bir yapıya dönüşen Tendûrekî *Dîwan*'ı, üzerinde ilmî tetkikler yapılmaya değer bir metin olarak görülmeli. Bu bağlamda biz de bu bildiride, şeyhinin ölümü üzerine telif ettiği divanında, klasik edebiyatın mazmunlarını ustaca kullanan ve yetiştiği ilmî silsileye dair önemli tarihi bilgiler veren Tendûrekî'yi tanıtır *Dîwan*'ındaki şeyh-mürît ilişkisi çerçevesinde beliren ilişkinin klasik yazma geleneğinde motivasyona dönüşümünü incelemeyi amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Mela Zahirê Tendûrekî, Şêx Ziyaeddîn, *Dîwan*, Şeyh, Mürît.

**CONTRIBUTION OF SHEIKH-DISCIPLE COMMUNICATION
TO THE WRITING TRADITION: MOLLA ZAHIR
TENDUREKI'S *DIWAN***

ABSTRACT

Mela Zahirê Tendûrekî, who was born in Muş-Malazgirt in 1882 and died in 1966, is one of the recent period poets who have not been understood rightly in the classical literature tradition. Mela Zahir, who had been raised and disciplined by Sheikh Muhammad Ziyaeddin, one of the most influential scholars of the Eastern madrasa in the last century, is a person who had very good knowledge of Arabic, Persian, Kurdish and Turkish, and mastery of the classical literature tradition. But despite these features, his most remarkable aspect was that he did not write any works until the death of his sheikh, Mohammad Ziyaeddin. In this regard, the most important motivation that drives him to write the lyrics and the odes so as to constitute a *divan* is the absence of his sheikh that gives is a remarkable detail. In this respect, in the classical literary tradition, Tendûrekî's *Dîwan*, which contains important details in terms of better understanding of the relation of sheikh-disciple, at the same time, is an interesting example of how the master-apprentice relationship manifests in the transfer of knowledge. Because, to be known with his great reputation as "excellency", as he was the last ring of an important chain in the madrasah tradition, had a great influence on the disciples he had cultivated. In this respect, *Dîwan*, which mainly includes Kurdish lyrics and odes as well as Arabic and Persian texts, is an important work for grasping the influence of the Sheikh especially on his disciples in the scientific chain. This *divan* also carries a remarkable textual character in the care of Mela Zahir's historical knowledge both in his own life and in the madrasa tradition. Because in *Dîwan* where information about the bases of the mystical science tradition is included, and sentences that are often used in the context of intertextuality, from Mevlana to Imam Ghazali, from Ehmedê Xanî to Hafiz-i Shirazi, the effects of the

construction of texts of many Sufis are seen. In this respect, scientific examinations on Tendûrekî's *Dîwan*, which transformed into a work that speaks not only in classical Kurdish literature but also in classical Eastern literature, should be regarded as worthwhile text. In this context, we aim to introduce Tendûreki, who gives important historical information on the scientific sequence that skillfully uses and enacts the essays of classical literature in his divan, which he wrote on the death of his sheikh, and examine the transformation of the relationship between the texts and the sheikh-disciple in his *Dîwan* into motivation in the classical writing tradition.

Key Words: Mela Zahirê Tendûrekî, Sheikh Ziyaeddin, Divan, Sheikh, Disciple.

**MALAZGİRTLİ ÂLİM EBÛ ALİ EL-KÂLÎ'NİN *EL-BÂRÎ'* ADLI
ESERİNİN GARİBU'L-HADİS AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Bayram KANARYA*

ÖZET

Hadis ile ilgili erken döneme ait ilmî çalışmalar önem arz etmektedir. Bu çalışmalardan biri 288/901 yılında Malazgirt'te doğan ve 356/967 yılında vefat eden Ebû Alî el-Kâlî'nin *el-Bârî'* adlı eseridir. Bu eser temelde Arap dilindeki müşkil kelimelerin anlamlarını açıklayan bir sözlük çalışmasıdır. Ancak eserde hatırı sayılır düzeyde birçok hadis de yer almıştır. Hadislerde geçen bazı garip kelimelerin anlamlarının ifade edildiği bu eserin Garîbu'l-Hadîs ilmi açısından değerlendirilmesi, hicrî üçüncü ve dördüncü asra ait ilmî atmosfer ile ilgili bazı ipuçlarını bizlere sunabilecektir.

Garîbu'l-Hadîs, rivayetlerde aktarılan ve anlamı kapalı olan kelimelerin manalarıyla ilgilenen hadis ilminin bir alt disiplindir. İlk dönemlerde Garîbu'l-Hadîs konusu lügatlerde ele alınmış daha sonraları sadece hadislerde geçen kelimelerin anlamlarını inceleyen müstakil çalışmalar vücuda gelmiştir.

Tebliğin metodolojisi şu şekilde olacaktır: Çalışmada ilk olarak el-Kâlî'nin hayatı kısaca verildikten sonra onun *el-Bârî'* adlı eserinde geçen bazı hadisler tespit edilecek ve bu hadislerin kaynakları ile sıhhat durumları ortaya konulacaktır. Bundan sonra el-Kâlî'nin eserinin Garîbu'l-Hadîs ilmi açısından yeterliliği tartışılacaktır. Müellifin bazı hadislerde geçen anlamı kapalı kelimeleri nasıl bir yöntem ile açıkladığı ve bu açıklamaların yeterli olup olmadığı konusu ayrıca irdelenecektir. Çalışma esnasında rical/tabakat kitapları, hadislerin

---

* Öğr. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, bayramkanarya@hotmail.com.

derlendiği kaynaklar, erken dönem Garîbu'l-Hadîs literatürü, hadis kitaplarına ait şerhler ve konu ile ilgili yapılmış modern dönem çalışmalarına müracaat edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, el-Kâlî, el-Bârî', Ğarîbu'l-Hadîs.

**EVALUATION OF A SCHOLAR FROM MALAZGIRT EBÛ ALI
EL-KÂLÎ'S BOOK NAMED *EL-BÂRÎ'* IN TERMS OF GARÎB AL-
HADITH**

ABSTRACT

Scientific studies about the early turn of the hadith are important. One of these works is the work of al-Bari' of Abu Ali al-Kâlî, who was born in Malazgirt in 288/901 and died in 356/967. This work is basically a dictionary work that explains the meanings of the lyrical words in the Arabic language. However, there are many hadiths at a considerable level in the work. The evaluation of this work, in which the meanings of some words mentioned in the hadiths are expressed, has the potential to provide some information on the scientific atmosphere of the third and fourth hijri of the Garîb al-Hadith.

Garîb al-Hadith is a subdiscipline of the hadith which deals with the meanings of the words conveyed in narrations. In the early periods, this subject was expressed in dictionaries, but later self-contained studies related to the meaning of the words in the hadiths started to be revealed.

The methodology of the presentation will be as follows: After the some hadiths in al-Kâlî's work are identified in the study, the sources and authentic conditions of these hadiths will be executed. After that, the value of al-Kâlî's work from the point of view of Garîb al-Hadîth will be discussed. The subject will also examine the author's method explaining closed sentences/words in some hadiths and whether these explanations are sufficient or not. In the course of the study, rical/tabakat books, sources gathered hadiths, early periodicals literature on Garîb al-Hadith, commentaries of hadith books and modern period studies about the subject will be applied.

Key Words: Hadis, el-Kâlî, el-Bârî', Ğarîbu'l-Hadîs.

BİR MASAL KAHRAMANIN YOLCULUĞU: ÜÇ KARDEŞLER MASALI

Zekeriya KARADAVUT*

ÖZET

Grimm Kardeşlerin Alman masal ve efsaneleri üzerine yaptığı çalışmalardan sonra, Hint Avrupa halklarının kendi masal ve efsanelerindeki benzerlikler onları kendi ortak geçmişlerini aramaya yönelir. Buna bağlı olarak masal ve efsane araştırmaları büyük bir hız kazanır. İskandinav ülkelerinde ve özellikle de Finlandiya'da sözlü halk bilgisi metinlerini karşılaştırarak incelemek suretiyle belli sonuçlara ulaşma düşüncesi gelişir. Sözlü folklor metninin ilk ve en eski şeklini bularak yayılma coğrafyasını tespit etmek amacıyla Julius Krohn tarafından Tarihi-Coğrafi Fin Yöntemi adıyla bilinen bir yöntem geliştirilir. Antti Aarne /Masalların Tip Katalogunu, Stith Thompsen Halk Edebiyatı Motif İndeksi'ni hazırlar. Bu yöntem çerçevesinde Türk masallarının tip katalogunu ise Wolfram Eberhar ile Pertev Nalili Boratav hazırlar. (Typen Turkischer Volkmarchen, Wiesbaden 1953). Bilim dünyasında kısaca TTV olarak adlandırılan katalogda 378 masal tipi bulunmaktadır.

Bildiride TTV'de 342-351 numaralar arasında kayıtlı olan ve Usta Hırsız, Karı Koca ve Hırsız, Padişah ve Hırsız, Kör Hırsız, Köse Keloğlan ile Cambazlar gibi farklı adlarla da olsa Anadolu'nun hemen her bölgesinde anlatılan *kurnazlık üzerine başarı elde etme* ana motifine dayalı masalın Muş'ta anlatılan **Üç Kardeş Hikâyesi** adlı masalla tip ve motif karşılaştırılması yapılacak, benzer ve farklı yönleri tespit edilerek masalın menşei ve yayılma alanıyla ilgili değerlendirilmede bulunulacaktır. Bunun için sözlü kaynaklardan derlenerek

---

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, karadavutz@yahoo.com.

yazıya geçirilen çeşitli masal metinlerinden yararlanılacaktır. Yöntem olarak ise yukarıda kısaca tanıtmaya çalıştığım Tarihi-Coğrafi Fin Kuramından yararlanılacaktır.

Muş'ta anlatılan Üç Kardeş Hikâyesi adlı masal kimi varyantlarda ağabeyleri tarafından defalarca haksızlığa maruz bırakılan küçük kardeşin kurnazlık yaparak ağabeylerini aldatması ve böylelikle hem intikamını alması, hem de zenginleşmesi konusu üzerine kurulmuştur. Babaları ölen üç kardeşten büyük olan ikisi küçük kardeşleri İdris'e babalarından kalan koyunların sadece 30'unu vererek onu kandırır. İdris zekiliği ve kurnazlığı sayesinde iki ağabeyini defalarca kandırarak intikamını alır. Kurnazca davranmak, hile yapmak suretiyle birtakım kazanımlar elde etmek masalarda örneğine rastladığımız motiflerdendir.

Anahtar Kelimeler: Muş, Masal, Kurnaz Çocuk, Motif.

THE JOURNEY OF A TALE HERO: A TALE OF “ÜÇ KARDEŞLER” (THREE BROTHERS)

ABSTRACT

After the work of the Grimm Brothers on German tales and legends, the similarities in the tales and legends of the Indian European peoples lead them to seek their common past. Correspondingly, tale and legend searches gain a great speed. In Scandinavian countries, especially in Finland, the opinion of reaching certain result evolves by examining comparatively vernacular texts. A method known as the Historical-Geographical Finn Method is developed by Julius Krohn in order to determine the geography of spread by finding the first and the oldest form of oral folklore text. Antti Aarne /Tale Type Catalog, Stith Thompsen The Motive Index of Folk Literature is published. Wolfram Eberhar and Pertev Naili Boratav publish the catalog of the type of Turkish tales in the frame of this method. (Typen Turkischer Volksmärchen, Wiesbaden 1953). There are 378 tale types in the catalog called TTV in the scientific world.

In the report, the main motive to *kurnazlık üzerine başarı elde etme* (reach success with crafty) that is recorded in 342-351 numbers in TTV and told in almost every region of Anatolia with different names such as Usta Hırsız, Karı Koca ve Hırsız, Padişah ve Hırsız, Kör Hırsız, Köse Keloğlan ile Cambazlar and Uç Kardeş Hikayesi told in Mus will be compared in terms of type and motive, similar and different aspects will be determined and the origin and geography of spread of the tale will be evaluated. For this to be done, various tales compiled from oral sources will be used. As a method, the History-Geographical Finn Theory which is tried to be introduced briefly above, will be utilized.

The tale of Uç Kardeş Hikâyesi, told in Mus, is based on the idea that the younger brother, who has been exposed to injustice many times by his brothers in some variants, deceives his big brothers and thus he revenges and enriches. After the death of their father, big

brothers deceive Idris by giving only thirty sheep inherited from their father. Idris revenges by tricking his two big brothers again and again, thanks to his intelligence and crafty. Getting some gains by cheating is a motive encountered examples in the tales.

Key Words: Mus, Tale, Crafty Boy, Motive.

KAYBOLMAYA YÜZ TUTAN BİR HALK GELENEĞİ: ÇELÜM ÇELÜM ÇEMÇECÜK YA DA ÇEMÇEGELİN

Kelime ERDAL*

ÖZET

Tüm insanlık için hayati değere sahip olan su ve onun kaynağı olan yağmur, doğal olarak kültürümüzde kutsanmış, suyun ve yağmurun yokluğu ya da azlığı halkı endişelendirmiş, üzmüştür. Bu endişe ve üzüntü, halkın kendi içinde sorgulama, kendince çözüm üretme yollarını araştırmasına ve bulmasına yol açmıştır. İşte bu arayışlar sonucunda halkın ürettiği çözüm yolları, zaman içinde kabul görerek kültüre mal olmuş, nesilden nesile aktarılarak günümüze ulaşmış, kültürümüzün önemli yapı taşlarını oluşturmuştur.

Toplumun bir bireyi ve aynı zamanda geleceği olan çocukların, yetişkinlerden gördükleri yaşam tarzlarına, inanışlara, duygulara, kısacası halk kültürüne uzak olması beklenemez. Bu durumun doğal sonucu olarak çocuklar, kültürü yaşayarak yaşatan ve geleceğe taşıyan bireylerdir. Çelüm çelüm çemçecük ya da çemçegelin de çıkış itibariyle bir inanışı temsil etse de çocuklar bunu sahiplenmiş, bir oyuna dönüştürmüş, yayılmasında ve yaşatılmasında önemli rol oynamışlardır. Bu inanış ve oyun, tüm halk kültürü değerlerinde olduğu gibi farklı yörelerde farklı şekillerde yer alsada Muş kültürü denince ilk akla gelen ve kaybolmaya yüz tutmuş değerlerdendir. İlahi ve maniler eşliğinde oynanan oyun, hem çocuklar için bir eğlence aracı hem de yağmur yağması için edilen bir halk duasıdır.

---

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, kelime@uludag.edu.tr

Çelüm Çelüm Çemçecük ya da Çemçegelin, tahta bir çömçenin (kepçe) ya da çubuk şeklindeki tahta parçalarının bir araya getirilip, üzerini çeşitli bez parçaları ile süsleyerek gelin haline getirilmesiyle oynanır. Çocuklar bunu kapı kapı dolaştırıp, bir yandan yağmur yağması için maniler söylerken, diğer yandan kapısını çaldıkları evlerden kendilerine de bir şeyler isterler. Ev sahibi, kapı kapı dolaştırılan bu tahtadan oyuncağın üzerine yağmur yağması dileğiyle su döker, çocuklara da başta şeker olmak üzere evinde var olan yiyeceklerden verir.

Araştırmada, farklı yörelerde farklı şekillerde oynansa da daha çok Muş ile özdeşleşen Çelüm Çelüm Çemçecük ya da Çemçegelin geleneği ve çocuk oyunu; tarihsel geçmişi, içerdiği mani, ilahi ya da inanışlarıyla ayrıntılı olarak incelenmiş, günümüzde unutulmaya yüz tutan bu geleneksel oyunun geleceğe taşınması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muş, Gelenek, Çelüm Çelüm Çemçecük, Çemçegelin, Yağmur Duası, Çocuk Oyunu.

MUŞ FOLKLORUNDA GELENEKSEL HALK VETERİNERLİĞİ UYGULAMALARINDAN ÖRNEKLER

Canser KARDAŞ*

ÖZET

Doğu Anadolu Bölgesi'nin coğrafyası aşırı dağlık olması halkı tarımdan ziyade hayvancılık yapmaya sevk etmiştir. Hayvan dağılımına bakıldığında ovalarda büyük baş hayvancılık yaygınken dağlık bölgelerde ise küçükbaş hayvancılığı oldukça yaygındır. Ayrıca kümes hayvancılığı da azımsanmayacak düzeyde yapılmaktadır. Hayvancılığın bu denli yaygın olması halkın hayvan hastalıkları konusunda tedavi yöntemleri geliştirmeye sevk etmiştir. Bu yöntemler kimi zaman cerrahi bir müdahale şeklinde kimi zaman ocaklıklar aracılığıyla kimi zaman da çeşitli ritüeller şeklinde yapılmaktadır. Halk, hayvan hastalıklarına karşı tedavi yöntemleri geliştirirken zengin folklor ürünlerinin oluşmasını sağlamıştır.

Çalışmada tespit edilen tedavi yöntemlerden büyük çoğunluğunun deri hastalıkları, deri yaralanmaları, kırık-çıkık gibi tespiti kolay olan rahatsızlıklara yöneliktir. Tedavi yöntemlerinin büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara uygulama şekli büyük oranda benzer olduğu tespit edilmiştir. Yük hayvanları olarak kullanılan at ve eşeklerle ilgili tedavi yöntemleri büyük baş hayvanların tedavilerine benzer şekilde yapılmakta iken kümes hayvanları ile ilgili yöntemler ise yok denecek kadar azdır. Yabani hayvanlarla ilgili ise herhangi bir yöntem tespit edilememiştir.

Çalışmada uygulanan çalışma yöntemi alan araştırmasıdır. Muş'un il sınırları esas alınarak farklı yerleşim birimlerinde seçilen

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kardascanser@gmail.com.

kaynak kişilerle görüşülerek çalışma şekillendirilecektir. Elde edilecek bilgiler sadece halkbilimi açısından değerlendirilecek, modern veterinerlik tedavi yöntemleri ile karşılaştırma yoluna gidilmeyecektir. Çalışmada modern veterinerlik uygulamalarına atıfta bulunulmayacak ancak halkın veteriner hekimlere bakış açısı ve başvuru yoğunluğu da değerlendirmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muş, Tedavi, Geleneksel Yöntem, Halk Veterinerliği.

EXAMPLES OF TRADITIONAL PUBLIC VETERINARY PRACTICES IN MUŞ FOLKLORE

ABSTRACT

East Anatolia's excessively mountainous geography has led its people to animal husbandry rather than agriculture. Considering animal distribution, while cattle farming is common in plains, as for the mountain regions sheep and goat farming is quite common. In addition, poultry raising is being ranched in non-negligible amounts. Popularity of animal husbandry has directed people to develop treatment methods about animal diseases. These methods have been employed sometimes in form of a surgical intervention, sometimes by means of fireplaces and sometimes by various rituals. While developing treatment methods against animal diseases, the people of the region have contributed to the forming rich folklore products.

The great majority of the treatment methods, identified in this study, are for easy-diagnosed-disorders such as skin diseases, skin wounds, fracture and dislocation. It is understood that treatment methods employed for the cattle and the small cattle are similar to a large extent. While treatment methods used for horses and donkeys are the same with that of cattle's, the methods about poultry are substantially rare. When it comes to the wild animals, no method can be identified.

The method employed in the study is area research. The study will be limited to Muş province and will be shaped by the interviews with source people chosen from various dwelling units. Acquired information will only be evaluated in terms of folklore and will not be compared to modern veterinary treatment methods. Modern veterinary implementations will not be consulted, however; people's thoughts about veterinary surgeons and the frequency of applying to them will be evaluated.

Key Words: Muş, Treatment, Traditional Method, Folk Veterinary.

MUŞ'TA SENAYELEŞME SAHESİNDEKİ POTENSİAL

Sadakat AHMADOVA*

ÖZET

Muş iktisadiyyatında senaye zeif inkişaf etse de, son illerde inkişaf elde etmek için tedbirler heyata keçirilmekdedir. Tebii ki, bu, her şeyden evvel Muşda mezoiktisadi ehemiyyetin yükseldilmesine hizmet etmekle, hammal-emal-istehsal helkesinin kırılmazlığına teminat verir.

Keyd edek ki, Muş rayonu coğrafi ehemiyyetine göre hem de Akrar Senaye Kompleksinin teşkili istikametinde addımlar ata biler. Artık bunun neticeleri özünü göstermekdedir. Bele ki, Muşda Sūd Fabriki, Şeker Fabriki ile yem fabriki, biyan kökü çıharna ve işleme fabriklerini keyd ede bilerik. Heç şübhesiz, gelecekte mövcud potensial Muş iktisadiyyatına hareketverici tesirlerini gösterecekdir.

Muş rayonuna yahın ve karşılıklı sosyal-iktisadi semereli olacak mesele kimi Nahçıvan Muhtar Respublikası ile Türkiye Cümhuriyeti arasında teşkil edilecek Hüsusi İktisadi Zonaların büyük ehemiyyeti olacaktır. Bu, iki öлке mehsullarının karşılıklı olarak müvafık bazarlara serbest dahil olmasını hem stimullaşdıracak, hem de tebii ki, ticaret dövriyyesinin hecminin artırılmasına zemin yaradacak. Tebii ki, Muş rayonu da sözügeden tedbirlerin düzgün icrasının yaradacağı perspektivlerden istifade ede biler. Burada tetbik edilecek vergi güzesteşleri ve digere imtiyazlar iktisadi potensiala tekan verecek.

Muşda zeruri infrastruktur potensialının yaradılması öz iktisadi ehemiyyeti ile seçilmekdedir. Bu sahedeki teşkilatlanmaya dikket

---

* Doç. Dr., Bakü Devlet Üniversitesi, Dünya İktisadiyyatı, sedakat.ahmedova2016@mail.ru.

ederken 1955-ci ilde işe salınan demir yolunu keyd etmək yerine düşer. Bu, Muşun neqliyyat sektorunda önem kazanmışdır. Diğer tərəfdən, behs edilən potensial son illerde İran İslam Respublikası ilə qarşılıqlı ticaret münasibetlərinin inkişaf etməsinə səbəb olmuşdur. Nəticədə isə, Muşla yanaşı həm də, Bitlis və Van rayonlarının sosial-iktisadi inkişafında təminatlar əldə edilmişdir. Demək olar ki, bu ərazidə demir yolu neqliyyatından çox səmərəli istifadə edilir. Həssusilə, onu göstərmək olar ki, Elazığ-Bingöl bölgələrindən gələn demir yolunun Muş rayonuna çatması ilə Bitlis rayonu Van rayonuna və İran İslam Respublikasına əlaqələndirilmiş olur. Əlavə olaraq, Malatya-Elazığ-Bingöl rayonlarından gələn avtomobil yolu da öz iktisadi faydalılığı ilə seçilməkdədir. Belə ki, həmin yol mehz Muş rayonundan keçməklə, Bitlis və Van rayonlarına çatmaqdadır.

Anahtar Kelimələr: Akrar Sənaye, Seker Fabriyası, Neqliyyat Sektorü.

KALDOR KANUNLARI KAPSAMINDA TRB2 BÖLGESİNDE İSTİHDAM VE VERİMLİLİK İLİŞKİSİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Seymur AĞAZADE*

ÖZET

Bu çalışmada istatistiki bölge birimleri sınıflandırmasına göre Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri illerinin oluşturduğu TRB2 bölgesinde istihdam ve üretim ile sanayi sektöründe verimlilik göstergeleri incelenmiş ve bu bölgede Kaldor kanunlarının öngörüsüne ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Kaldor kanunları ekonomik kalkınma sürecinde temelde imalat sanayi olmak üzere sanayi sektörünün gelişmesine özel bir önem atfetmekte ve ekonomik büyüme ya da refah artışını birbirleriyle bağlantılı önermeler üzerinden açıklanmaktadır. Çalışmada öncelikli olarak TRB2 bölgesinin sektörel yapısındaki değişim istihdam, GSYH ve sanayi sektöründe farklı verimlilik değişkenleri dikkate alınarak Türkiye geneli ile karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiş ve ardından Kaldor kanunlarının büyümeye ilişkin öngörülerinin geçerli olup olmadığı üzerinde durulmuştur. İnceleme sonuçları TRB2 bölgesinde işgücünün önemli bir bölümünün tarım sektöründe istihdam edildiğine, bu sektörde küçük aile işletmelerinin ve bunlarda istihdam edilen ücretsiz aile işçilerinin yaygınlığına ve bunlardan dolayı düşük emek verimliliğine işaret etmektedir. Bölge üretiminde ve istihdamında nispeten küçük bir paya sahip olan sanayi sektöründeki işletmelerin de çok büyük bir bölümünün mikro ve küçük ölçekli olması ölçek ekonomileri olarak ifade edilen maliyet avantajlarından yararlanmayı engellemektedir. Diğer yön-

---

* Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, İktisat, seymur.aga-zade@erdogan.edu.tr.

den, işgücünün sektörler arası hareketliliğinde daha çok tarım sektöründen hizmet sektörüne yönelik bir değişimin olduğu anlaşılmaktadır. Bölgeye ait veriler Kaldor'un birinci kanununun öngördüğü şekilde sanayi sektörü üretim miktarı ile birlikte bölgesel üretimin de arttığını göstermektedir. Fakat özellikle sanayi işletmelerinin küçük ölçekli olması ve işgücünün beceri ve eğitimine ilişkin sorunların verimlilik artışı önündeki temel sorunlar olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kaldor Kanunları, İstihdam, Verimlilik, TRB2 Bölgesi.

**AN ASSESSMENT ON THE EMPLOYMENT PRODUCTIVITY
RELATIONSHIP IN THE TRB2 REGION IN THE CONTEXT
OF KALDOR'S LAWS**

ABSTRACT

This study examines employment, production and industrial productivity in the TRB2 region which includes Van, Muş, Bitlis and Hakkari provinces according to the statistical regional units' classification and makes assessments on the validity of foresights of Kaldor's laws for this region. Kaldor's laws attribute special importance to the development of the industrial sector, especially to the manufacturing industry, in economic development process and explain economic growth and welfare increase over interrelated proposals. Taking into account employment, GDP and industrial productivity variables, in this study at first, changes in the sectoral structure of TRB2 region were examined in comparison with Turkey in general and then the validity of the predictions the Kaldor's laws were examined and evaluated. The results of the examination show that a significant portion of the labor force in the TRB2 region is employed in the agricultural sector and indicate the prevalence of small family businesses and the widespread employment of unpaid family workers in this sector and therefore the low labor productivity. Industrial sector has a relatively small share in the regional production and employment and a very high proportion of industrial firms are micro or small scale which prevents benefiting from cost advantages of scale economies. On the other hand, it is understood that the intersectoral mobility of labor is mainly from the agricultural sector to the service sector. The statistics for the region indicate that, as predict the first law of Kaldor, regional production is increasing with industrial production. However, it is considered that particularly the scale problems of industrial firms and the skill and training problems of labor force are the fundamental problems in productivity increase.

Key Words: Kaldor's Laws, Employment, Productivity, TRB2 Region.

CHP BÜROKRATLARININ GÖZÜYLE MUŞ (1942-1945)

Ercan ÇAĞLAYAN*

ÖZET

Bu çalışmada Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan iki belge esas alınarak Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) bürokratlarının II. Dünya Savaşı yıllarında Muş hakkında kaleme aldıkları raporlar doğrultusunda Muş'un iktisadi, siyasi, sosyal, kültürel ve demografik durumu ortaya konulacaktır. Yanı sıra Muş'taki halkevlerinin faaliyetleri, CHP il teşkilatının durumu ile vilayetteki yerel bürokrasinin çalışma koşulları, karşılaştıkları sorunlar ve halkla olan ilişkileri ele alınacaktır.

Belgelerden birincisi dönemin CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın Eylül ve Ekim 1942 tarihlerinde beş hafta süren Şark vilayetleri gezisi ve bu gezi neticesinde hazırladığı seksen yedi sayfalık raporuna dayanmaktadır. Esendal'ın raporunda yer alan bilgilerden hareketle Muş'un siyasi temayülünü, devlete ve hükümete olan bakışını, vilayetin etnik ve demografik yapısını, iktisadi durumunu, Muş'taki halkevlerinin faaliyetlerini ve yerel bürokrasinin hal-i pürmelalini yakından görmek mümkün oluyor.

Çalışmanın ana kaynaklarından ikincisini oluşturan bir diğer belge ise CHP Muş bölgesi müfettişi Erzincan Milletvekili Feyzi Kalfagil'in 31 Temmuz 1945 tarihinde Muş'un genel durumu hakkında hazırladığı rapora dayanmaktadır. Bu raporda Kalfagil, Muş'ta çok yakın bir tarihte açılan CHP Muş örgütünün açılışı, üyeleri ve aidatları hakkında kısa bilgiler vermektedir. Akabinde Kalfagil, Malazgirt

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, caglayanercan@gmail.com.

kazasının coğrafi konumu, nüfusu, kazadaki kurumlar ve yerel bürokrasi, kazadaki aşiretler, Őeyhler ve Ermeniler, kazada konuşulan diller ve kazaya iskn edilen muhacirler hakkında detaylı bilgiler vermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, Muş hakkında daha önce hiÇbir yerde yayımlanmamış olan arşiv belgelerinden hareketle Muş'un II. Dünya Savaşı yıllarındaki durumuna yakından mercek tutmaktır. Nitel yöntemin kullanıldığı çalışmanın temel kaynaklarını CHP'nin üst düzey bürokratları tarafından hazırlanan iki arşiv belgesi oluŐturuyor. Çalışmanın esas kaynağını mevzu bahis iki belge oluŐturmakla birlikte konunun daha iyi anlaşılması için söz konusu dönemde Muş vilayetinin ve Muş Halkevi'nin CHP Genel Sekreterliği ile yaptıkları yazıŐmalar da referans olarak kullanılacaktır. Raporlardaki bilgilerden hareketle Muş'un II. Dünya Savaşı yıllarında iktisadi ve kültürel manada çok geri olduğu; yerel bürokrasinin etnik, demografik ve ekonomik sorunlarla boĖuŐtuĖu; aşiretlerin ve Őeyhlerin nüfuz sahibi olduğu vilayette geleneksel bir toplumsal yapının hkim olduğu söylenebilir. Başta CHP ve halkevleri/halkodaları olmak üzere hükümetin vilayetteki tüm kurumlarıyla toplumsal bir dönüşüm için zorlu bir uĖraŐ verdikleri müŐahede edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Şark Raporları, Memduh Şevket Esendal, Feyzi Kalfagil ve Muş.

MUŞ FROM THE PERSPECTIVE OF RPP BUREAUCRATS (1942-1945)

ABSTRACT

In this study the political, social, cultural and demographic conditions of Muş will be examined via the reports written by the officials of CHP (The Republican People's Party) during the years of World War II, based on two documents taken from the Republic Archive of the Prime Ministry. Furthermore, activities of community centres situated in Muş, the conditions of the provincial administrative body of CHP and of the workings of the local bureaucracy with the problems it faces and its relations with the community will also be examined.

The first of the documents is a 87-page long report, written by the General Secretary of CHP at the time, Memduh Şevket Esendal, in September and October of 1942, dealing with a 5-week long visit to the east provinces. Thanks to these reports, the political inclination of Muş along with its regard for the government and for the state, its ethnic and demographic structure, the economic conditions, and the workings of the community centres within the province along with the rather troublesome status of local bureaucracy, can all be examined closely.

The second of the documents is a report written by the inspector of CHP's Muş province, Erzincan deputy Feyzi Kalfagil, on July 31, 1945, examining the general conditions of Muş. In this report, Kalfagil presents brief information on the recent opening of CHP's establishment in Muş and its participants and their share. Moreover Kalfagil also gives detailed information on the geographical position of the district of Malazgirt; along with its population, the institutions and local bureaucracy, the clans, Sheikhs and Armenians, the languages spoken and refugees residing within the district.

The aim of this work is to shed light on the conditions of Muş during the years of World War II, with the help of archival documents that have never been released before. The main sources that are two documents compiled by the senior bureaucrats of CHP comprise the main sources for which qualitative method is adopted. While aforementioned documents form the backbone of sources used in this work, correspondence between general secretary of CHP and the province of Muş along with Muş's community centre are also used as reference in this work to grasp the issue better. It can be deduced from the information given in these reports that Muş fell behind in political and cultural aspects during the World War II, that the local bureaucracy was dealing with ethnic, demographic and economic problems and that a traditional structure was found in the province where clans and sheiks held authority. It can be marked that CHP and the community centres along with the community chambers leading with the government with all its institutions within the province struggled for a social transformation.

Key Words: The Republic of Turkey, East Reports, Memduh Şevket Esenal, Feyzi Kalfagil and Muş.

OSMANLI MODERNLEŞME DÖNEMİNDE MUŞ SANCAĞI'NDA AÇILAN MÜSLÜMAN EĞİTİM KURUMLARI

Hatip YILDIZ*

ÖZET

Tarih boyunca çeşitli uygarlıkların yaşadığı Muş bölgesi, Yavuz Sultan Selim'in 1514 tarihli Çaldıran Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. Bu tarihten itibaren farklı statülerle idare edilen bölge, Tanzimat'ın ilanından sonra genellikle Bitlis vilayetine bağlı bir sancak olarak idare edilmiş ve bu idari yapısı Cumhuriyet'e kadar devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat'ın ilanından sonra daha planlı bir şekilde başlayan modernleşme çabaları, İstanbul'un dışında yani vilayetlerde ancak 1870'lerden itibaren peyderpey hayata geçirilmiştir. Osmanlı modernleşme döneminde, merkezde olduğu gibi, taşrada da yenilik yapılan alanlardan biri de eğitimidir. Bu doğrultuda, 1870'lerden itibaren vilayetlerde farklı düzeylerde pek çok modern okul açılmaya başlanmıştır.

Osmanlı'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi, bugünkü Muş ili ve ilçelerinin önemli bir kısmını içine alan Muş Sancağı'nda da, mevcut klasik eğitim kurumları olan medreselerin yanı sıra, bazı modern Müslüman ibtidai mektepleri açılmıştır. Bunların başında Kale Mahallesi İbtidai Mektebi, Liz Nahiyesi İbtidai Mektebi, Martik Karyesi İbtidai Mektebi ve Muş İnas İbtidai Mektebi gelmektedir. Ancak bu okullar, bölgede modern temel eğitimin gelişmesi için hem Maarif

---

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilgiler ve Türkçe Eğitimi, hatipyildiz@dicle.edu.tr.

Nezareti ve hem de yerel makamlarca yetersiz görüldüğü halde, bu alanda istenilen şekilde bir ilerleme sağlanamamıştır.

Muş Sancağı'nda, sözü edilen bu ibtidai mekteblerinin yanı sıra, Osmanlı Devleti'nde modern sivil okulların ilk örnekleri olan, bir mülki rüşdiye mektebi de açılmıştır. "Muş Rüşdiye Mektebi" olarak kayıtlarda yer alan bu okul, II. Abdülhamid Dönemi'nde H. 1296 (1878/1879) yılında açılmış ve muhtemelen I. Dünya Savaşı'na kadar uzun yıllar eğitim-öğretime devam etmiştir. Ayrıca, söz konusu mektebin bir ara idadiye dönüştürüldüğüne dair bazı bilgiler de mevcuttur. Ancak, Muş kasaba merkezinde erken tarihlerde bir rüşdiye mektebi açılmış olmasına rağmen; Varto, Bulanık ve Malazgird gibi önemli kazalarda bu düzeyde bir mektebe rastlanılmamıştır.

Bu çalışmada; söz konusu ibtidai mektepleri ile rüşdiye mektebinin açılışları, öğretmen, öğrenci, ders ve eğitim durumları ayrıntılı olarak incelenecektir. Böylece, Muş Sancağı'nın Osmanlı dönemi modern eğitim yapısı ortaya konulacaktır. Ayrıca, 1900'lerin başında bölgede onlarca sayıda medrese aktif olduğu halde, yeni eğitim kurumlarının açılmasında istenilen başarının elde edilememesinin nedenleri üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın hazırlanmasında; Osmanlı Devlet Salnameleri, Maarif Salnameleri, Vilayet Salnameleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maarif Nezareti belgeleri ve konuyla ilgili araştırma eserlerden faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Muş, Eğitim, İbtidai, Rüşdiye.

MUŞ YÖRESİNE AİT “KIZIL ZİYARET EFSANESİ”NDE İLETİLEN EĞİTSEL UNSURLAR

Ferhat ÇİFTÇİ* - Fatih SAYIR**

ÖZET

Efsaneler, sözlü kültür ürünleri olarak halk nezdinde önemli bir yere sahiptir. Tarihi, çok eskilere dayanan efsanelerin dinî, sosyal, ahlakî ve eğitsel bir boyut taşıdığı bilinmektedir. Efsaneler, özellikle barındırdıkları mucizevî olaylardan ötürü etkileri bakımından zihinde kalıcı bir yer edinmektedir. Bu şekilde her ne kadar gerçeklikleri sorgulansa da yaşam içerisinde canlılık gösterip sözlü kültürü oluşturan ve besleyen bir niteliğe sahip olmaktadır. Bu açıdan, kurgusal bir tür olarak değerlendiren efsanelerin anlatı geleneğinden yararlanmakta fayda vardır. İçinde taşıdıkları iyi-kötü kavramları, iyilerin davranışları sayesinde nihaî anlamda kazançlı çıkmaları gibi hususların kimi eğitsel iletilerin aktarılmasında önemli bir rol gerçekleştirdikleri söylenebilir. Kaldı ki Türkçe ders kitaplarında vermek istenen temaları destekleyecek kimi efsanelerin işlendiği bilinmektedir. Muş yöresine ait olan “Kızıl Ziyaret Efsanesi” söz konusu edilen yönde eğitsel birtakım iletiler taşımaktadır. Anlatıya göre efsane, Muş’un güneyindeki Kurtik Dağları üzerinde gerçekleşir. Efsanede gerçekleşen olay ve karakterlerin ortaya koydukları temsiller üzerinden yaşama dair yüceltilmesi gereken değerlere ulaşılır. Bu değerlerin, türün imkânları doğrultusunda tabii unsurlarla desteklendiğini görürüz. Tabii ki efsanelerin vazgeçilmez unsurlarından

---

* Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, ferhatciftci1@gmail.com.

** Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, f.sayir@alparslan.edu.tr.

biri olan mucizevî olaylar da örnek efsanede yaşanmaktadır. İlahî bir yardım eşliğinde kötüler amaçlarına ulaşamamakta ve ortaya koydukları tercihten ötürü iyiler efsaneleşmektedir. Bu bakımdan, Muş yöresine ait efsanenin çocuk ve gençlerin eğitiminde karakter gelişimi açısından olumlu bir durum oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Sözlü Kültür, Efsane, “Kızıl Ziyeret Efsanesi”, Eğitsel Unsurlar.

**EXAMINATION OF THE EDUCATIONAL ELEMENTS
TRANSMITTED BY THE KIZIL ZİYARET (RED VISIT)
LEGEND BELONGING TO MUŞ REGION**

ABSTRACT

Legends have an important place in public as oral cultural products. It is known that the myths based on the ancient history have a religious, social, moral and educational dimension. Legends, especially because of the miraculous events they have, have a permanent place in minds in terms of their effects. In this way, even if their reality is questioned, they have a quality that creates vitality in life and nourishment of oral culture. In this respect, it is beneficial to benefit from the narrative tradition of the legends that is considered as a fictional type. It can be said that things such as the good and bad concepts they carry and the benefits of the good things ultimately make them profitable play an important role in the transfer of some educational messages. Besides, it is known that some legends that will support the themes to be given in Turkish textbooks are processed. The "Kızıl Ziyaret Legend" belonging to the Mus region, carries a number of educational messages in the mentioned direction. According to the narrative, the myth takes place on the Kurtic Mountains in the south of Mus. The representations of events and characters that are realized in the legend support some values. We see that these values are supported by natural elements in the direction of the opportunities of the type. Of course miraculous events, which are one of the indispensable elements of legends, are also happening in the example legend. In the spirit of a divine aid, the bad are unable to attain their evil aims, and the good become legend because of their preference. From this point of view, we can say that the legend belonging to Mus region is a positive example for character development in the education of children and young people.

Key Words: Oral Culture, Legend, Kızıl Ziyaret Legend, Educational Elements.

OSMANLI DÖNEMİ MUŞ SANCAĞI'NDA EĞİTİM (1871-1915)

Necmi BULAKÇİBAŞI*

ÖZET

Çalışmamızın amacı, Osmanlı döneminde Muş Sancak merkezinde, Bulanık, Malazgirt ve Varto kazalarındaki eğitim faaliyetlerini eğitim tarihi başlığı altında ve bilimsel metotlar ışığında incelemektir. Osmanlı döneminde Muş'taki eğitimin durumunu inceleyen ve anlatan eserler içinde eğitim konusunda eksik ve sınırlı bilgi mevcuttur. Bu çalışma ile Muş'un eğitim tarihi ile ilgili Osmanlı dönemindeki eksik bilgilerin giderilmesi ve bundan sonraki çalışmalara katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Bu bildiride izlenen yöntem; başta Maarif ve Vilayet salnameleri belgeleri olmak üzere Osmanlıca birinci elden kaynakların tespit edilip, transkribe edilerek incelenmesi, diğer kaynakların (kitap, makale, yıllıklar, internet siteleri vb.) taranarak konuların kronolojik sıra içerisinde ele alınmaya çalışılmasıdır. Muş Eğitim Tarihi araştırılırken konu ile ilgili eksikliklerin giderilmesi için Osmanlı Devleti'nde gelişim süreci içinde Muş'ta meydana gelen değişimler Türk Eğitim Tarihi ışığında incelenmeye çalışılmıştır. Muş Sancağı'nda eğitim, Tanzimat öncesi ve Tanzimat sonrası olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Tanzimat öncesi geleneksel eğitim kurumları medreseler, sıbyan mektepleri ve tekkelerdi. Tanzimat sonrası dönemde de bunlar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Muş'ta batılı eğitim kurumları olan Rüşdiye ve İptidâî mekteplerinin yerleşmeye başladığı dönem 1870'li yıllar olmuştur. Bu dönemde Sıbyan mekteplerinin ıslahının yanında bir Rüşdiye Mektebi açılmıştır. Muş'ta 1885 yılında ilk idadî kurulması kararı verilmiş ve yapılmasına başlanmıştır, 1914-1915 yıllarına kadar da eğitimini sürdürmüştür.

---

* Araştırmacı Tarihçi, necmibulak49mail.com.

Muş Sancağı'nda 1890'larda bu çalışmalar daha da ivme kazanmış, özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde Muş Sancak merkezi, kazalar, nahiyeler ve belirli köylerinde (hamidî) İbtidai mektepleri açılmıştır. Ayrıca 20. yüzyılın başlarında Muş ve kazalarında ve köylerindeki medreseler, açık ve faal durumda olup eğitim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1900-1901 yıllarında varlığını sürdüren bir eğitim kurum olan Sancağın tek kütüphanesi 272 eseriyle Arap-zâde Hacı Mehmed Efendi kütüphanesidir. Muş'taki gayrimüslim topluluklar tarafından sancak merkezinde ve ovadaki birçok köyde açılan Hristiyan Gregoryen, Katolik ve Protestan mezheplerine ait kız ve erkek cemaat okulları eğitimde sayılarını artırarak devam ettirmişlerdir. Ayrıca Muş'a gelip yerleşen Alman misyonerlerin Muş Sancak merkezinde; Amerikan misyonerlerinin sancak merkezinde, köylerinde ve kazaların köylerinde açtıkları okullar Muş Sancağı'nda eğitime hareketlilik kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muş Sancağı, Sıbyan, İptidai, Rüşdiye, İdadî.

EDUCATION IN SANJAK OF MUŞ IN THE OTTOMAN PERIOD (1871-1915)

ABSTRACT

The purpose of our study is to examine the educational activities under the title of education history and in the light of scientific methods in the city of Muş Sanjak, and Bulanık, Malazgirt and Varto towns in the Ottoman period. In the Ottoman period, there is limited and a lack of information and works about the education in Muş. With this work, it was aimed to reveal Muş's lost information in the Ottoman period and to contribute to the next researches in relation to Muş education history. The method used in this declaration is (books, articles, annuals, internet sites, etc.) reviewed and examined according to the chronological order of the Ottoman main sources, especially the documents of the Ministry of National Education and Provincial annuals. While examining the History of Muş Education, in order to make up the deficiencies about the subject, the changes of Muş during the development process in the Ottoman State were tried to be examined in the light of the history of Turkish Education. The education in Muş Sanjak was studied in two parts before Tanzimat (reorganization) and after Tanzimat. Before Tanzimat the traditional educational institutions were medrese (madrasah), infants' schools and lodges. They continued to exist in the post-Tanzimat period. Rushdiye (Ottoman junior high school) and İptidai (primary), the western educational institutions in Muş, started to settle in the 1870s. In this period, a Rushdiye school was opened besides the correction of the infants' school. In 1885, the decision to establish the first İdadi school (high school) was established in Muş and continued its education until 1914-1915. These studies were carried out in Muş Sanjak gained momentum in in 1890s. During the reign of Sultan Abdülhamid, ibtidais (high schools / hamidi) were opened Muş sanjak, districts, and some villages. In addition, at the beginning of the 20th century madrasahs in Muş and its towns and villages were open

and continued educational activities actively. Muş Sanjak's only library, an educational institution that sustained its existence in 1900-1901, is the library of Arab-zade Hadji Mehmed Efendi. Christian and Gregorian, Catholic and Protestant denominational girls' and boys' communities' schools, which were opened by the non-Muslim communities in Muş Sanjak and its villages in the plain, continued to increase their numbers in education. Also German missionaries who came and settled in Muş Sanjak Center, the American missionaries, in the center of the sanjak, its towns and villages provided educational mobility in Muş Sanjak.

Key Words: Muş Sandjak, Sıbyan, İptidai, Rüşdiye, İdadî.